

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ, ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Γιάννης Βαρδαβούλιας

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Κάποτε, πριν συμπληρώσω μισό αιώνα ζωής, κατάκαιγαν την ψυχή μου πολλές και ποικίλες φιλοδοξίες, που συνδαύλιζαν μέσα μου μεγάλα όνειρα και οριοθετούσαν μεγαλεπήβολους σκοπούς. Σκοπούς για τους οποίους σήμερα γελώ και ειρωνεύομαι τον εαυτό μου. Χαίρομαι όμως γι' αυτό και μ' αρέσει. Γιατί είναι συνήθειο πολλών να κριτικάρουν και να ειρωνεύονται τους άλλους, πολλές φορές με περίσσια χολή και κακία, ενώ το να ειρωνεύεσαι τον εαυτό σου, είναι μια κάποια διέξοδος στα όποια αποθέματα κακίας κουβαλάς μέσα σου· και νομίζω πως όλοι μας, ποιος λίγο ποιος πολύ, είμαστε φορείς κάποιων τέτοιων αποθεμάτων. Φυσικά πρέπει να εξηγήσω τι θέλω να πω μ' όλα τα παραπάνω, γιατί αλλιώς θα μοιάσω τους συγκαιρινούς «μεγάλους» της πένας, που όσο πιο πυκνά, παραβολικά και ακαταλαβίστικα γράφουν, τόσο «μεγαλύτεροι» γίνονται, ως τη στιγμή που γράφουν ό,τι καταλαβαίνουν μόνο οι ίδιοι, οπότε γίνονται «μέγιστοι». Το λοιπόν εγώ θέλω να πω πως, πριν λίγα χρόνια, πίστευα με πολύ φανατισμό ότι είχα ικανότητες και δυνατότητες πολλές. Δεν ήταν θέμα για το οποίο να μην είχα γνώμη ή άποψη. Και τι γνώμη. Την πιο σωστή. Αλίμονο δε σ' όποιον τολμούσε να την απορρίψει ή δεν την σεβόταν όσο έπρεπε κι επέμενε σε κάποια διαφορετική, δική του. Ο πιο επιεικής χαρακτηρισμός μου γι' αυτόν ήταν «ανόητος». Αλλά μόνον αυτό; Κάτι οι σπουδές μου στην Πόλη, κάτι ορισμένα διαβάσματα «ορισμένων» βιβλίων, δηλ. συνήθως μιας οπτικής γωνίας, βοήθησαν να φουντώσει μέσα μου η ακλόνητη πεποίθηση και πίστη πως κολυμπούσα στην αλήθεια για κάθε θέμα που έχει σχέση με τη ζωή ή με το πνεύμα. Και κολυμπούσα ο κακομοίρης σα δελφίνι μεσ' στην αλήθεια νιώθοντας ως το μεδούλι της υπαρξής μου τη δροσιά της. Δεν είχα ακόμα υποπτευθεί πως το κολύμπι μεσ' στην αλήθεια είναι μόνο για λίγους, για ελάχιστους ίσως, και πως σπάνια δροσίζει, όπως η θάλασσα στο κάμα του καλοκαιριού. Δεν ήξερα δηλ. πως η αλήθεια κατά κα-

νόνα κατακαίει αυτόν που θα τη βρει και θα τολμήσει να βουτήξει στην αγκαλιά της. Εν πάση περιπτώσει σε μένα τότε όλα ήταν μέσα μου ξεκαθαρισμένα, εύκολα κι απλά. Τι το δύσκολο, σκεφτόμουν, στο να γράφω και να δημοσιεύω βαρυσήμαντες μελέτες με κατασταλλαγμένες απόψεις και αναντίρρητες θέσεις. Γιατί όχι και βιβλία; Ε, και νά 'ταν μπορετό να διατυπώσω με λίγα λόγια τα τοτινά μεγαλεπήβολα σχέδιά μου. Να δείτε γέλια που θα κάνατε και σεις, που μου κάνετε την τιμή να διαβάζετε αυτά που γράφω τώρα. Δεν αναφέρομαι όμως στα σχέδια μου εκείνα, γιατί νομίζω ότι είναι αρκετή τιμωρία για τον εαυτό μου να γελώ εγώ μόνο μαζί του. Φυσικά περιττό να σας πω πως από τότε που ανακάλυψα ότι δεν υπάρχει πιο σοβαρό και υπεύθυνο έργο από το να καταπιαστείς να διατυπώνεις γνώμες σε μελέτες ή σε βιβλία, —εγώ θα τολμούσα να πω πως είναι μυστήριο με τη θρησκευτική έννοια της λέξης—, από τότε λοιπόν μετά φόβου Θεού πιάνω μολύβι και χαρτί για να εξωτερικέψω τη σκέψη μου, είτε για διδασχά είτε για βορά των άλλων. Βέβαια δε μετανιώνω, επειδή έχω αλλάξει ριζικά απόψεις σχετικά με τις ικανότητές μου και τα σχέδιά μου. Δε μετανιώνω, γιατί τώρα πια πιστεύω σε κάτι που έγραψε ένας παλιός πνευματικός ηγέτης της 'Απω Ανατολής, ότι δηλ. δυο είδημόνον ανθρώπων δεν αλλάζουν γνώμη ποτέ, οι πολύ σοφοί και οι πολύ ανόητοι. Επειδή, λοιπόν, αναντίρρητα δεν ανήκω στους πρώτους, δε θά 'θελα να συμπεριληφθώ στους δεύτερους. Αντιλαμβάνεστε, λοιπόν, ύστερα απ' όλα τα παραπάνω ότι θα είμαι απόλυτα ειλικρινής, αν δηλώσω ευθύς εξ αρχής πως με μεγάλη δυσκολία έπεισα τον εαυτό μου να τολμήσει να εμφανισθεί απ' τις σελίδες της πραγματικά ωραίας και αξιοθαύμαστης έκδοσης των «Θασιακών». Παρακαλώ, λοιπόν, τους αναγνώστες να δουν στις γραμμές που ακολουθούν, όχι κάποιον που ζήλεψε τη δόξα του συγγραφέα, αλλά τη φωνή ενός παιδιού, που ξεκίνησε άσημο και φοβισμένο απ' την αγκαλιά του αξέχαστου κι αγαπημένου του χωριού για να βρεθεί «γραμματιζόμενο» στις ζούγκλες των πόλεων και στον «πολιτισμό» τους. Μια φωνή που απλά και μόνο θέλει να πιστοποιήσει ότι δεν έπαψε αυτό το παιδί να λατρεύει το χωριό του. Το χωριό, Θεολόγο της Θάσου, που το γέννησε και τού 'δωσε τις πρώτες αιτίες κι αφορμές για να δημιουργήσει τον ψυχικό κόσμο που διαθέτει.

Δωδεκάχρονος άφησα το χωριό μου και βρέθηκα στην Καβάλα για να φοιτήσω στο Γυμνάσιο, όπου λειτουργούσε εκεί. Τι να πρωτοθυμηθώ, όμως, από το Γολγοθά της εξάχρονης φοίτησής μου; Τα βιβλία που δεν είχα ν' αγοράσω και που τ' αγόραζα από παλιούς μαθητές μισοτιμής με σκισμένες πολλές σελίδες που είχαν κόψει οι προκάτοχοι για τις αντιγραφές τους; Ή μήπως την αρχαΐζουσα γλώσσα που φαινόταν κινέζικη σε μένα που μεγάλωσα στο βουνό με κατσίκες και γαϊδουράκια; Οι καθηγητές μ' απόπαιρναν, γιατί δε μελετούσα. Βέβαια δεν ήξερα ν' αρθρώσω πέντε λέξεις. Δεν καταλάβαινα όχι

μόνο το «λύκος διώκει αμνόν», που ήθελε μετάφραση, αλλά και το Γαμβρεσέα, το Λαζάρου κ.λ.π. Το πρόβλημα, όμως, αυτό το έλυσα με την παπαγαλία. Τι παπαγαλία ήταν εκείνη, Θεέ μου! Διάβαζα, διάβαζα κι έλεγα κι ας μην καταλάβαινα γρι απ' όσα έλεγα. Μια μέρα η καθηγήτριά μου είδε, λέει, στα «ρ'ζά-τια μ'» λίγο λέρα και μ' έπιασε απ' τ' αυτί και με περιέφερε σ' όλη την τάξη, θρανίο θρανίο, δείχνοντάς με σα φαινόμενο και ουρλιάζοντας: «Ορίστε, μαθητές, ορίστε κατάσταση. Πόσες φορές, παιδί μου, κάνεις μπάνιο την εβδομάδα;». Και ήμουν φυσικά φαινόμενο με τα σουβλερά μου παπούτσια, με τα «σχ'φούνια μου», το ρετσινένιο μου παντελονάκι ως κάτω απ' τα γόνατα μια παλάμη, το πουκαμισάκι απ' το σεντόνι της μάνας μου μ' ένα κουμπί στο λαιμό και χωρίς γιακά κ.λ.π. Έβλεπα την καθηγήτριά μου σα χαμένος όχι μόνο από ντροπή αλλά και γιατί σκεφτόμουνα: «Μα τι λέει αυτή η παλαβή; Πόσες φορές τη βδομάδα κάνω μπάνιο χειμωνιάτικα; Εμείς μπάνιο κάνουμε στη θάλασσα μόνο το καλοκαίρι». Βλέπετε εγώ άλλο μπάνιο δεν ήξερα. Τι να πρωτοθυμηθώ και τι να πρωτοαναφέρω; Πάντως εκείνο που δε θα ξεχάσω ποτέ και που στάθηκε αφορμή για να γράψω πιο κάτω ό,τι γράφω για τη γλώσσα του χωριού μου είναι αυτό που μου συνέβη, όταν έγραψα την πρώτη μου έκθεση. Εγώ βέβαια δεν ήξερα να εκφραστώ παρά στο ιδίωμα του χωριού μας. Έτσι έγραφα: «σαπάν'», «σακάτ'», «του σπít'», «του προυγól'» κ.λ.π. Ε, λοιπόν, ο Φιλολόγός μας δε διόρθωσε καν την έκθεσή μου αλλά χάραξε με κόκκινο μολύβι ένα μεγάλο X σ' όλο το γραπτό μου. Το σπουδαιότερο όμως ήταν πως, όταν φώναζε τ' όνομά μου και πήγα στην έδρα να πάρω το τετράδιό μου, μ' είπε: «Α, να χαθείς...έτσι γράφουν, βρε βλάκα. Μάθε πρώτα ελληνικά κι ύστερα να 'ρθεις στο Γυμνάσιο». Δεν ξέρω γιατί αυτό το περιστατικό με πείραξε πιο πολύ από τόσες άλλες ταπεινώσεις που έζησα και πριν και μετά. Πάντως το γεγονός αυτό πυροδότησε μέσα μου ένα πρωτόγνωρο φούντωμα του παιδικού μου φιλότιμου και κλαίγοντας από ντροπή και πείσμα σκέφτηκα κι έκανα το εξής: 'Ακουγα για ωραίες φράσεις, μεταφορές, παρομοιώσεις κ.λ.π. στα Νέα Ελληνικά, που ομόρφαιναν τα κείμενα. Κάθισα, λοιπόν, και διάβασα όλο το αναγνωστικό μου των Νέων Ελληνικών βρήκα τις ωραιότερες κατά τη γνώμη μου προτάσεις και τις αντέγραψα σε τετράδια. Μετά κατά τον ίδιο τρόπο διάβασα και το αναγνωστικό της ΣΤ' Δημοτικού και της Β' Γυμνασίου και το ίδιο αντέγραψα σε τετράδια προτάσεις. Κι όλα εκείνα τα τετράδια τά 'μαθα απέξω. Και όταν πια μας έβαζαν κάποιο θέμα αντί να σκέπτομαι να τ' αναπτύξω ή να το περιγράψω, σκεφτόμουν ποια απ' τις εκατοντάδες προτάσεις, που γνώριζα, ταίριαζε στο θέμα μου για να την κολλήσω κάπου. Δεν ξέρω φυσικά τι τέρας έφερνε τελικά στον κόσμο ο τοκετός εκείνος, το γράψιμο δηλαδή της έκθεσης με θασίτικες λέξεις της μορφής «του σφούκ'» «του μ'λάρ'» κ.λ.π. αναμεμιγμένες με τις ωραίες προ-

τάσεις που κολλούσα. Πάντως τα γραφτά μου άρχισαν ν' αποκτούν τα πρώτα «ελληνικά» τους. Και θες η φοβερή κι απερίγραπτη παπαγαλία όλων των μαθημάτων, θες ο τρόπος αυτός του γραψίματος, τελικά ως την ΣΤ' του τότε εξαταξίου Γυμνασίου είχα αποκτήσει τόσο πλούσιο για την ηλικία μου λεξιλόγιο και τόση μαεστρία στη χρησιμοποίησή του, που οι δικές μου εκθέσεις διαβαζόταν σαν πρότυπα στην τάξη και ήμουν, νομίζω, ο μοναδικός που πήρα ολοστρόγγυλο εικοσάρι στο απολυτήριό μου στο μάθημα των Νέων Ελληνικών. Και ξέρετε τι σήμαινε είκοσι τότε. Φυσικά εδώ πρέπει να τονίσω πως αναφέροντας τις παραπάνω εμπειρίες μου σχετικά με τους καθηγητές μου δεν πρέπει να νομισθεί ότι διατηρώ και ίχνος έστω μνησικακίας ή χολής γι' αυτούς. Πρώτο γιατί οι παραπάνω περιπτώσεις ήταν ελάχιστες και δεύτερο γιατί στην πλειονότητά τους ήταν απίθανοι για μένα κι ωραίοι άνθρωποι, που μ' έμαθαν γράμματα, που μ' έμαθαν να διαβάζω τον εαυτό μου και τον κόσμο. Άνθρωποι σαν το Μίσσια, το Βελισσάρη, το Σχοινά, τον Πασιώτη, το Λαλένη, το γυμναστή Παπανικολάου, τον Πιστοφίδη κ.λ.π. υπήρξαν, νομίζω, πνευματικοί δάσκαλοι έντιμοι κι ευσυνείδητοι, όλων της γενιάς μου, που παρά τα κουρέματα, τα χαστούκια, τα πηλίκια, τις αποβολές κ.λ.π., μας έδωσαν το «ευ ζην» και μας έδειξαν το σωστό δρόμο στη ζωή. Εγώ προσωπικά προσπάθησα, όπου και όσο μπορούσα, να τους μιμηθώ σαν άνθρωπος και σαν καθηγητής.

Η εργασία μου που ακολουθεί, γραμμένη ύστερα από χρόνια, έρχεται σαν απάντηση στον καθηγητή που με πρόσβαλε στην αρχή της μαθητικής μου ζωής: «Κύριε καθηγητή, η γλώσσα μας είναι ελληνικά. Οι τύποι της δεν είναι βέβαια πανόμοιοι με της αρχαίας ελληνικής, οι ρίζες της όμως, οι κανόνες της, οι νόμοι με τους οποίους λειτουργεί ακριβώς οι ίδιοι. Στην αρχή θα προσπαθήσω μ' αφορμή τη γλώσσα, μ' αφορμή δηλ. μερικές λέξεις, ν' αναφερθώ σ' ορισμένα έθιμα ή ορισμένους θεσμούς του χωριού μας. Στη συνέχεια θα δείξω τη γλώσσα μας μέσα από τις παροιμίες μας και τα τοπωνύμιά μας, που δείχνουν και το πνεύμα του λαού μας. Τέλος θα παρουσιάσω ένα σύντομο γλωσσάρι μ' ορισμένες λέξεις που χρησιμοποιούμε. Φυσικά χρησιμοποιώ τις όποιες έχω αποκτήσει γνώσεις αλλά βασικά τα βιώματά μου. Βοηθήματα σχεδόν καθόλου εκτός από τα τέσσερα λεξικά της βιβλιοθήκης μου· ένα της Αρχαίας κι ένα της Λατινικής, αγορασμένα από παλαιοπωλείο της πόλης, το λεξικό της Πρωίας και το Ετυμολογικό της Δημοτικής του Ανδριώτη. Ειδικός δεν είμαι· επόμενο, συνεπώς, να επισημανθούν και σφάλματα. Εξάλλου και το ότι έγραψα, όπως έγραψα, όλη τούτη την εργασία να είναι σφάλμα μεγάλο. Με παρηγορεί όμως ο λόγος που έγραψε ένας μεγάλος δάσκαλος της εποχής μας, ο Ευάγ. Παπανούτσος, «για τον άνθρωπο ένας μόνο τρόπος υπάρχει να μην πέφτει σε σφάλματα: να μην επιχειρεί τίποτα. Αλλά τούτο είναι πολύ μεγαλύτερο λάθος».

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

«η δέσ'»

Μια από τις βασικές ασχολίες των συγχωριανών μας ήταν η γεωργία. Μια γεωργία όμως που από μοναχή της δεν τα κατάφερνε να ικανοποιήσει όλες τις βιοτικές ανάγκες των θεραπόντων της. Θέλω να πω ότι στη Θάσο δεν υπάρχουν μεγάλες πεδινές εκτάσεις (πεδιάδες τύπου Θεσσαλίας, Μακεδονίας, Θράκης) ώστε οι κάτοικοί της να μπορούν να ζήσουν αποκλειστικά και μόνο με τη γεωργική τέχνη. Δασωμένα βουνά, με μικρές πεδινές εκτάσεις στις παραλίες, η Θάσος υπαγόρευε την ανάγκη πολλών ταυτόχρονα ασχολιών στους κατοίκους της. Γι' αυτό και καθένας είχε το μικρό ή μεγάλο χωράφι του (μεγάλο στο μέτρο των 5-6 στρεμμάτων), ως επί το πλείστον κατάσπαρτο με λιόδεντρα. Μέσα στον ίδιο ελαιώνα όμως εκμεταλλευόταν τη γη σπέρνοντας καλαμπόκι και σίκαλη ή ο,τιδήποτε άλλο. Αυτό όμως δεν ήταν αρκετό, γι' αυτό άλλος είχε και τα λίγα μελίσσια του, κοφίνια κι όχι κυψέλες, άλλος και τη βάρκα του, άλλος και τα λίγα γίδια ή πρόβατά του κ.ο.κ. Για τις ανάγκες του σπιτιού σε φασόλια, κουκιά, πατάτες, κρεμμύδια και άλλα κηπευτικά ο Θεολογίτης καλλιεργούσε μικρούς μπαχτσέδες ή μικρά χωράφια κοντά σε μέρη όπου υπήρχαν νερά. Η χρησιμοποίηση των νερών αυτών στο χωριό μου γίνονταν μ' έναν υπέροχο θεσμό που προκαλεί σήμερα το θαυμασμό και πρέπει να προβάλλεται σαν ιδανικό κοινωνικής οργάνωσης και συμβίωσης.

Συγκεκριμένα: τα νερά που υπήρχαν άφθονα στην περιοχή μας για άρδευση κήπων ή χωραφιών έπρεπε με ομαδική προσπάθεια και κόπο πολύ να οδηγηθούν στους τόπους των καλλιεργειών μέσα από ανώμαλα συνήθως εδάφη και κακοτράχαλα ή δασωμένα λαγκάδια. Τότε, βλέπετε, δεν υπήρχαν πειστικές απαιτήσεις για αρδευτικά και άλλα παρόμοια έργα, που έπρεπε να κάνει το κράτος. Μαθημένοι λοιπόν απ' τον καιρό της Τουρκοκρατίας εφάρμοζαν στην πράξη ένα αξιοθαύμαστο κοινοτικό, σοσιαλιστικό και χριστιανικό σύστημα. Όλοι δηλαδή όσοι θα πότιζαν στην ίδια μικρή περιοχή, εκμεταλλευόμενοι το νερό μιας συγκεκριμένης πηγής, ξεκινούσαν με τσάπες, φτυάρια, κασμάδες κ.λ.π. για δουλειά, αφού συμφωνούσαν για την ημερομηνία και την ώρα της συγκέντρωσής τους. Αυτό γινόταν κάθε άνοιξη, γιατί κάθε χειμώνα τα «έργα» ύδρευσης χαλούσαν. Μελισσολόι ολόκληρο έπεφτε με τα μούτρα στη δουλειά τραγουδώντας, λέγοντας αστεία και πειράγματα, γεμάτα λεπτή ειρωνεία και γνήσιο λαϊκό πνεύμα. Δουλειά ήταν; πανηγύρι ήταν ή γιορτή; Άντε να το βρεις. Αν το νερό κατέβαινε σε λάκκο έπρεπε να το πάρουν και να το οδηγήσουν όσο το δυνατό δεξιότερα ή αριστερότερα απ' το λάκκο, ώστε να ποτιστεί μια ομάδα, κατά μήκος του λάκκου, κήπων ή χωρα-

φιών. Για το σκοπό αυτό έφτιαχναν ένα είδος φράγματος, εγκάρσια στο λάκκο και σε κατάλληλο σημείο, με πέτρες, κλαδιά και χώματα. Έτσι «έδεναν» το νερό στο σημείο εκείνο. Το αυτοσχέδιο αυτό φράγμα, που η ζωή του θα κρατούσε ως το τέλος του καλοκαιριού, ήταν η «δέσ'» (η δέση). Αφού μ' αυτόν τον τρόπο το νερό αναγκαζόταν να 'ρθει δεξιότερα ή αριστερότερα του λάκκου, τώρα έπρεπε να σκαφτεί το αυλάκι ανάλογα με το πού έπρεπε να οδηγηθεί. Έσκαβαν λοιπόν το «αγώγ'» (αγώγι = αυλάκι), μια ωραία λέξη απ' το αρχαίο ρήμα άγω = οδηγώ. Καθώς προχωρούσε τ' «αγώγ'» συναντούσε τα χωράφια του καθενός κι όταν καθένας έφτανε στο δικό του χωράφι είχε εκπληρώσει την αποστολή του κι αποχωρούσε. Αυτή ήταν η δικαιοσύνη των άγραφων νόμων όσον αφορά στο σημείο αυτό. Το «αγώγ'» θα συνεχιζόταν απ' όσους είχαν πιο κάτω χωράφια. Όταν το έργο τέλειωνε άρχιζε το πότισμα. Στο «αγώγ'», και στο ύψος του χωραφιού του, καθένας μπορούσε με την τσάπα του να κάνει μια μικρογραφία φράγματος, ώστε να «πάρει» το νερό. Με τη μικρογραφία αυτή του φράγματος «έγνεφε» το νερό να πάει στο δικό του χωράφι, γι' αυτό αυτή ήταν η «γνεψά». Φυσικά κάνοντας κάποιος τη δική του «γνεψά» για να πάρει το νερό το «έκοβε» από κάποιον άλλον που πότιζε, και για να μην υπάρχουν παρεξηγήσεις και παρατράγουδα, ως προς το πότε κάποιος θα «έκοβε» το νερό, οριζόταν ένας συγχωριανός που κρατούσε τη σειρά του ποτίσματος. Αυτός ήταν ο «νεροκόμπος» (νερό+κόβω). Αυτός θα ειδοποιούσε «αποβραδís» (απ' την προηγούμενη) ποιοι θα πότιζαν «του ταχύ» (την επομένη) και μάλιστα ποιος ακριβώς θα πότιζε «πουρνό» (πρωινό, πρωί), ποιος μεσ' «του κάμα» (μεσημέρι με ζέστη) ή ποιος όταν «ου ήλιος είχε ένα κουνταρόξ'λου» (προς το τέλος της μέρας, όταν ο ήλιος είχε απόσταση ενός κονταριού από ξύλο για να δύσει). Ο νεροκόμπος, ντερβέναγας και δικτάτορας όσον αφορά τη σειρά του ποτίσματος, έπρεπε νά'ναι τίμιος και δίκαιος και γενικά αποδεκτός, ώστε να κρατά σωστά τη σειρά και να καθορίζει πόσο θα κρατά καθένας το νερό, για να υπάρξει ακριβοδίκαιη μοιρασιά. Αμειβόταν αμέσως με το τέλειωμα του ποτίσματος απ' τον ιδιοκτήτη και η αμοιβή του ήταν ανάλογη με την έκταση του χωραφιού, άρα και της ώρας που κάποιος είχε το νερό. Αν οποιοσδήποτε δεν ήταν στη θέση του την ώρα που είχε ειδοποιηθεί, έχανε τη σειρά του, εκτός αν, ύστερα από συνεννόηση, το χωράφι ποτιζόταν απ' τον ίδιο τον νεροκόμπο, οπότε η πληρωμή για το πότισμα ήταν πολύ μεγαλύτερη.

Αν σ' όλη αυτή την ιστορία εκμετάλλευσης του νερού, το νερό δεν είχε την προέλευσή του από κάποιον λάκκο αλλά από κάποια βουνίσια πηγή, τότε όλοι μαζί έπρεπε αντί για «δέσ'» (φράγμα) να κάνουν «στέρνα» (δεξαμενή). Η στέρνα είχε μονιμότερο χαρακτήρα, γιατί δεν κινδύνευε από τα πολύ περισσότερα νερά του χειμώνα, όπως στο λάκκο όπου τα νερά σχημάτιζαν ορ-

μητικό χείμαρρο. Σ' αυτή την περίπτωση ο νεροκόμπος καθόριζε πόσες «στέρνες» και με ποια σειρά θα πάρει ο καθένας. Εδώ η ειδοποίηση «αποβραδίζ» ήταν για το πότε έπρεπε αυτός που είχε σειρά να πάει να «στυπώσ'» (να βουλώσει) τη στέρνα μετά το τελικό άδειασμά της από τον προηγούμενο που πότιζε. «Του στύπουμα» (βούλωμα) της στέρνας γινόταν με την τοποθέτηση ενός παλιού κι άχρηστου σφουγγαρόπανου στην τρύπα που υπήρχε στον πυθμένα που λεγόταν «σφουγγ'». Πολλές φορές η στέρνα γέμιζε από φύλλα και άλλα αντικείμενα κι έπρεπε να καθαριστεί. Αν χρειάζόταν να σκουπιστεί, το σκούπισμα γινόταν με κλαδιά από «θρίμπες», γι' αυτό και το σκουπίζω το λέγαμε «κλαδίζου».

Πριν κλείσω την παράγραφο αυτή θα ξαναπώ πάλι: Το κοινοτικό-δημοκρατικό σύστημα στο χωριό μας ήταν έργο, ήταν ζωή, ήταν βίωμα. Μια ιδέα ίσως να πήρε ο αναγνώστης από τον παραπάνω τρόπο εκμετάλλευσης των κοινών νερών.

«σαλμάς»

Δεν ήταν όμως η μοναδική περίπτωση όπου το ομαδικό πνεύμα και η ομαδική προσπάθεια λειτουργούσαν ευεργετικά για όλους. Όλοι μαζί αποφάσιζαν τότε ακριβώς κατά κάμπο θα βγουν στο «χαμολόι», πότε κατά κάμπο θ' αρχίσουν το «τίναμα» (η κυρίως ελαιοσυλλογή), πότε ακριβώς έπρεπε να τελειώσει κατά κάμπο το «τίναμα», οπότε θα γινόταν ο «σαλμάς» (λεξ. τουρκ.), που σήμαινε ότι μπορούσαν να «μολαρτούν» (ν' αμολυθούν ελεύθερα) όλα τα ζώα του χωριού, γαϊδούρια, γελάδια γιδοπρόβατα κ.λ.π. μεσ' στον κάμπο. Αυτό γινόταν γιατί ως το τέλος της ελαιοσυλλογής απαγορευόταν αυστηρά η κυκλοφορία «μουλαρτών» (ελεύθερων) ζώων στον κάμπο. Και μάλιστα επειδή υπήρχαν πολλά κοπάδια γιδοπρόβατα στα βουνά, όλοι μαζί οι κάτοικοι έκαναν φράχτη γύρω γύρω σ' όλο τον κάμπο, σαν αυτός νά 'ταν ένα χωράφι. Και σκέπτεται κανένας σήμερα πώς συμφωνούσαν και πώς δούλευαν για τέτοια μεγάλα έργα. Διότι ένας τεράστιος κάμπος με χιλιάδες λιόδεντρα κι εκατοντάδες χωράφια δε φράσσεται εύκολα και σε λίγο χρόνο με μπαλτάδες, δικράνια και «παλιαροκόμπους». Σε ορισμένα σημεία των κάμπων σήμερα η τοποθεσία έχει ακόμα τ' όνομα «του κάγκιλου» και οι νεότεροι δεν μπορούν να εξηγήσουν γιατί. Μα γιατί στο σημείο εκείνο διακοπτόταν ο φράχτης κι ήταν η είσοδος για τον κάμπο και έκλεινε με κάγκελο.

Είπα πιο πάνω ότι ήταν ορισμένη η μέρα που έπρεπε να τελειώσει η ελαιοσυλλογή για να γίνει «σαλμάς», αλλά και για να γυρίσουν οι «σταχολόι», άνθρωποι δηλ. που δεν είχαν ελιές και, μετά το μάζεμα απ' τους ιδιοκτήτες, μάζευαν όσες ελιές έμεναν πάνω ή κάτω από τα δέντρα. Πήραν τ'

όνομά τους από κείνους που μάζευαν στάχυα μετά το θερισμό κι ονομαζόταν και σε μας «σταχολόοι», αν και δεν μάζευαν στάχυα αλλά ελιές.

«γιαρντίμ»

Φυσικά θα μπορούσε να ρωτήσει κανείς: και τι γινόταν αν κάποιος δεν είχε τελειώσει το μάζεμα της ελιάς του την ημέρα που ο κάμπος θα γινόταν σαλμάς; Ε, εδώ είχαμε έναν άλλο θεσμό τόσο ανθρώπινο που για τη σημερινή εποχή της απανθρωπιάς και της υλικής ευμάρειας θα φαινόταν παράξενος το λιγότερο από πολλούς ρεαλιστές κι εγωκεντρικούς αγωνιστές των συμφερόντων τους. Ήταν ο θεσμός του «γιαρντίμ» (λέξη τουρκ. = βοήθεια). Και σήμαινε αυτό πως σ' αυτή την περίπτωση όλοι οι συγγενείς και φίλοι, οι γείτονες κι οι γνωστοί ένωθαν πως έπρεπε να συντρέξουν και να βοηθήσουν. Να συντρέξουν σ' αυτόν που πιθανόν αρρώστησε και δεν πήγε καθόλου στις ελιές του, σ' αυτήν που έμεινε χήρα, σ' αυτόν που ήταν υγιέστατος και εργατικότατος, αλλά για λόγους ανεξάρτητους από τη θέλησή του δεν πρόφτασε να τελειώσει. Κι αν συγγενείς και φίλοι δεν είχαν καιρό, γιατί κι αυτοί συνέχιζαν στα δικά τους χωράφια, τότε απλώς συγχωριανοί έσπευδαν να κάνουν «γιαρντίμ». Κατά κάποιο τρόπο έπεφτες σε ένα είδος ανυποληψίας αν καθόσουν άεργος και αδρανής την ώρα που κάποιος είχε ανάγκη να τον κάνουν «γιαρντίμ», αφού πλάκωνε ο χειμώνας κι ο κάμπος θα γινόταν σαλμάς. Απ' ό,τι θυμάμαι την ανάγκη αυτή στο να βοηθήσουν δεν ένωθαν μόνο όταν επρόκειτο για τα λίγα «τζάκια» του χωριού. Γι' αυτά αντίθετα ένωθαν ένα είδος ταξικής, κατά κάποιο τρόπο, χολής και η αδιαφορία που έδειχναν ή τα σχόλια που έκαναν ήταν σαν ν' ανάδιναν την έννοια των φράσεων «καλά να πάθουν», «αυτοί δεν έχουν ανάγκη», «έχουν να πληρώσουν, αν θέλουν να κάνουν τη δουλειά τους» κ.λ.π.

«Γιαρντίμ», πρέπει να πω, είχαμε και σε πολλές άλλες περιπτώσεις, αλλά θ' αναφέρω ακόμα μια πολύ χαρακτηριστική.

Στο χωριό μας υπήρχε απαράβατο έθιμο, και συνεχίζεται σχεδόν, οι γονείς να φτιάχνουν σπίτι για κάθε τους αγόρι και προικιά για κάθε κορίτσι. Ούτε το κορίτσι αγόραζε το γαμπρό, όπως συνέβαινε σε πάμπολλες περιοχές της Ελλάδας, ούτε ο γαμπρός τη νύφη. Γιατί το μεν αγόρι έπρεπε να έχει το σπίτι του, το δε κορίτσι τα προικιά του, δηλ. τον απαραίτητο ρουχισμό, όπως κλινოსκεπάσματα, κιλίμια, κεντήματα κ.λ.π. Συνήθως ο πατέρας έχει την έννοια και την ευθύνη για το σπίτι του γιου, ενώ η μάνα κι η γιαγιά τη φροντίδα και τη μέριμνα για τη συγκρότηση της προίκας. Μ' αυτό το σοφό τρόπο όχι μόνο ο ένας δεν εξαγόραζε τον άλλο, όχι μόνο ο θεσμός της προίκας δεν είχε τον καταπιεστικό χαρακτήρα που είχε σ' άλλες περιοχές για την οικο-

γένεια του κοριτσιού, αλλά το νιο ζευγάρι, όταν παντρευόταν, είχε ένα άνετο ξεκίνημα στη ζωή του. Μ' αυτά που λέω θέλω να τονίσω και να υπογραμμίσω ιδιαίτερα ότι στο χωριό μας δεν υπήρχε αυτή η φοβερή κατάρρα το ν' αποκτήσουν οι γονείς κορίτσι. Παιδί ήταν και το κορίτσι και τ' αγόρι κι η προίκα του κοριτσιού ήταν πολύ πιο λαφρύ φορτίο απ' ό,τι το σπίτι του αγοριού. Οπωσδήποτε ο πατέρας ήθελε και ποθούσε το πρώτο του παιδί νά 'ναι αγόρι. Βλέπετε αυτό έφερε το επώνυμο της οικογένειας, αυτό θά 'δινε τ' όνομά του στον εγγονό και κατά κάποιο τρόπο στ' αγόρι έβλεπε την προέκταση του εαυτού του και τη συνέχεια της ζωής του· αυτό όμως σε καμιά περίπτωση δεν άφηγε να εννοηθεί πως η γέννηση κοριτσιού ήταν ατύχημα και όχημα δυστυχίας. 'Ισα ίσα ενδόμυχα όλοι μακάριζαν όσους είχαν δυο τρία κορίτσια, γιατί ήταν κανόνας ότι στα γεράματα ο γονιός θα πει ένα ποτήρι νερό από τη θυγατέρα, ενώ από το γιο δεν είχε πολλές ελπίδες για την όποια περίθαλψη, αφού στο σπίτι του γιου αφέντρα και βασίλισσα θά 'ταν κάποια νύφη. Γι' αυτό λοιπόν απ' ό,τι θυμάμαι δεν υπήρχε καμιά διαφορά στη χαρά από την απόκτηση γιου ή κόρης. 'Ισα ίσα, αν κάποιος έκανε μόνο αγόρια, όσο ήταν καρπερός, όλο και προσπαθούσε να κάνει και κορίτσι, κι αν είχε μόνο κορίτσια, όλο και προσπαθούσε να κάνει κι αγόρι. Για διαφορετικούς ίσως λόγους κατά τον ίδιο τρόπο ποθούσε και τό 'να και τ' άλλο. 'Όπως μάλιστα είπα και πιο πάνω, όσον αφορά την «προίκα» τ' αγοριού η σκοτούρα των γονιών ήταν πολύ μεγαλύτερη. Γιατί μάννα, γιαγιά, κορίτσι με τα χέρια τους ύφαιναν, κεντούσαν και σιγά σιγά συγκροτούνταν τα προικιά. Για να γίνει όμως ένα σπίτι, η προίκα τ' αγοριού, δεν ήταν εύκολη δουλειά. Τα υλικά του σπιτιού δεν αγοράζονταν απ' τα καταστήματα, αλλά παίρνονταν απ' ό,τι παρείχε η γύρω φύση στο χωριό, κι έπρεπε να περάσουν από τα χέρια του πατέρα. Σκεφτείτε νά 'χε 3-4 γιους και να μην είχε την τύχη να δώσει έναν τουλάχιστο «σώγαμπρο» στο σπιτικό κάποιας μοναχοθυγατέρας. Για το κτίσιμο του σπιτιού έπρεπε, πριν έλθουν οι μαστόροι, να μαζευτούν τα υλικά, πέτρα, πλάκες για τη σκεπή, (σχιστόλιθος) ο «κερεστές», τα «πέτυβρα», άμμος ή «κοκ'νόχουμα» κ.λ.π. Σκεφθείτε ότι τα ξύλα της σκεπής π.χ. έπρεπε νά 'ναι χοντρά και δάδινα, γιατί ξέρετε τι τόνους βάρους έπρεπε να σηκώσουν; Δεν ήταν λαφριά κεραμίδια αλλά σχιστόλιθοι πάχους μέχρι και 5 εκατοστών. Κι έπρεπε να ψάχνει στο δάσος ο πατέρας να βρει το κατάλληλο πεύκο, να το κόψει, όχι με σύγχρονο αλυσοπρίονο αλλά με τσεκούρι, να το καθαρίσει και να το κάνει «κουτρούλ'», να το «ξιβ'νίσει» και να το σύρει με βόδια ως το χωριό. Εκεί, αν δεν ήταν για «γραντιά», έπρεπε με χειροπρίονο, που το χειριζόταν δυό άτομα, να σχιστεί σε «πατουσάν'δα» ή «νταβανουσάν'δα». 'Όσον αφορά τις «πλάκες» έπρεπε να πάνε σε απόσταση 2-3 ωρών απ' το χωριό, όπου υπήρχε σχιστόλιθος, να τις βγάλουν με «τσαπί» (κασμάς) από το έδαφος και να τις μεταφέρουν

δυο δυο πλάκες συνήθως με το μουλάρι μέσα από κατσιοκοινοπάτια που διέσχιζαν τα βουνά. Έτσι λοιπόν και σ' αυτήν την περίπτωση θριάμβευε πάλι ο θεσμός του «γιαρντίμ». «Ου Γιώρ'ς» επρόκειτο να κτίσει; Την Κυριακή λοιπόν όλα τα «μ'λάρια» συγγενών και φίλων και γνωστών μαζί με τ' αφεντικά τους θα ξεκινούσαν «νυχτούδα» ακόμα, δηλ. πριν χαράξει, για τον τόπο του σχιστόλιθου. Έτσι σιγά σιγά θα 'ρχόταν η «πλάκα» για το σπίτι που θά 'κτιζε «ου Γιώρ'ς», αφού δυο τρεις φορές θα πήγαιναν ομάδες από 10 ή και περισσότερα μουλάρια γι' αυτό το σκοπό. Το ίδιο γινόταν και για τον «κερεστέ», για την άμμο κ.λ.π. Φυσικά σήμερα κατ' αυτόν τον τρόπο βοηθιούνταν «ου Γιώρ'ς», κύριο κατά τον ίδιο τρόπο θα βοηθιούνταν «ου Μήτσους» κ.ο.κ.

Ακόμα ξέρετε πόσο συγκινητικό ήταν αυτό που γινόταν, όταν το σπίτι κάποιου καιγόταν; Και καιγόταν συχνά σπίτια, γιατί στο καθένα έκαιγαν δυο και τρία ή και περισσότερα τζάκια. Σ' αυτές τις δύσκολες στιγμές η αγάπη των συγχωριανών, σαν βασικός παράγοντας της κοινωνικής ζωής, πρόσφερε πολύ σημαντικότερες υπηρεσίες απ' αυτές που θα μπορούσε να προσφέρει η πλέον άριστη ασφαλιστική εταιρεία της εποχής μας. Ερανική επιτροπή από γενικά αποδεκτούς για την εντιμότητά τους συγχωριανούς, με επικεφαλής τον παπά και το δάσκαλο, έπρεπε να γυρίσει σπίτι σπίτι για να συγκεντρώσουν χρήματα και ρουχισμό, ώστε να ορθοποδήσει και πάλι το νοικοκυριό που είχε την ατυχία να δει να γίνονται στάχτη ό,τι με ιδρώτα απόκτησε. Όλοι την περίμεναν την ερανική επιτροπή, δεν ήταν δυνατόν να μην έρθει. Το σπίτι έπρεπε να ξαναγίνει. Και δεν έδιναν μόνο χρήματα. Οι νοικοκυρές με πολλή αγάπη, και όχι με οίκτο που πληγώνει κι αποσκοπεί στην υποδούλωση μιας συντριμμένης ψυχής, συντελούσαν στο κτίσιμο του νέου νοικοκυριού. Έβγαζαν ένα απ' τα καλύτερα στρωσίδια της προίκας, ένα κιλίμι ή οποιοδήποτε άλλο ρουχικό για να το δώσουν για την άτυχη γυναίκα που μαζί με το σπίτι της είχε γίνει στάχτη κι η οικοσκευή της. Κι εγώ ο φουκαράς, που παιδί έζησα αυτές τις καταστάσεις, πλημμυρισμένος απ' τα συναισθήματα που γεννούν θεσμοί σαν τους παραπάνω, σκέπτομαι πόσο πρέπει νά 'χει αδειάσει ο άνθρωπος από ανθρωπιά κι αγάπη σήμερα και πόσο πρέπει νά 'χει βγει ζημιωμένος με το άδειασμα αυτό. Σήμερα οι νέες ιδέες, ο τουρισμός με τα κέρδη που προσκομίζει, έκαναν τους απόγονους εκείνων των συγχωριανών μου να βλέπουν τον άνθρωπο για χιλιάριο και να τον πλησιάζουν ή να τον απωθούν ανάλογα με το πόσα μπορούν να βγάλουν απ' αυτόν. Τα πάντα είναι «υποχρεωμένο» να τα κάνει το κράτος κι η κοινότητα. Εμείς μόνο λεφτά, λεφτά, λεφτά. Βέβαια και τότε υπήρχαν οι κακίες που σύμφοιτες φέρει ο άνθρωπος μέσα του, η ζωή ήταν σκληρή κι ο επιούσιος πικρός. Υπήρχαν όμως θεσμοί σαν αυτούς που ενδεικτικά ανέφερα και που μετρίαζαν την ανθρωπινή

κακία, για να μην πω ότι πότιζαν με το νέκταρ της χαράς τις δυσκολίες της ζωής. Γι' αυτό κι ορισμένες φορές μου 'ρχεται να φωνάξω μ' όλη τη δύναμη της ψυχής μου, κι ας με θεωρήσουν γι' απροσάρμοστο πολλοί: Ζήστε λοιπόν σήμερα σαν τρωγλοδύτες στις σπηλιές που τις λέτε πολυκατοικίες και χρησιμοποιείτε όσα θέλετε κουμπιά για τις εξυπηρετήσεις σας· βγάλτε όσα θέλετε λεφτά με τις τουριστικές σας μπίζνες σεις εγγόνια και δισέγγονα εκείνων των συγχωριανών μου· τη ζεστασιά όμως των καρδιών και το χάδι των ψυχών δεν θα τα νιώσετε ποτέ. Γιατί σήμερα οικοδομήσαμε μια ζωή και νοοτροπία μεσ' στην οποία δεν υπάρχουν καρδιές, υπάρχουν πέτρες σκληρές σαν τ' ατσάλι στα στήθια, γι' αυτό κι ανελήστες, που τις κάνουν ακόμα σκληρότερες ο ρεαλιστικός αγώνας για την αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος, οι οργανωμένες ορθολογιστικά μπίζνες, οι «σοφές» ιδεολογίες, οι φανατισμοί στην πολιτική και η αμπελοφιλοσοφία στην τέχνη. Βλέπετε ιδανικό έγινε ο homo iconomicus κι η δυτική κολτούρα κι αγνοείται και περιφρονείται κάθε θεσμός της ρωμιοσύνης και της ορθοδοξίας. Γιατί ρωμιοσύνη κι ορθοδοξία δεν είναι μια παράδοση που δίνει αφορμές για φολκlorικές πολιτιστικές εκδηλώσεις και για εφαρμογή τύπων σ' εκκλησίες. Είναι βίωμα, είναι ζωή. Ίσως μου πείτε πως η σημερινή μας «πολιτισμένη» νοοτροπία είναι πολύ καλύτερη και πιο πετυχημένη. Πιθανόν. Εγώ δεν έχω παρά να ευχηθώ: Μακάρι να μη βρεθούμε σε θέση να μετανιώσουμε πικρά, γιατί εγκαταλείψαμε τη ζύμη της ψυχής που θα μας έδινε η παράδοσή μας και ζημιώνουμε το φύραμα της προσωπικότητας των παιδιών μας με ξενόφερτες μαγιές, που δεν ξέρω πόση ευτυχία χαρίζουν.

«Αξιαγιά»

Πριν ο πολύς κόσμος ανακαλύψει τις πραγματικά αξιοθαύμαστες φυσικές καλλονές της Θάσου, πριν δηλαδή ο τουρισμός σφιχταγκαλιάσει μέχρι πνιγμού το νησί, οι πόροι των κατοίκων, όπως σημείωσα ήδη, προερχόταν βασικά από τη γεωργία, το μέλι, την κτηνοτροφία, την αλιεία, την υλοτομία, προπάντων όμως από την ελιά. Κάθε σπιθαμή του ελαχιστότατου ημιπεδινού εδάφους, δηλ. τα παράλια του νησιού, ήταν κι είναι ολοσκέπαστη με χιλιάδες λιόδεντρα, που πολλές φορές τα συναντάς και στις βραχώδεις βουνοπλαγιές. Φυσικά πέρα απ' το πανέμορφο πράσινο των πεύκων και οι αρκετοί ελαιόκαμποι της Θάσου αποτελούν ανεπανάληπτους φυσικούς ζωγραφικούς πίνακες, που ειν' αδύνατο να μη συγκινήσουν και να μην εντυπωσιάσουν κάθε κουρασμένο βλέμμα ψυχής που τους χαϊδεύει. Οι «κάμποι» μας, που ξεκινούν λίγα μόλις μέτρα μετά τις ελάχιστες μικρές αμμουδιές ή τα κυματοφίλητα βράχια της ακτής και φθάνουν ως τους πρόποδες των λοφίσκων ή των βου-

νών, όπου αρχίζει η οργιαστική βλάστηση των θαμνωδών αγριόδενδρων κι η σκιά του πευκοδάσους, έσφυζαν από ζωή κι οργασμό δουλειάς και το χειμώνα. Γιατί χειμώνα γινόταν το μάζεμα της ελιάς, το κλάδεμα των δέντρων.

Κάθε Νοέμβριο, στις αρχές του μήνα, άρχιζε η επίπονη, μέσα στο κρύο και στις βροχές, ελαιοσυλλογή. Η ελαιοσυλλογή άρχιζε βγαίνοντας πρώτα στο «χαμολόι», κατά κάμπο ταυτόχρονα όλο μαζί το χωριό. Το «χαμολόι» ήταν ένα σύνολο από ελιές που είχαν πέσει καταγής είτε απ' τον αέρα είτε απ' «ντου πυρηνουτρίτ'», μιας από τις τρεις κύριες αρρώστιες της ελιάς: δάκος, λεκάνιο, πυρηνουτρίτης. Αφού μαζεύονταν τα χαμολόγια, άρχιζε, κατά κάμπο πάλι, το «τίναμα». Το «τίναμα» ήταν η κυρίως ελαιοσυλλογή. Το πότε θα βγουν στο χαμολόι ή στο τίναμα κατά κάμπο γινόταν γνωστό στο χωριό με το μοναδικό μέσο μαζικής ενημέρωσης, «ντου πουρτόγυρου» (ο τελάλης). Ο «πουρτόγυρος» ήταν ο άνθρωπος που πληροφορούσε τους κατοίκους για καθετί που αποτελούσε απόφαση της κοινότητας, για καθετί που είχε σχέση με τις δραστηριότητες των κατοίκων, που έπρεπε να εναρμονιστούν ή να ενταχτούν στην καθολική δραστηριότητα του κοινωνικού συνόλου. «Πουρτόγυρος» ήταν συνήθως ο κοινοτικός κλητήρας ή σπάνια κάποιος άλλος. Έπαιρνε τους δυο βασικούς δρόμους του χωριού, «του μ'σουχώρ'» κι «τ' αγώγ'» και ανά 40-50 μέτρα στεκόταν σε κάποιο επίκαιρο σημείο, έβαζε συνήθως το δεξί χέρι δίπλα στα χείλη του (την παλάμη) και φώναζε με λίγες χαρακτηριστικές φράσεις ό,τι έπρεπε να μαθευτεί. Στη συνέχεια σταματούσε 1-2 λεπτά, έσιαζε την τραγιάσκα του και έδινε διευκρινίσεις και συμπληρωματικές πληροφορίες στις νοικοκυρές που ξεπετιούνταν απ' τα παράθυρα ή τις πόρτες και διατύπωναν ερωτήσεις. Πολλές φορές μπορούσε να αγκαζάρει τον «πουρτόγυρο» και οποιοσδήποτε ιδιώτης για να «ντ' λαλήσ'» (να ντι-λαλήσει) ό,τι ο ιδιώτης ήθελε να πληροφορηθεί το χωριό, φυσικά με σχετική αμοιβή. Συνήθως βέβαια ιδιώτες που αγκάζααν τον «πουρτόγυρο» ήταν ψαράδες ή ξένοι έμποροι, που έφεραν κάποιο εμπόρευμα στο χωριό. Έτσι όλοι πληροφορούνταν: «Ε, κ'τσούρια φέραν τ' Σουρίν'ντου καφινέ φράγκα ντ'ν ουκά». Κι ήταν τα «κ'τσούρια» η μαρίδα και τρέχαμε εμείς τα παιδιά, που μας έστελναν μ' ένα πιάτο ή μια κούπα να πάρουμε ψάρια. Πόσες φορές δεν «αργάστηκε» το πετσί μας απ' το ξύλο, γιατί παίζοντας, ως ότου πάμε, χάναμε κανένα φράγκο, ή παίζοντας στο γυρισμό φέρναμε «καλπάχ'» το πιάτο και μαζεύαμε μετά από κάτω τη μαρίδα για να την πάμε στο σπίτι γεμάτη χώματα. Άλλοτε μπορούσες ν' ακούσεις τον «πουρτόγυρο» να φωνάζει: «Ε, γρουν' φέραν τ' Τσίκνα ντου καφινέ τρίγια κι ένα», που σήμαινε ότι έφεραν χοιρινό κρέας που ανταλλάσσονταν τρεις οκάδες χοιρινό με μια οκά λάδι. Αυτό συνέβαινε συχνά, να έρχονται δηλ. ποικίλα εμπορεύματα που ανταλλάσσονταν με λάδι.

Ας ξαναγυρίσουμε όμως πάλι στο θέμα μας, στην ελαιοσυλλογή. Σε κάθε κάμπο (Ποτός, Αστρίς, Κοίνυρα, Λουτρού) ή σε κάθε βουνίσια περιοχή με λιόδεντρα (Λ'βάδ', Ξιβ'νί, Θυμουνιά, Αλ'κή) πολλοί είχαν «του καλύβι τ'ς» ειδικά γι' αυτήν την εποχή. Βλέπετε όλες αυτές οι περιοχές απείχαν απ' το χωριό 2,5-3 ώρες δρόμο, μέσα από κατσίκομονοπάτια και μέσα από βουνά, οι δε μέρες του χειμώνα ήταν «μια χλιαριά» (πολύ μικρές, μια κουταλιά). Ήταν λοιπόν επίπονο κι ασύμφορο να ξεκινάς το πρωί απ' το χωριό και να γυρνάς πίσω το βράδυ. Γι' αυτό πάρα πολλοί στην περιοχή, που είχαν τα περισσότερα λιόδεντρα, έκτιζαν «του καλύβι τους». Βέβαια τότε δεν υπήρχαν οι πολυσύνθετες και βασανιστικές σκοτούρες των πολεοδομικών διατάξεων, οι αδικαιολόγητοι, ορισμένες φορές τουλάχιστο, κρατικοί παρεμβατισμοί δια μέσου των «τσανταδόρων» (ο κάθε υπάλληλος που γυρνά με τσάντα) που σε ταλαιπωρούν ποικιλότροπα σήμερα, αν τολμήσεις και βάλεις μια πέτρα πάνω στην άλλη μέσα στο κτήμα σου. Και δεν έχασαν σε τίποτα, εδώ που τα λέμε, η ομορφιά των τοπίων κι η δασική έκταση των περιοχών μας απ' τη δημιουργία των καλυβιών που αναφέρω. Ίσα ίσα είναι τόσο γραφικοί οι λιλιπούτειοι οικισμοί που απαρτίζουν, τόσο ανθρώπινοι και μέσα στ' ανθρώπινα μέτρα, που, αν δεν κάνω λάθος, και σήμερα θεωρούνται δείγματα λαϊκής αρχιτεκτονικής, που με τη γραφικότητά τους, με την παραδεισένια τους ηρεμία και τη χαρακτηριστική τους γαλήνη ξετρελαίνουν τους αστούς που τους γνωρίζουν. Η ομορφιά των τοπίων καταστρέφεται σήμερα κι ο δασικός μας πλούτος εξαφανίζεται απ' την πρωτόφαντη βουλιμία και την απάνθρωπη συμπεριφορά του «αμοραλιστή» νεοέλληνα οικοπεδοφάγου των πολιτισμένων (!) άστεων, που έχει καταπυρπολήσει την Ελλάδα με σκοπό το κέρδος ή με σκοπό την ικανοποίηση ιδεολογικών και πολιτικών του φανατιστών, όπως ισχυρίζονται πολλοί. Βέβαια μ' αυτά που σημειώνω εδώ δε θέλω να νομίσει κανείς πως υποστηρίζω την όποια αναρχία και ασυδοσία στον τομέα της ανοικοδόμησης. Όχι βέβαια. Το να μεταβάλλουμε σε απάνθρωπους οικισμούς από μπετόν κάθε όμορφη περιοχή της πατρίδας μας, το ν' αποκλείουμε το λαό από τις παραλίες και τις άλλες φυσικές ομορφιές της χώρας μας, με τις δυνατότητες που δίνει ο νεοπλουτισμός και το αμόκ του κέρδους στους βαλκάνιους κατοίκους αυτού του τόπου, αυτό είναι έγκλημα και ανεπίτρεπτος βιασμός του περιβάλλοντος. Αλλά και το νά 'χει ένας ντόπιος στον τόπο του 4-5 κτήματα των 2-3 στρεμμάτων και να μην μπορεί να κτίσει ένα υποφερτό καλυβάκι ή το να έχει πάμπου προς πάμπου ένα χωράφι και επειδή ποτέ το Δημόσιο δε σκέφτηκε να κάνει κτηματολόγιο, νά 'ρχεται το Δασαρχείο σήμερα και να του το παίρνει, αυτό είναι το άλλο άκρο. Βέβαια όσο υπάρχουν κερδοσκοπική βουλιμία από τη μια και η κρατική (απρόσωπη και παγερή) αδιαλλαξία απ' την άλλη, και αδικίες θα υπάρχουν και συνήθως οι «καπάτσοι, οι αετονύ-

χηδες κι οι καταφερτζήδες» θά 'ναι κερδισμένοι. Οι ποικίλες διατάξεις θά 'ναι σαν τον ιστό της αράχνης όπου πιάνονται αδύναμα έντομα, γιατί τα μεγάλα και δυνατά τον ξεσκίζουν και περνούν. Εν πάση περιπτώσει ξαναγυρνά στο θέμα μου. Έλεγα λοιπόν ότι παλιότερα δεν υπήρχαν τα βάσανα των κρατικών εμποδίων στο να χτίζουμε τις καλύβες μας στις διάφορες περιοχές: υπήρχε όμως κόπος φοβερός κι έπρεπε να χυθεί ιδρώτας πολύς για να κτιστεί ένα καλύβι. Ήταν τεράστιο το πρόβλημα της μεταφοράς των υλικών (πέτρες, πλάκας, ξυλείας, ασβέστη, νερού κ.λ.π.) με γαϊδουράκια μέσα από δύσβατα μονοπάτια. Και πολλές φορές η απόσταση ως (αντου καλ'βότουπου) (καλυβότοπο) δεν ήταν μικρή. Μέσα λοιπόν στις καλύβες αυτές, τον καιρό της ελαιοσυλλογής, κατά τις μακρόσυρτες νύχτες του χειμώνα, έβλεπες να φανερώνονται σ' όλο τους το μεγαλείο η ανθρωπιά, η φιλία, η αλληλεγγύη και μ' ένα λόγο αυτό που πιπιλίζουμε σήμερα διαρκώς στη γλώσσα μας και το λέμε «ποιότητα ζωής στις ανθρώπινες σχέσεις». Θα μου πείτε γιατί; Γιατί τότε πράγματι η ζωή ήταν δύσκολη και δεν υπήρχε ούτε το ελάχιστο ποσοστό της σημερινής υλικής ευμάρειας και χλιδής ίσως: υπήρχε όμως ανθρωπιά. Καθένας πού 'χε μια τέτοια καλύβα φιλοξενούσε πάντα για το μάζεμα της ελιάς ένα τσούρμο συγχωριανών του, που δεν είχαν καλύβα στην περιοχή εκείνη. ΠΟΤΕ σε μια καλύβα δε θά 'βλεπες να στεγάζεται μόνο ο ιδιοκτήτης. Σ' ένα χώρο 15-20 τετραγωνικών μέτρων, χωρίς χωρίσματα και πολυτέλειες άλλες, μαζεύονταν 4-5 οικογένειες. Ήδη από τις 4 σχεδόν το απόγευμα σκοτείνιαζε κι όλοι την ώρα αυτή συνέρρεαν απ' τα λιόδεντρα στις καλύβες κοπαδάκια κοπαδάκια. Οι άντρες έξω απ' την καλύβα ξεσαμάρωναν τα ζώα, γαϊδούρια ή μολάρια και τα τακτοποιούσαν για τη νύχτα, έσκιζαν «πιλέικς» ή «αγκίδις» για το τζάκι που θά 'καιγε τουλάχιστο 5-6 ώρες για ζεστασιά και για φως, τακτοποιούσαν τις ελιές που μάζεψαν κ.λ.π. Οι γυναίκες την ίδια ώρα θα σιγύριζαν μεσ' στην καλύβα και θα ετοίμαζαν το φαγητό που θά 'τρωγαν την επομένη κάτω απ' το λιόδεντρο, βάζοντας κάθε μια τη «χαρκουτσούκα» της (στ' μπαρραστιά) ή το χωματένιο «τζέτζηρ» (στ' πυρουστιά). Το συνηθισμένο φαγητό για το χωράφι ήταν ξερά φασόλια ή πατάτες ή «κ'κιά», ενώ για το βράδυ έκαναν, μετά απ' τη δουλειά, στα γρήγορα «φλιμάρια» ή «τραχανά» κι αν είχαν όρεξη και κέφι οι γυναίκες έκαναν και καμιά «κουλουκ' θόπτα» 3-4 δάχτυλα παχιά για να «φτουρά». Τα παιδιά με «νιρουκουλουκ' θά» ή με «λαήν'» ή με «κ'μάρ'» ή με «γκιούμ'» ή με «γκρουλόγου» θα πήγαιναν στη μοναδική πηγή ή στο μοναδικό πηγάδι για νερό. Και καθώς έπεφτε η άστερη χειμωνιάτικη «σκουτίδα» θα μαζεύονταν όλοι μέσα και καθισμένοι «σταυρουπόδ'» θά 'τρωγαν κάτω απ' το φως του τζακιού, όπου ριχνόταν αγκαλιές αγκαλιές το δαδί. Μετά το φαγητό; Πού να κοιμηθούν αμέσως. Η χειμωνιάτικη νύχτα ήταν μεγάλη και παρά την κούραση της ημέρας έπρεπε

να γίνει το απαραίτητο «νυχτέρ'» για να περάσει η ώρα. Οι άντρες συνεχίζοντας το φαγητό τους έπιναν το ρακί τους με μεζέ «κ'τσούρια» απ' του «π'νάκ'» και σε σπάνιες περιπτώσεις με εκλεκτότερους μεζέδες, όπως «όρτ'κισ» ή «π'λιά», που ήταν παστωμένα σε «καλίτσες», και «τουλουμίσου τυρί». Στα παιδιά έδιναν ένα απ' τα χειμωνιάτικα «γλουγούδια», όπως ξερά σύκα «ψ'τάδια» ή «σταυροί», ρόδια, κυδώνια και σπάνια κανένα «ξ'λουκέρατου», που θεωρούνταν εκλεκτό «γλουγούδ'». Κουβέντες και γέλια και συζητήσεις ατέλειωτες με πειράγματα σόκιν ήταν στην ημερήσια διάταξη. Κυρίως όμως παιχνίδια. Παιχνίδια όπως το «δαχτυλίδι», «η κολοκυθιά», «του γκάργκαλου» κ.λ.π. όπου θυμάμαι κοτζάμ άντρες και γυναίκες συμπεριφέρονταν σαν παιδιά. Είχε γούστο όταν κάποιος ή κάποια «έχανε». Τον (την) τιμωρούσαν να βγει έξω απ' την πόρτα της καλύβας και να φωνάξει δυνατά μια γελοπληγή φράση που αποφάσιζε η ομήγυρη. Π.χ. ήταν δυνατό ν' ακούσεις να σκίζει το πηχτό σκοτάδι της νύχτας μια τσιριχτή φωνή κάποιας που τιμωρήθηκε και να πληροφορεί όλες σχεδόν τις καλύβες της περιοχής: «'Αντρα θέλου, τώρα ντου θέλου», ώστε τα γέλια να πνίγουν και τις γειτονικές συντροφίες. Όταν χόρταιναν με τέτοιου είδους παιχνίδια και δεν είχαν τι άλλο να κάνουν, τότε ερχόταν η ώρα για «παραμύθ'». Δε θα ξεχάσω με πόση προσοχή και μέσα σε πόση απόλυτη σιγή, σαν σε μυσταγωγία, ακουγόταν η ήρεμη φωνή αυτουνού που διηγόταν το παραμύθι, εκτενές πάντα και πολυσύνθετο, διδακτικό και ωραίο. Όλοι σχεδόν είχαν ένα τόσο αξιοθαύμαστο χάρισμα στη διήγηση, στην παραστατικότητα, στον τόνο και στο χρωματισμό της φωνής, που καθώς οι ανταύγειες απ' τις φλόγες του τζακιού έπεφταν με διαφορετική ένταση και τόνο στα προσηλωμένα πρόσωπα, νόμιζες πως ζωντάνευαν οι σκιηένες και τα επεισόδια που περιγράφονταν στη διήγηση. Τα παιχνιδίσματα της φλόγας κι οι χοροί των σκιών, που δημιουργούσαν στις γωνιές της καλύβας και στην αταβάνωτή της σκεπή, μύριες πρωτότυπες εικόνες, σ' έκαναν να νιώθεις πως εκεί γύρω σου κυκλοφορούσαν οι δράκοι και τ' άλλα φανταστικά πρόσωπα του παραμυθιού. Κι έλεγαν τόσο μεγάλα κι ωραία παραμύθια, που θά 'μουν πολύ ευτυχής, αν σήμερα δεν ένιωθα την προδοσία της μνήμης, να μπορούσα να διηγηθώ κι εγώ μερικά. Ορισμένοι μεσόκοποι, τραχείς και σοβαροί άντρακλες ήξεραν ένα μόνο ίσως παραμύθι και για να το πουν έπρεπε να τους καλοπιιάσει και να τους θερμοπαρακαλέσει η ομήγυρη: «'Αντι Γιώρ' πες μας ντουν αντρειουμένου», κι ήταν ο αντρειωμένος ο τίτλος του παραμυθιού που γνώριζαν όλοι από προηγούμενες χρονιές ή από άλλες φορές της ίδιας χρονιάς ότι «ου Γιώρ'ς» τό 'ξερε και τό'λεγε τόσο όμορφα. «Ου Γιώρ'ς πάντα έκανε το δύσκολο, αλλά πάντα τό 'λεγε. Κι όταν αποφάσιζε, τι ιεροτελεστία ήταν εκείνη! Θά 'ναβε με τελετουργικές κινήσεις το στριφτό του, πολλές φορές χρησιμοποιώντας «φ'λάδ'» αντί για τσιγαρόχαρτο, θά 'παιρνε την κατάλλη-

λη θέση με νωχελικές αλλά προσεγμένες κινήσεις, θά 'ρχινε εξεταστική ματιά γύρω του να δει αν επικρατούσε νεκρική σιγή, κι αν όλα τα μάτια ήταν ορθάνοιχτα, προσηλωμένα στα χείλη του, τότε θά 'ρχιζε. Δεν ήταν πια ο τραχύς άντρακλας του χωριού με τα ροζιασμένα χέρια και το αυλακιασμένο πρόσωπο. Ήταν ο απαράμιλλος καλλιτέχνης που δε διηγιόταν αλλά «ερμήνευε» ένα έργο, παίζοντας ο ίδιος όλους τους ρόλους του. Θα το είχε ερμηνέψει τόσες φορές. Κάθε φορά όμως τελειοποιώντας τη φράση και βελτιώνοντας τη σκηνοθεσία. Ποτέ δεν επαναλάμβανε τον εαυτό του.

Εδώ θα μπορούσα να σημειώσω πως αυτή η αγάπη στο παραμύθι κι αυτά τα συνεχή ακούσματα ίσως να είχαν πλάσει έτσι την ψυχή μας ώστε το σύνολο σχεδόν των συγχωριανών μου να αναφέρεται σε χίλιους μύριους θρύλους με «νιράιδις», «στ'χειά», «αγιρ'κά» και «ξουτ'κά» με τέτοια βεβαιότητα και πίστη που σε απίθανες διηγήσεις για πρόσωπα και τόπους και γεγονότα να δίνονται διαστάσεις πραγματικών ιστορικών καταστάσεων. Έτσι λοιπόν περνούσαν οι νύχτες αλλά και οι βροχερές ημέρες στην καλύβα, χωρίς ν' αναφερθώ λεπτομερειακά και το τι γινόταν στις αλληλοεπισκέψεις απ' τη μια καλύβα στην άλλη. Έτσι εκεί γύρω στις 11 πριν απ' τα μεσάνυχτα τέλειωνε το «νυχτέρ'» κι όλοι έπεφταν «ψαριά», δηλ. «στρωματσάδα» ο ένας δίπλα στον άλλον, να κοιμηθούν. Ειλικρινά ως σήμερα δεν μπόρεσα να εξηγήσω, βλέποντας μερικές καλύβες και θυμούμενος πόσοι εκεί μέσα κατά καιρούς είχαμε κοιμηθεί, πώς ήταν δυνατό να υπερνικιέται ο νόμος του αδιαχώρητου και να μην δημιουργούνται προβλήματα, εκτός ίσως από ένα, που εγώ τουλάχιστο το είχα, αν και μικρός: Πώς δηλ. τη νύχτα να σηκωθείς και να βγεις έξω «προς νερού σου», αν χρειαζόταν να βγεις. Έπρεπε νά 'χεις σε συναγερμό όλα τα ανακλαστικά σου και σε υπερένταση όλες σου τις αισθήσεις ώστε μέσα στο σκοτάδι να μη βρεθεί το πόδι σου στο κεφάλι, στο σβέρκο ή στην κοιλιά κάποιου ανύποπτου, που αμέριμνος κοιμόταν, καθώς διέσχιζες την καλύβα και αργοπερπατούσες ανάμεσα στην «ψαριά» των παστωμένων ανθρώπων. Πριν ξημερώσει όλοι ήταν στο πόδι, ώστε το φως της μέρας να τους βρει στο λιόδεντρο πάνω στη σκάλα. Πάνω σ' ένα είδος λιόσκαλας που νομίζω ότι δε χρησιμοποιείται πουθενά αλλού και θέλει ιδιαίτερα θάρρος και ξεχωριστή δεξιότητα για να χρησιμοποιηθεί. Φυσικά το μάζεμα της ελιάς την ημέρα ήταν πανηγύρι κι αυτό, παρ' όλο που πολλές φορές το κρύο ήταν τόσο τσουχτερό, ώστε έπρεπε κάθε λίγο και λιγάκι να κατεβαίνεις απ' τη σκάλα και να «πυρώνεις» τα χέρια σου, στην απαραίτητα αναμμένη φωτιά, γιατί ξύλιαζαν και δεν μπορούσαν τα δάχτυλά σου να φουχτώσουν τα κλαδιά και να «τρίψεις» ελιές. Πάντως καθώς μέσα στο ίδιο χωράφι μπορεί να είχαν και 5 και 10 διαφορετικές οικογένειες λιόδεντρα, τα πειράγματα, οι φωνές και προπάντων τα τραγούδια έδιναν ένα ξεχωριστό τόνο στο περιβάλλον και στις ψυ-

χές. Ας σημειώσω εδώ ότι η ιδιομορφία αυτή της ιδιοκτησίας, άλλος νά 'χει το χωράφι και 5-6 άλλοι νά 'χουν λιόδεντρα μέσα σ' αυτό, όπου δε διορθώνεται σήμερα με αναδασμό, προκαλεί έριδες πολλές που πρέπει νομοθετικά να διορθωθούν. Γιατί αυτό το καθεστώς, που το διαμόρφωσαν οι αιώνες, δημιουργεί πολύ δυσάρεστες καταστάσεις. Παλιότερα 1-2 λιόδεντρα είχαν μεγάλη αξία, σήμερα όμως που η γη απόκτησε τεράστια αξία, ενώ το λιόδεντρο δεν υπολογίζεται καν σαν οικονομικός πόρος, ο ιδιοκτήτης της γης υφίσταται ποικίλους εκβιασμούς απ' τον ιδιοκτήτη του λιόδεντρου, προκειμένου ο πρώτος ν' αξιοποιήσει το κτήμα του. Συνεχίζω λοιπόν: Η συγκομιδή της ημέρας σε ελιές φορτωνόταν στα ζώα, μέσα σε τσουβάλια που έκλειναν με «πιράδια», και τραβούσαν για την καλύβα ή για το εργοστάσιο ή για το μύλο. Εργοστάσια (λιοτρίβια), γιατί είχαν υποφερτό υδραυλικό πιεστήριο (πρέσα), και οι «μυλόπιτρες» κινούνταν με μηχανή, ενώ μύλοι (λιοτρίβια), γιατί και το λιώσιμο της ελιάς απ' τις «μυλόπιτρες» (η έκθλιψη της ελιάς) γινόταν με τη δύναμη του νερού ή του ζώου, η δε «πρέσα» λειτουργούσε με τη συνιστάμενη της μυϊκής δύναμης 4 ή περισσοτέρων εργατών. Στο εργοστάσιο ή στο μύλο «έβγαίνει» το λάδι, ο δε ιδιοκτήτης του εργοστασίου ή του μύλου φυσικά έπρεπε να πάρει την αμοιβή του. Η αμοιβή αυτή ήταν και είναι συνάρτηση της ποσότητας του λαδιού που «έβγαζαν» οι ελιές του κάθε παραγωγού, υπολογιζόταν δηλ. επί τοις % και δινόταν σε λάδι. Σήμερα η αμοιβή αυτή, 8-10 κιλά περίπου λάδι σε κάθε 100 κιλά λάδι που παραδίδει ο εργοστασιάρχης, ονομάζεται εκθλιπτικό δικαίωμα. Το εκθλιπτικό λοιπόν δικαίωμα για το «βγάλσιμο» του λαδιού (την εξαγωγή του) ήταν και είναι για το χωριανό μας η «α ξ α γ ι ά», μια πανέμορφη λέξη απ' το αρχαίο ρήμα εξαγω. Πόσο χαρούμενη κι ευλογημένη ήταν η στιγμή που έτρεχε το λάδι του παραγωγού στου «πουλίμ'» και έπλεε χρυσαφένιο πάνω απ' «ντου λιόσμου». Κι ενώ «ου ν'κουκύρ'ς» παρακολουθούσε το βγάλσιμο του λαδιού, η γυναίκα του στο σπίτι ετοίμαζε τους «νταβάδες» (ταψιά) με τα ξεχωριστής κατασκευής και γεύσης θεολογίτικα σαραγλιά για τους «μυλωνάδες» (το σύνολο των εργατών του μύλου ή του εργοστασίου). Φυσικά ως ότου ετοιμαστούν τα σαραγλιά, για να τα πάει η νοικοκυρά στο μύλο σε καθαρά πιάτα, σκεπασμένα με πεντακάθαρες καρό πετσέτες, οι μυλωνάδες δούλευαν, αστειεύονταν και κατέβαζαν τα ρακιά που κερνούσε ο παραγωγός. Όταν τέλειωνε το «βγάλσιμο», οι μυλωνάδες κουβαλούσαν το λάδι στο σπίτι του παραγωγού με «μπιτόνια» πάνω σε μουλάρια φορτωμένα, αλλά ορισμένες φορές και με μεγάλα τουλούμια. Κι έβλεπες πεντέξι στη σειρά μυλωνάδες μ' ένα τουλούμι στον ώμο του ο καθένας να φθάνουν στο σπίτι της νοικοκυράς και να φωνάζουν: «'Αντι Μαρίγια καλουφάγουτου, ιτοίμασας τα σφίδια;». Κι ήταν τα «σφίδια» πιθάρια μεγάλα, που τα λέγαμε και «κιούπια», κι έπαιρναν 50 ως και 300 οκάδες το καθένα. Στο σπίτι του θείου

μου, στο υπόγειο φυσικά, υπάρχει ένα τεράστιο «σφίδ'» κι όταν τον ρώτησα πώς το πέρασαν απ' τις πολύ μικρότερες πόρτες, μού 'πε πως τέτοια «σφίδια» τα τοποθετούσαν στη θέση τους πριν αρχίσει το κτίσιμο του σπιτιού. Τα μεγάλα αυτά πιθάρια νομίζω πως δεν κατασκευάζονταν στη Θάσο αλλά τά 'φερναν απέξω. Τα δικά μας «σφίδια» ή «κιούπια», μ' είχε πει η γιαγιά μου, πρέπει να ήταν απ' τον Τσεσμέ της Μικρασίας.

«χουρεύτριγια»

Στο χωριό μας τα πανηγύρια ήταν από τις βασικές εκδηλώσεις της κοινωνικής ζωής. Τα πανηγύρια, όπως σ' όλους τους ελληνικούς τόπους, ήταν άρρηκτα συνδεδεμένα με τις θρησκευτικές γιορτές, που δεν ήταν λίγες μέσα στο χρόνο. Και τα ξωκλήσια μας ήταν πολλά, καθένα φυσικά με το δικό του πανηγύρι. Στα δικά μας πανηγύρια όμως δε συναντούσες εικόνες και εκδηλώσεις σαν αυτές που συναντάς σήμερα, όπου τα πανηγύρια διασώζονται, στην ύπαιθρο κυρίως. Δεν ήταν δηλ. το πανηγύρι αφορμή και ευκαιρία εμπορίου και χρηματισμού. Σήμερα γύρω απ' το ναό που πανηγυρίζει και σε μεγάλη έκταση, κάθε σπιθαμή γης είναι γεμάτη με καροτσάκια, τρίκυκλα, φορτηγά αυτοκίνητα, παράγκες κ.λ.π., όλα γεμάτα με λογήςπραμάτειες, κατά τρόπο που δημιουργείται η αναμφισβήτητη πεποίθηση πως ό,τι γίνεται, γίνεται για να πραγματοποιηθεί λαϊκή αγορά, πετυχημένο παζάρι και τίποτ' άλλο. Όλα Μάρκετινγκ. Στο χωριό μας δε θυμάμαι καμιά τέτοια εικόνα στα πανηγύρια μας. Κανένας κι από πουθενά δεν πουλούσε καί δεν αγόραζε το παρμικρό. Το κάθε μας πανηγύρι γινόταν για δυο βασικά λόγους: α) για να τιμηθεί ο άγιος που γιόρταζε και β) για το γλέντι. Μετά το τέλος της θ. λειτουργίας δεν έφευγε κανένας. Παρέες παρέες, συγγενολόγια ή φίλοι που είχαν φροντίσει νά 'χουν μαζί τους όλες τις κατάλληλες προμήθειες, έστρωναν κιλίμια ή μεγάλα πανιά καταγής και το γλέντι φούντωνε. Σε κάποια παρέα χόρευαν με τα βιολιά, πιο κει με τη λατέρνα, λίγο πιο πέρα με τη γκάιντα, ενώ αλλού κι αλλού με τα «φωνόγραφα», με χωνί ή βαλίτσες. Για νά 'μαι δε ακριβής τέτοιου είδους γλέντια γίνονταν στα πανηγύρια των πολλών ξωκλησιών του χωριού μας και την Καθαρή Δευτέρα σε μια τοποθεσία με νερό, στην «Καρτσιλιώτινα». Στα πανηγύρια των ναών του χωριού μας, κι ήμασταν δυο μαχαλάδες-δυο ενορίες, δε θυμάμαι να γινόταν γλέντι, ούτε στην «πανουχουρνή» Αγία Παρασκευή, ούτε στην «κατουχουρνή» στον Άγιο Δημήτριο. Μόνο στον Άγιο Δημήτριο γινόταν ένα καλό πανηγύρι, γιατί μέσα σε μεγάλα καζάνια έκαναν «κλουμπάν'», φαγητό δηλ. απ' το οποίο έτρωγαν όλοι δωρεάν για τη χάρη του. Κυρίως έκαναν κρέας στιφάδο και «μπλιγούρ'». Εν πάση περιπτώσει το μεγαλύτερο από τα πανηγύρια μας ήταν για τον ΑΓΙΟ μας.

Ποιος ήταν ο Άγιος; Ο Μιχαήλ Αρχάγγελος. Και να η παράδοσή μας κι η πίστη μας γι' αυτόν. Σε μια μονή του Αγίου Όρους και συγκεκριμένα στη μονή Φιλοθέου φυλασσόταν ένα απ' τα σωζόμενα καρφιά με τα οποία σταυρώθηκε ο Χριστός, ο «τίμιος ήλος». Σε μια παραλία πάλι της Θάσου της περιοχής Θεολόγου, στο «Λ'βάδ'», πολύ παλιά ζούσε κάποιος ευσεβής κι άγιος ασκητής που οι χωρικοί τον λέγαν απλώς Θεολόγο· μερικοί μάλιστα έχουν να λένε πως απ' αυτόν τον άγιο άνθρωπο πήρε και τ' όνομά του το χωριό μας, Θεολόγος. Ε, λοιπόν κάποια νύχτα ο τίμιος ήλος έφυγε από το μοναστήρι και βρέθηκε καρφωμένος πάνω σε μια αγριελιά, που είχε φυτρώσει στην άκρη φοβερά απόκρημνων βράχων της Θάσου και συγκεκριμένα στην τοποθεσία πάνω απ' την οποία είχε ασκητέψει παλιά ο Θεολόγος. Την ύπαρξή του εκεί διαπίστωσε κάποιος τσομπάνος που από μακριά και για αρκετά βράδια έβλεπε να λάμπει μες στο σκοτάδι ένα υπέροχο φως· όταν οι καλογέροι της μονής Φιλοθέου διαπίστωσαν πως ο τίμιος ήλος είχε χαθεί από το μοναστήρι τους και αφού έγινε γνωστό πως με τρόπο θαυμαστό είχε βρεθεί στην αγριελιά της Θάσου, έσπευσαν και τον πήραν πίσω με ψαλμωδίες και λιτανείες. Σε λίγο καιρό όμως το καρφί ξανάφυγε απ' τη μονή του Άθωνα και ξαναβρέθηκε πάλι στην απόκρημνη θασίτικη ακτή, πάνω στην ίδια αγριελιά. Αυτό θεωρήθηκε ότι ήταν ένδειξη πως έπρεπε να μείνει εκεί. Κτίστηκε λοιπόν μικρός ναός στο σημείο εκείνο και γύρω απ' αυτόν μικρά καλυβάκια για τους προσκυνητές που θα προσέρχονταν στη χάρη του κι έπρεπε να περάσουν εκεί τη νύχτα, αφού έπρεπε να βρίσκονται απ' την παραμονή για τον εσπερινό και την επομένη για τη θεία λειτουργία. Ο τίμιος ήλος κλείστηκε μέσα σε επάργυρο ωοειδές πλαίσιο, που σ' ένα σημείο του είχε και χειρολαβή. Στην πίσω όψη του σχημάτιζε ανάγλυφα το σημείο του σταυρού και στην μπροστινή του όψη έφερε επίσης ανάγλυφη την εικόνα του αρχαγγέλου Μιχαήλ. Έκτοτε για τους χωριανούς ήταν ο Άγιος, ο Μιχαήλ Αρχάγγελος, και θα τολμούσα να πω πως με την πάροδο του χρόνου δε γινόταν καν λόγος για τον τίμιο ήλο που ήταν ευλαβικά κρυμμένος μέσα στο κειμήλιό μας. Ακόμα πρέπει να πω ότι η μονή Φιλοθέου για να μη χάσει τα πνευματικά της δικαιώματα πάνω στον τίμιο ήλο έκτισε «μετόχι» στο χωριό με μικρό ναΐσκο μέσα και είχε μόνιμα εκεί ένα μοναχό που τον λέγαμε «πριματ'κό» και φύλασσε εκεί ένα Άγιο του χωριού μας, ανεξάρτητος από τις ενορίες και τους ιερείς του χωριού, ανεξάρτητος απ' τη Μητρόπολη. Επειδή το σπίτι που μεγάλωσα ήταν δίπλα ακριβώς απ' το μετόχι, έζησα τα παιδικά μου χρόνια μεσ' στο μετόχι σκουπίζοντας, κουβαλώντας νερό, βάζοντας καθημερινά λάδι στα καντήλια και περιποιούμενος τον Άγιο μας με την αγνή κι άδολη παιδική μου πίστη κοντά στους πριματ'κούς Συμεών και Καισάριο, όπου είδα κι άκουσα πολλά, ίσως και θαύματα που δεν αναφέρω για να μην προκαλέσω τους σκεπτικιστές. Δε θα ξεφύγω όμως από τον πειρασμό ν' ανα-

φέρω ένα περιστατικό. Είπα ότι η πίστη των συγχωριανών μου στον 'Αγιο ήταν μεγάλη, κάτι παράλληλο με την πίστη των Κερκυραίων στον 'Αγιο Σπυρίδωνα ή των Κεφαλλονιτών στον 'Αγιο Γεράσιμο και κάτι παραπάνω. Καθημερινά γυναίκες κι άντρες έρχονταν ν' ανάψουν τα καντήλια κι έλεγαν τον πόνο τους και τα παράπονά τους στον 'Αγίο μας· υπήρχαν μάλιστα κι ορισμένοι που εκδηλώνονταν ως αδιάφοροι θρησκευτικά, δήλωναν άπιστοι και δεν πατούσαν στην εκκλησία. Πίστευαν ότι η ιδεολογική ίσως τοποθέτηση απαιτούσε νά 'ναι ταυτόχρονα και άθεοι. Δε σου επέτρεπαν όμως να τους θίξεις τον 'Αγιο. Να λοιπόν το περιστατικό που δε θα ξεχάσω ποτέ: Ο «άπιστος» συγχωριανός μου κι αγαπημένος συγγενής έφερε λάδι και μού 'πε ν' ανάψω τα καντήλια κι ο ίδιος πήγε στο κελί του πριματ'κού για καφέ. Εκεί να δείτε αγανάκτηση για τη θρησκεία, το όπιο του λαού. Φωνές ότι Θεός δεν υπάρχει κι οι παπάδες τα όργανα οπότε ήρεμα ο πριματ'κός ρωτά: «Τότε τι έρχεσαι κι ανάβεις τα καντήλια στον 'Αγιο;» Και να η απροσδόκητη απάντηση του μεγάλου ιδεολόγου, αλλά απλού Έλληνα Ορθόδοξου: «Α, σε παρακαλώ, άλλο Θεός κι άλλο ο 'Αγίός μας, μην μπερδεύεις τα πράγματα και μην μπλέκεις το Μιχαήλ Αρχάγγελό μας με το Θεό». Κι αμέσως μετά ορκίζεται πως μες στην κόλαση του πολέμου της Αλβανίας, όταν ο ουρανός έβρεχε ιταλικές οβίδες, στο ύψωμα που βρισκόταν και θεριζόταν ζωές, αυτός έκανε το σταυρό του κι είδε (!) το Μιχαήλ Αρχάγγελο καβάλα στ' άλογό του να στέκεται μπρος του κι οβίδα που έπεσε δίπλα του χωρίς να σκάσει άνοιξε θεόρατο λάκκο. Αλλά τι δουλειά είχε ο Μιχαήλ Αρχάγγελος με τη θρησκεία. Πέστε μου λοιπόν μπροστά σε τέτοιες στάσεις και καταστάσεις θά 'ταν παράλογο να ψελλίσει κανείς: Αθάνατη και ανερμήνευτη ελληνική, ορθόδοξη ψυχή του αγνού Έλληνα πώς μπορείς και συμβιβάζεις μέσα σου τ' ασυμβίβαστα, πώς κατορθώνεις και ντύνεις με λογική το υπέρλογο. Αγνή συνέχεια του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, που λατρεύεις τον ανθρώπινο λόγο, ενώ το βλέμμα σου είναι ταυτόχρονα στραμμένο και στην Αχερουσία. Δεν εξαφάνισες κάθε μεταφυσική δίψα, όπως ο σοφός Ευρωπαίος με την αυτονομία του ανθρώπινου λόγου, ούτε κατέπνιξες όμως τα σκιρτήματα του ανθρώπινου λόγου με τον ανυποχώρητο κι απόλυτο μυστικισμό της Ανατολής. Κράτησες το μέτρο κι εδώ με την υπέροχή σου πίστη στον ανθρώπινο λόγο, που δε θέλησες να τη μεταβάλλεις σε Έγβρη, αλλά διατήρησες την ερωτική σου σχέση με το θείο, κρατώντας στό 'να χέρι τον ορθολογισμό και την ενόραση στο άλλο. Μια ερωτική σχέση που σ' έδωσε άρρηκτα μέσω μιας εικόνας ή ενός ιερού μ' ό,τι ονόμασαν άλλοι λαοί «ο ΩΝ και ο ΗΝ και ο ΕΡΧΟΜΕΝΟΣ», χωρίς όμως η λατρεία του Θείου Λόγου να σ' εμποδίσει ν' αρνηθείς το δικό σου ανθρώπινο λόγο. Ο Λόγος που «ην εν αρχή» νιώθεις πως είναι μέσα σου και μόνο συ καταφέρνεις να τον νιώθεις ταυτόχρονα στον ουρανό κι εντός σου κι έτσι διφυή να τον λατρεύεις χωρίς να σ' ενο-

χλούν οι προφανείς για κάθε «σοφό» αντιφάσεις.

Εν πάση περιπτώσει ας ξαναπιάσω το θέμα μου. Το πανηγύρι λοιπόν του Αγίου μας ήταν το σπουδαιότερο και σημαντικότερο. Τη δεύτερη μέρα του Πάσχα ο Άγιος έβγαινε σε πλειστηριασμό. Εκείνος ή εκείνοι που τον έπαιρναν, συνήθως τό 'χαν τάμα, έπρεπε να τον γυρίσουν σ' όλα ανεξαιρέτως τα σπίτια του χωριού για να τ' αγιάσει. Σ' αυτούς οι νοικοκυρές, αν ήθελαν, έδιναν κόκκινα αυγά, κουλούρια ή ένα κερί από μελίτσι στριμμένο με τα χέρια τους. Προς τ' απόγευμα ο Άγιος οδηγούνταν στον Άγιο Δημήτρη κι εκεί συνοδευόμενος από σταυρό όμοιου σχήματος και μεγέθους της εκκλησιάς, στεφανωμένος με στεφάνι φρέσκων λουλουδιών και με κορδέλες μακριές πού 'χαν το γαλανόλευκο χρώμα της ελληνικής σημαίας, οδηγούνταν στο άκρο του χωριού, στον Άι-Νικόλα, νεκροταφείο των κατοχυρών. Εκεί όλος ο κόσμος ξεπροβοδούσε τον Άγιο και τους συνοδούς πανηγυριώτες. Θα πήγαινε ο Άγιος στην αγριελιά, στην απόκρημνη παραλία όπου και ο μικρός του ναύτοκος. Εκεί αποβραδís θα γινόταν εσπερινός και την επομένη θεία λειτουργία. Ο δρόμος όμως απ' το χωριό ως το ναό του ήταν δύσκολος, τραχύς και μεγάλος. Κατικομονοπάτι μέσα από βουνά και λαγκάδια, τρεις ώρες δρόμο περίπου. Τον Άγιο συνόδευαν πολλές οικογένειες, συνήθως χωρίς γέρους και γριές, έχοντας τρόφιμα και ποτά αρκετά για δυο μέρες και όργανα για το γλέντι. Όλα ήταν φορτωμένα σε μουλάρια που ήταν στολισμένα με πανέμορφα κεντητά χαλιά τ' αργαλειού. Καβάλα πάνω στο μουλάρι, (γαϊδούρια δε θυμάμαι νά 'παιρναν) καμαρωτή στα κεντητά χαλιά της πάντα η σύζυγος κρατούσε πολλές φορές και κάποιο μικρό παιδί στην αγκαλιά της. Πάνω στο δρόμο λοιπόν απ' το χωριό προς τον Άγιο (το ναό) κι ύστερα από πολλές λαγκαδιές, ανηφόρες και κατηφόρες, υπήρχε μια «ουμαλιά» (ομαλό έδαφος), έδαφος δηλ. χωρίς εξάρσεις, σχεδόν επίπεδο, ένα ξέφωτο. Όσοι προπορεύονταν σταματούσαν σ' αυτή την «ουμαλιά» περιμένοντας τους βραδυπορούντες ως τον τελευταίο. Εκεί λοιπόν είχαμε ομαδική στάση. Για να ξεκουραστούν; Αμφιβάλλω. Αμφιβάλλω, γιατί εκεί με πρόφαση την ξεκούραση τό 'ριχναν στο χορό, λες για να προθερμανθούν πριν φτάσουν στο μακριά ακόμα βρισκόμενο ναό. Γλέντι τρικούβερτο με ρακί κι εκλεκτούς μεζέδες όλοι μαζί μες στ' άγρια βουνά και δάση σαν αρχαίοι Διόνυσοι και Πάνες κάτω απ' το γλυκό βλέμμα του Αγίου τους, που ήταν ανάμεσά τους και τους κοιτούσε με μια ιδιότυπη γλυκύτητα, ακουμπισμένος σ' έναν τεράστιων διαστάσεων αγριόπευκο, που απ' ό,τι θυμάμαι και απ' ό,τι άκουσα υπάρχει ακόμα εκεί. Το ξέφωτο λοιπόν εκείνο, εκείνη η «ουμαλιά» όπου για αρκετή ώρα χόρευαν και γλεντούσαν πήρε τ' όνομα «χουρεύτριγια» (χορεύτρια) και μετά το προκαταρκτικό αυτό γλέντι συνέχιζαν το δρόμο για το ναό. Σαν έφταναν εκεί γινόταν ο εσπερινός και μετά έστρωναν μέσα στα καλυβάκια για να κοιμηθούν τα παιδιά, ενώ οι μεγάλοι

παρέες παρέες έξω στο ύπαιθρο τό 'ριχναν στ' ολονύχτιο γλέντι. Λατέρνα, γκαίντα, βιολιά, φωνόγραφα ήταν τα όργανα που σε διαφορετικές θέσεις σκορπούσαν το κέφι. Μαζί τους κι ο πριματ'κός κι οι παπάδες, που με χριστιανική αγάπη παρακολουθούσαν το ποίμνιό τους να χαίρεται και σε κάθε παρέα έπρεπε να κατεβάσουν κάνα ρακί. Τον 'Αγιο δεν τον έβαζαν όλη νύχτα μες στο ναό. Τον είχαν έξω ακουμπισμένο στην αγριελιά για να συμμετέχει στο γλέντι του και να ξαγρυπνά μαζί τους. Τον φύλαγαν όμως με προσοχή στην αγριελιά, αυτοί που τον είχαν πάρει και τον είχαν φέρει απ' το χωριό, γιατί ανάμεσα στ' αστεία τους παιχνίδια μερικοί άλλοι θα προσπαθούσαν να τους τον κλέψουν και θα γίνονταν ρεζίλι, αφού σ' αυτούς έλαχε η ύψιστη τιμή να τον οδηγήσουν την επομένη μέσα στην εκκλησία και στη συνέχεια στο μετόχι του χωριού, όπου ο πριματ'κός είχε φροντίσει να ετοιμαστεί προς χάρη τους και των ψαλτάδων πλούσιο τραπέζι. Την επομένη λοιπόν γινόταν η θεία λειτουργία, στην οποία συνήθως οι νεαροί και οι άνδρες ήταν λίγοι, όχι γι' άλλο λόγο αλλά γιατί πολλοί τύφλα στο μεθύσι και κουρέλια απ' την κούραση, ύστερα απ' τ' ολονύχτιο γλέντι, κάπου είχαν σωριαστεί τα ξημερώματα και ροχάλιζαν μακάρια.

Λίγο πιο κάτω απ' το ναό του Αγίου, δηλ. σ' απόσταση 5-6 μέτρων απ' αυτόν, έχασκε τεράστιος κι απότομος γκρεμός που κατέληγε στα καταγάλανα κύματα και κει στο μέσο του γκρεμού ήταν τ' αγίασμα. Πώς στην ευχή κατεβαίναμε πρώτα κάθετα και μετά οριζόντια στο γκρεμό σαν αγριοκάτσικα για να φτάσουμε στ' αγίασμα ακόμα και σήμερα δεν μπορώ να το καταλάβω. Κι όταν φθάναμε; Υπήρχε μια σχισμή στο βράχο, ένα άνοιγμα, απ' την οποία περνούσες πρηγής ή με τα γόνατα αρκουδώντας για να μπεις σε μια μικρογραφία σπηλιάς, όπου σε περίμενε το νάμα. Γι' αυτό και ποτέ δε λέγαμε θα πάμε στ' Αγίασμα, αλλά «στου Γονάτ'» (που έπρεπε να μπεις με τα γόνατα). Κι εδώ δε θα ξεφύγω απ' τον πειρασμό ν' αναφέρω την παράδοση που άκουσα απ' τους γεροντότερους σχετικά με το «Γονάτ'»: ότι δηλ. τ' αγίασμα πήγαζε πάνω στο ναό, αλλά κάποια μέρα ένας παλιότουρκος πήγε κι «έκανε το νερό του» μέσα σ' αυτό και το μαγάρισε, για να δείξει την περιφρόνησή του στη θρησκεία των γκιαούρηδων. Το αγίασμα φυσικά χάθηκε, μετά απ' αυτή την ανόσια πράξη, προς μεγάλη θλίψη κι οδύνη των χριστιανών. Σε κάποια όμως μνήμη του Αγίου ένα κοριτσάκι κατρακύλησε στον άγριο γκρεμό. Πάγωσαν όλες οι ψυχές μπρος στο απρόσμενο ατύχημα. Έτρεξαν οι άντρες με βάρκες απ' τη θάλασσα να μαζέψουν, όπως υπολόγιζαν, τα κομμάτια του παιδιού απ' τα ριζά των βράχων. Κατάπληκτοι όμως, κι αφού δεν τό 'βρισκαν, μετά πολλής ώρας ψάξιμο, τ' άκουσαν να κλαίει ψηλά απ' αυτούς, στη μέση του γκρεμού. Σκαρφάλωσαν με κόπο πολύ ως το σημείο όπου ακουγόταν το κλάμα και μπροστά στο «Γονάτ'» βρήκαν το κοριτσάκι σώο και αβλαβές κι

απλώς τρομαγμένο. Έτσι μαζί με το παιδί, κατά τρόπο θαυμαστό, ξαναβρέθηκε και το αγίασμα.

Έτσι τέλειωνε λοιπόν το πανηγύρι στο ναό του Αγίου και στη συνέχεια όλοι οι πανηγυριώτες έπαιρναν το δρόμο της επιστροφής για το χωριό. Όλο και πάλι το χωριό περίμενε τον Άγιο του στην ίδια θέση απ' την οποία τον είχε ξεπροβοδίσει. Εδώ πρέπει να πω ότι, αν αυτοί που 'χαν τον Άγιο έφθαναν πιο γρήγορα στο χωριό απ' τους άλλους πανηγυριώτες, δεν έμπαιναν μέσα σ' αυτό, αλλά περίμεναν να περάσουν πρώτα οι πανηγυριώτες και σχεδόν τελευταίος ο Άγιος. Κατά την επιστροφή και πάλι καβάλα στα στολισμένα μουλάρια ήταν οι γυναίκες αλλά λίγο πριν από τα σπίτια καβαλίκευαν οι σύζυγοι ή κάποιος νεαρός της οικογένειας. Αυτό γινόταν, γιατί μπαίνοντας μέσα στο χωριό και περνώντας μέσα από το πλήθος που περίμενε έκαναν «αρς», που σήμαινε ότι διέσχιζαν το πλήθος με όσο το δυνατόν μεγαλύτερο καλπασμό. Και καθώς παρήλαυναν με «αρς» μέσα απ' τον κόσμο, δεν πρόφταναν ούτε ν' ακούσουν ούτε ν' απαντήσουν στις γριούλες και στους γέρους που ρωτούσαν για τους δικούς τους, για τα παιδιά και τα εγγόνια, αν γυρνούσαν και πού τους είδαν για τελευταία φορά. Άλλοι πάλι πιο ανυπόμονοι ρωτούσαν πού βρισκείται ο Άγιος, γιατί θα περίμεναν τουλάχιστο 1-2 ώρες εκεί, όχι μόνο γιατί δεν έπρεπε να λείψουν απ' την υποδοχή του Αγίου αλλά και γιατί εκεί ήταν όλο το υπόλοιπο χωριό, όσο δεν ήταν στο ναό, και κει θα συναντιόνταν «πανουχουρ'νοί» και «κατουχουρ'νοί» και στις 1-2 ώρες αναμονής με τα καλά τους όλοι θα σχολίαζαν όλα τα ζητήματα κι όλους τους άλλους. Το «αρς» που γινόταν μεσ' στον κόσμο, κι ως εκ θαύματος δεν έλιωναν κανένα τα μουλάρια, ίσως νά 'ταν κατάλοιπο κάποιων ιππικών αγώνων, ίσως νά 'ταν ο απόηχος της αρχαίας συνήθειας και ζωής, στην οποία κάθε θρησκευτική γιορτή ήταν άρρηκτα συνδεμένη με αθλητικούς αγώνες. Τέλος κατέφθανε ο Άγιος, τον έφερναν καμαρωτοί αυτοί που τον είχαν πάρει και πάλι στεφανωμένο και πνιγμένο σε γαλανόλευκες κορδέλες. Περνούσε ανάμεσα απ' τον κόσμο που με συγκίνηση για την επιστροφή του Αγίου του στο χωριό έκανε το σταυρό του. Φυσικά η είσοδος γινόταν με ψαλμωδίες, όπως εξάλλου και η έξοδος, και έψελναν τον κανόνα του Μιχαήλ Αρχαγγέλου από ειδικό εγχόλπιο. Μπροστά λοιπόν ο Άγιος και ακολουθούσε ο κόσμος. Όταν έφθαναν στον Άγιο Δημήτρη, στην «κατουχουρνή» εκκλησία, εκεί γινόταν το προσκύνημα του Αγίου, κι όταν φιλούσε τον Άγιο κι ο τελευταίος, το πανηγύρι τέλειωνε. Τα παιδιά τον πήγαιναν στο ναΐσκο, πού 'ταν στο Μετόχι, με τις ευχές όλων «πάντα άξιοι», και τον παρέδιδαν στον «πριματ'κό». Εκεί, όπως είπα ήδη, τους περίμενε πλούσιο τραπέζι και στη συνέχεια η ζωή συνεχιζόταν.

Αυτά λοιπόν και για το πανηγύρι του Αγίου μας. Ειλικρινά δε γνωρίζω πόσα απ' όσα αναφέρονται στις παραδόσεις μας ανταποκρίνονται σε πραγμα-

τικά ιστορικά γεγονότα, δε γνωρίζω καν χρονολογίες, δεν έγραψα εξάλλου σαν ιστορικός. Κατέγραψα όσα μου προμήθεψαν οι παιδικές μου μνήμες, όπως εγώ τ' άκουσα απ' τους παλιούς και τά 'ζησα με την παιδική μου ψυχή, αγνοώντας αν, πολύ πιθανό, υπάρχουν κι άλλες παραλλαγές στις παραπάνω παραδόσεις μας.

«ζιρβουδίμ'του»

Ποιός δεν έχει ακούσει για το μίτo της Αριάδνης; Είναι η κλωστή (μίτος) που έδωσε η όμορφη Αριάδνη στο Θησέα για να μπορέσει να βγει από τον περίφημο λαβύρινθο, στον οποίο μπήκε για ν' αντιμετωπίσει το Μινώταυρο, όπως μαθαίνουμε απ' την ανεπανάληπτη ελληνική μας μυθολογία. Ο λαός μας λοιπόν ονόμασε το ύφασμα που είχε υφανθεί με διπλή κλωστή δ ί μ ι τ ο (δισ + μίτος). Στο χωριό μας λοιπόν παλιότερα ο αργαλειός ήταν βασικό «έχη» για αρκετά νοικοκυρεμένα σπίτια. Και κάθε σχεδόν κοπέλα έπρεπε από μικρή να μάθει να υφαίνει, γιατί μόνη της έπρεπε να ετοιμάσει τα «προυκιά» της, μέσα στα οποία ήταν τα μικρά και μεγάλα «πανιά» (υφαντά κλινοσκεπάσματα ή υφαντά καλύμματα δαπέδων), οι «γιάμπoλες» (βελόντζες), τα απaráμιλλα σε καλλιτεχνική αξία κεντητά στον αργαλειό «τλίμια» (κιλίμια) κ.λ.π. Υπήρχαν λοιπόν υφαντά για τα οποία η υφάντρα χρησιμοποιούσε διπλή κλωστή, άρα ύφαινε δ ί μ ι τ ο (δίμ'του). Για να υφανθεί όμως το δίμιτο χρειαζόταν διαφορετική διαδικασία όχι μόνο κατά το διάσιμο (αρχ. ρ. διάζομαι) και το «μπρούλιασμα», αλλά και κατά την ύφανση. Φυσικά ως ότου φθάσουν στην ύφανση χρειαζόταν πολλή και κοπιαστική δουλειά. Πρώτα πρώτα τα μαλλιά που αγοράζονταν απ' «ντου τσουμπάν'» ήταν πάντα γεμάτα λέρα, κουρέλια, τριβόλια κι άλλα ψιλά χόρτα. Έπρεπε λοιπόν να πλυθούν πολύ καλά και με μπόλικο νερό. Μετά το στέγνωμά τους έπρεπε να τα «ξάσουν» με τα χέρια και μετά «του ξάσμου» να τα λαναρίσουν. Μετά το λαναρίσμα γίνονταν οι «τ'λούπις» και άρχιζε δουλειά η «ρόκα» και τ' «αδράχτι» για να κλωστούν και να γίνουν νήμα. «Του κλώσ'μου» ήταν δουλειά των γιαγιάδων, που έλεγαν τη ρόκα τους «φούρκα». Όταν τα νήματα ήταν έτοιμα πιά έπρεπε να βαφούν σε ποικίλα χρώματα, που η «ν'κουκυρά» είχε επιλέξει. Για να βαφούν τα νήματα έπρεπε να «τ'λιγαδιαστούν». Έπαιρναν δηλ. ένα ξύλο διχαλωτό από τις δυο του άκρες, το «τ'λιγάδ'», και κει πάνω μάζευαν το νήμα ώστε να βγει σαν μεγάλες θηλιές («τ'λιγάδ' = τυλιγάδι, απ' το τυλίσσω»). Το βάψιμο των νημάτων γινόταν μέσα σε μεγάλα καζάνια ή στο λάκκο, όπου στηνόταν «χαρκόλακας». Απ' ό,τι θυμάμαι το βάψιμο δε γινόταν μόνο απ' τη νοικοκυρά, αλλά μαζί της ήταν πάντα πολλές γυναίκες, κυρίως συμπεθέρες, ξαδέρφες, πεθερές και γενικά φίλες. Κάθε μια έλεγε τη γνώμη της, χρη-

σιμοποιούσε την πείρα της για να πετύχουν τα χρώματα. Θυμάμαι ακόμη ότι, αν για το βάψιμο χρησιμοποιούσαν μπογιές «πειρατ'κές», δηλ. αγορασμένες απ' το εμπόριο, τα υφαντά, όπως έλεγαν, ξέβαφαν. Με το παραμικρό δηλ. πλύσιμο τα χρώματα αλλοιωνόταν, ενώ, ανέκαναν μόνες τους διάφορες μπογιές, και μάλιστα με συμβουλές και υποδείξεις των γιαγιάδων, τα χρώματα παρέμεναν άθικτα κι ανεξίτηλα. Στην αυλή μας έβαφαν πολλές φορές νήματα κι, αν δεν κάνω λάθος, με φύλλα καρυδιάς ή με τσόφλια άγουρων καρυδιών (πράσινων) έφτιαχναν το καφέ χρώμα, ανοιχτό ή σκούρο. Με φύλλα και κλαδάκια λυγαριάς το κίτρινο. Με ανακατωμένα φύλλα κυδωνιάς, καρυδιάς και ντοματιάς το μπεζ. Άλλα δε θυμάμαι. Εν πάση περιπτώσει, αφού τα νήματα βάφονταν, ακολουθούσε το διάσιμο (αρχ. ρ. διάζομαι). Πριν όμως από «του διάσ' μου» τα περνούσαν σε καλάμια με τη βοήθεια της «ανέμης». Το διάσιμο, πού 'θελε ειδική μαεστρία και τέχνη, γινόταν σε μακρείς, ψηλούς και ίσιους τοίχους μπαχτσέδων από μεσήλικες ή γριές γυναίκες, αληθινές τεχνίτρες και αξεπέραστες Πηνελόπες. Όταν τέλειωνε το διάσιμο, τύλιγαν τα νήματα στο «αντί» του αργαλειού και στη συνέχεια τα περνούσαν στα «μ'τάρια» (μ'τάρια) και στο «χτένι». Ύστερα απ' όλη αυτή τη διαδικασία η κόρη άρχιζε να υφαίνει, κεντώντας ή όχι το υφαντό. Εδώ λοιπόν πρέπει να πούμε ότι, όταν ύφανε η υφάντρα, πατούσε εναλλάξ σε δυό σανίδες λίγο μεγαλύτερες απ' το πέλμα των ποδιών της, που τις έλεγαν «πατήτριγες». Μετά από κάθε πάτημα πετούσε τη «σαίτα» και την περνούσε από το «στημόνι» για να έλθει μετά το χτύπημα του «χτενιού» πάνω στο «υφάδ'» και να συνεχιστεί «του φάσμου». Φυσικά το «υφάδι», δηλ. το νήμα που ήταν τυλιγμένο στη σαίτα, μπορεί να ήταν κόκκινο, πράσινο, κίτρινο κ.λ.π., γι' αυτό συνήθως η υφάντρα δεν είχε μόνο μια σαίτα. Ενώ όμως κατ' αυτό τον τρόπο ύφανε η υφάντρα στον αργαλειό, ειδικά για το δίμιτο υπήρχε μια μικρή διαφορά. Χρειάζονταν, αντί για δυό, τέσσερις «πατήτριγες» και η υφάντρα για να περάσει το «υφάδ'» στο στημόνι με τη σαίτα πατούσε πρώτα με το «ζερβί» της (αριστερό) πόδι την πρώτη προς τ' αριστερά ακριανή «πατήτριγια», μετά με το δεξί της πόδι την δεξιά ακριανή, στη συνέχεια τις δυο μεσαίες, πάλι εναλλάξ «ζερβί», δεξί. Οπωσδήποτε το έργο ήταν πιο δύσκολο από τη συνηθισμένη ύφανση, πιο άναποδο τό 'λεγαν οι γυναίκες. Πάντως κατ' αυτό τον τρόπο το υφαντό δεν ήταν μόνο «δίμ'του» αλλά «ζιρβουδίμ'του» (ζερβί + δις + μίτος). Από τέτοια υφάσματα, σαν καραβόπανα γερά, έκαναν σκληρά και τετράγερα ρούχα. Με παντελόνι τ' αργαλειού μπορούσες να περάσεις από «ρ'μάνια» με πουρνάρια κι από «χουχούλις» με αβατσ'νιές ή άλλες απαλλιαρές και να μην έχεις φόβο να σκιστεί και να καταστραφεί.

«π'λαλ'τή»

Σήμερα όλα τα σπίτια, τα περίφημα διαμερίσματα στα ψυχρά κονσερβο-κούτια που λέγονται πολυκατοικίες, πρέπει να διαθέτουν τους θεωρούμενους απαραίτητους χώρους, όπως την κουζίνα, τη σαλοτραπεζαρία, το καθιστικό κ.λ.π. Στο χωριό μας απαραίτητοι χώροι του σπιτιού ήταν βέβαια η κουζίνα, τα υπνοδωμάτια, η υποδοχή κ.λ.π. Σπίτι όμως στο χωριό μας χωρίς το «κατώ» (κατώ-γαιον, κάτω + γη), όπου φυλάγονταν τα λάδια, τα τυριά, τα ξύλα κ.λ.π., δεν ήταν δυνατό να νοηθεί. Επίσης το καλά συγχροτημένο σπίτι του χωριού είχε και «ντ'ν αχυρώνα τ'», κοντά ή μακριά απ' αυτό, όπου φυλαγόταν «του άχυρου» και «του χουρτάρ'» για τα ζα. Είχε ακόμα «του αχούρι τ'» για κατοικία των ζώων, «του κατοίκι τ'», δηλ. τον ορνιθώνα του, και «ντου φούρνου τ'». Ειδικά για το φούρνο πρέπει να σημειώσω τα εξής: Επειδή όλα τα σπίτια δεν είχαν το δικό τους φούρνο και σε ορισμένα άλλα σπίτια υπήρχαν φούρνοι μεγάλοι, αυτοί οι μεγάλοι φούρνοι εξυπηρετούσαν, εκτός απ' την ιδιοκτήτρια οικογένεια, έναν μικρό «μαχαλά» (μια γειτονιά). Ένας τέτοιος φούρνος είχε μπρος του, και συνεχόμενο μ' αυτόν, ένα μικρό οικοδόμημα με μορφή στοάς ή μεγάλου πλυσταριού. Σ' αυτό το οικοδόμημα προφυλασσόταν απ' τη βροχή ή το χιόνι το χειμώνα ή τον ήλιο το καλοκαίρι. Εκεί όμως υπήρχαν και όλα τα «σμπιρίλουγα» του φούρνου, δηλ. τα μεγάλα ξύλινα «σκαφίδια» στα οποία ζυμώνόταν το ψωμί. Οι «π'νακουτές», όπου τοποθετούνταν τα ψωμιά μετά το πλάσιμό τους. Φυσικά το ζυμάρι πριν πλαστεί και γίνει ψωμιά έπρεπε «ν' ανεβεί», δηλ. να γίνει η απαραίτητη ζύμωση και να φουσκώσει, γιατί, αν τό 'πλαθαν χωρίς νά 'χει «ανεβεί», το ψωμί θα γινόταν «αλ'πανάβατου». Μες στα «σμπιρίλουγα» του φούρνου περιλαμβάνονταν ακόμα τα ξύλινα «φ'κυάρια», τα «φουρνουκόνταρα» με τις πάνες, «του σύνταλου,» «του γκιλμπιρί» κ.λ.π.

Σ' αυτούς τους μεγάλους φούρνους έρχονταν να ζυμώσουν και να φουρνίσουν οι γυναίκες που δε διέθεταν φούρνο στο σπιτικό τους. Όταν έρχονταν, είχαν μαζί τους τ' αλεύρι τους και τα «κλαδούρια» τους (κλαδιά πουρναριών) ή τα ξύλα τους για το κάψιμο του φούρνου. Φυσικά ήταν πάντα παρούσα κι η «φουρνάρ'σα», δηλ. η νοικοκυρά του φούρνου, που περίμενε την άλλη ή τις άλλες γυναίκες τη συμφωνημένη μέρα και ώρα. Όσο θυμάμαι δεν υπήρχε ούτε ένας φουρναρης στο χωριό μας. Αυτό συνέβαινε, γιατί οι τέτοιοι μεγάλοι φούρνοι δεν είχαν το σημερινό επαγγελματικό χαρακτήρα, δηλ. δεν αποτελούσαν την κύρια ασχολία του ιδιοκτήτη και βασικό ή μοναδικό μέσο βιοπορισμού του. Απλώς ήταν φούρνος μεγάλος για το σπίτι· μπορούσαν όμως να τον χρησιμοποιούν κι άλλες οικογένειες κυρίως του «μαχαλά». Και επειδή το ζύωμα ήταν αποκλειστικότητα της νοικοκυράς, ο άνδρας δεν είχε καμιά ανάμειξη

σε καμιά περίπτωση στο φούρνο του σπιτιού του, είτε ζύμωνόταν και ψηνόταν δικό του ψωμί είτε ξένο. Βέβαια κι η νοικοκυρά του φούρνου, η «φουρνάρ'σα», σπάνια δεχόταν για ζύμωμα την όποια γειτόνισσά της εντελώς δωρεάν. Η αμοιβή της ήταν πάντοτε ένα λαχταριστό ψωμί από κάθε φουρνιά, όχι φυσικά σαν τα σημερινά του ενός κιλού, αλλά αρκετά μεγάλο, χωριάτικο, ολοστρόγγυλο, που φυσικά δεν μπορώ να προσδιορίσω σήμερα αν ήταν 2 ή 2,5 ή περισσότερα κιλά. Σ' αυτούς τους κοινής χρήσης φούρνους δε ζύμωναν μόνο ολοχρονίς το ψωμί. Σ' αυτούς γινόταν πανηγύρι, όταν το Πάσχα ή τα Χριστούγεννα ή σ' άλλες γιορτές φούρνιζαν τα κουλούρια ή έψηναν κατσίκια κι αρνιά, ως επί το πλείστον γεμιστά με «γουμίδ'». Για ζύμωμα, τις πιο πολλές φορές, πήγαιναν 4 και 5 γυναίκες την ίδια μέρα και, ανεξάρτητα από τη σειρά της κάθε μιας, συνήθως όλες έρχονταν πρωί πρωί και η αυλή γέμιζε για πολλές ώρες από χαχανητά, πειράγματα, κουτσομπολιά κ.λ.π. και η δουλειά γινόταν διασκέδαση. Εδώ πάλι θα τονίσω ότι αυτή η συνήθεια, να γίνεται η κάθε δουλειά γλέντι σχεδόν, συνέβαινε σε πολλές περιπτώσεις. Είχαν δηλ. το συνήθειο μια δουλειά να γίνεται από πολλούς μαζί και ταυτόχρονα είτε γιατί το έργο ήταν κοινής ωφέλειας και χρήσης, είτε γιατί το έργο ήταν ατομικής ωφέλειας αλλά για το ίδιο έργο συγκεντρωνόταν και εργαζόταν την ίδια μέρα. Π.χ. οι γυναίκες, όταν ζύμωναν στις αυλές, όταν έβαφαν ρούχα ή νήματα, όταν έκαναν σαπούνη, όταν έκαναν το διάσιμο των νημάτων, όταν πήγαιναν στο λάκκο να τσακίσουν τα πανιά κ.λ.π. Επίσης οι άντρες, όταν πήγαιναν να «κατ'βάσουν» το νερό για πότισμα, όταν πήγαιναν να βγάλουν το ρακί απ' τα «τσούπρα», όταν πήγαιναν να «βγάλουν» τις ελιές, όταν έσφαζαν στις αυλές αρνιά ή κατσίκια κ.λ.π. Και κείνο που πάλι τονίζω είναι ότι είτε από άντρες είτε από γυναίκες γινόταν μια δουλειά, δε γινόταν κατά τρόπο αγχοτικό και ψυχοφθόρο, αλλά χαρούμενο και γιορτινό.

Εν πάση περιπτώσει συνεχίζω το θέμα μου. Όταν λοιπόν οι γυναίκες ήταν στο φούρνο για ζύμωμα, έτρωγαν σχεδόν το μεγαλύτερο μέρος της μέρας εκεί. Κάθε μια ζύμωνε το ψωμί «στου σκαφίδ'» και μετά, αφού «ανέβαινε» το ζυμάρι, έπλαθαν τα ψωμιά και τα τοποθετούσαν στις «π'νακουτές». Πλάθοντας λοιπόν τα ψωμιά φρόντιζαν ν' αφήσουν λίγο ζυμάρι. Με το ζυμάρι αυτό έκαναν τις «π'λαλ'τές» και τα «κλίκια». Τι ήταν λοιπόν οι «π'λαλ'τές»; Ήταν λεπτά ψωμάκια με μικρό πάχος. Το πάχος τους ήταν περίπου σαν αυτό που έχουν σήμερα οι λαγάνες της Καθαρής Δευτέρας. Οι «π'λαλ'τές» όμως ήταν στρόγγυλες με διάμετρο σχεδόν 20 εκατοστά. Τις «π'λαλ'τές» τις φούρνιζαν τελευταίες, άρα ήταν μπροστά μπροστά στο φούρνο και λόγω του μεγέθους και του πάχους τους ψήνονταν πολύ πιο γρήγορα σε σχέση με τα ψωμιά. Όταν λοιπόν τέλειωνε το φούρνισμα, οι γυναίκες κάθονταν γύρω γύρω και περίμεναν το ψήσιμο της φουρνιάς κουτσομπολεύοντας και χαχανίζοντας. Κατά

διαστήματα η «φουρνάρ'σα» ή η νοικοκυρά του ψωμιού άνοιγε το φούρνο για να παρακολουθούν την πορεία του ψησίματος. Με το πρώτο άνοιγμα ή το πολύ με το δεύτερο οι «π'λαλ'τές» ήταν έτοιμες και τις έβγαζαν ζεστές ζεστές και μυρωδάτες. Τις τεμάχιζαν με τα χέρια τσιρίζοντας ούου ούου, απ' το κάψιμο των χεριών, και τις μοίραζαν και τις έτρωγαν με τυρί σκληρό κι αρμυρό κι ήταν να γλείφεις τὰ «δαχτύλια σ'» απ' τη νοστιμιά. Το ψωμάκι τό 'λεγαν «π'λαλ'τή» νομίζω απ' το «π'λαλώ». «Π'λαλώ» λέγαμε το βαδίζω γρήγορα, τρέχω, ως αμετάβατο. Έτσι «π'λάλει Γιώρ'» σήμαινε «βάδισε γρήγορα, τρέξε Γιώργο» (έλα ή φύγε). «Έρτι π'λαλ'τός» = ήρθε γρήγορος. «Να πας κι νά 'ρ'τς π'λάλα» = να πας και να 'ρθεις πολύ γρήγορα. Σαν μεταβατικό το «π'λαλ'ώ» σήμαινε «προτρέπω κάποιον να προχωρήσει γρήγορα», ιδίως κάποιο υποζύγιο: «Να π'λαλείς του μ'λάρ', γιατί αρχίζ' να σμουχρηγιάζ'» = να προτρέπεις, να λαλείς το μουλάρι να βαδίζει γρήγορα, γιατί αρχίζει να νυχτώνει. Οπωσδήποτε το «π'λαλώ» είναι το μεσαιωνικό «πηλαλώ» (τρέχω) που προέρχεται για μερικούς ειδικούς απ' τον άοριστο του αρχ. «απολαλώ», για άλλους απ' το αρχ. «επιλαλώ» και για κάποιους τρίτους απ' το αρχ. επίσης «επελαύνω». Πάντως νομίζω πως το μικρό ψωμάκι, που ψηνόταν πολύ γρήγορα σε σχέση με τα ψωμιά, λεγόταν «π'λαλ'τή» απ' το «πηλαλώ». Γιατί κι αυτό έτρεχε, «π'λαλούσε» για την ολοκλήρωση του ψησίματός του, μεταφορικά βέβαια. Κι αν τύχαινε, από κακό υπολογισμό, η νοικοκυρά να χρησιμοποιήσει πολύ ζυμάρι για την «π'λαλ'τή», τότε αυτή γινόταν «π'λαλ'τέκα». Αντίθετα, αν χρησιμοποιούσε λίγο ζυμάρι, τότε γινόταν «π'λαλ'τούδα» ή «π'λαλ'τέλ'» (ουδ.). Ακόμα ας προσθέσω και τούτο: μερικές γριές την «π'λαλ'τή» την έλεγαν και «ζουστουπίττ' (ζεστός + πίττα).

Τελειώνοντας λοιπόν ας σημειώσω μερικές γραμμές και για τα «κλίκια» μας. Είπα ότι απ' το τελευταίο ζυμάρι οι γιαγιές μας, οι μάνες μας, οι θείες μας έκαναν «π'λαλ'τές» αλλά και «κλίκια». Έπαιρναν δηλ. ζυμάρι και το έβαζαν πάνω σε μια «πλασταριά». Η «πλασταριά» ήταν ένα ξύλινο κατασκεύασμα από σανίδια, όπως το πάνω μέρος ενός στρογγυλού ή περίπου στρογγυλού τραπεζιού, διαμέτρου 80-90 εκατοστών. Σε κάποιο σημείο της περιφέρειας του κύκλου είχε ένα είδος χειρολαβής, που είχε τρύπα μέσα απ' την οποία περνούσε θηλιά από σπάγγο για να κρεμιέται σε κάποιο καρφί του τοίχου. Κάθε σπίτι είχε την «πλασταριά» του, γιατί πάνω σ' αυτήν πλαθόταν τα κουλούρια και κυρίως πάνω σ' αυτήν άνοιγαν τα «φλοιμάρια» (φύλλα) για τις πίτες με τη «φλοιμαρόβεργα» (πλαστήρι). Κι έκαναν συχνά πίτες στο χωριό, «κουλουκ'θόπ'τις», «αυγόπ'τις ή ρ'ζόπ'τις», «τζ'γιρόπ'τις» κ.λ.π. Πάνω στην «πλασταριά» (απ' το πλάθω) λοιπόν έβαζαν απ' το τελευταίο ζυμάρι και μ' ανοιχτές τις δυο παλάμες των χεριών το κυλούσαν διαδοχικά μπρος πίσω ως ότου το ζυμάρι πάρει το σχήμα ενός μικρού και χοντρού φι-

διού. Στη συνέχεια το ζυμαρένιο αυτόν κύλινδρο τον έκλιναν ώστε να σχηματιστεί κύκλος και να γίνει σαν ένα στρογγυλό σημερινό κουλούρι ή τον διπλωναν έτσι ώστε να σχηματεί το σχήμα του οκτώ (8) ή του μικρού γράμματος (γ) κ.λ.π. Αυτό ήταν το «κλίκ'», ένα για κάθε παιδί. Τα «κλίκια» έμπαιναν κι αυτά τελευταία στο φούρνο δίπλα στις «π'λαλ'τές» κι έβγαιναν μαζί μ' αυτές, πολύ πριν το ψωμί. Εμείς τα παιδιά περιμέναμε μ' ανυπομονησία πότε θα βγουν τα «κλίκια» μας, κρατώντας έτοιμο το τυρί μας και περιφρονώντας τις «π'λαλ'τές» των γυναικών. Καθένας ήξερε από προηγούμενα το δικό του «κλίκ'», γιατί από τη στιγμή που πλαθόταν κάθε «κλίκ'» το ονοματίζαμε, δηλ. το βαφτίζαμε, δηλ. καθορίζαμε τίνος είναι το καθένα, και πολλές φορές το σημαδεύαμε με διαφορετικό καθένας μας σημάδι. Δεν είμαι βέβαιος, νομίζω όμως ότι το «κλίκ'» πρέπει να 'χει σχέση με το αρχαίο ρήμα «κυλίνδω» (κυλώ) απ' το οποίο και η λέξη κύλινδρος, αφού, όπως είπα, το ζυμάρι κυλιόταν πάνω στην «πλασταριά» ως ότου πάρει τη μορφή μικρού φιδιού, είδος κυλίνδρου. Ίσως πάλι να 'χει σχέση και με το ρήμα «κλίνω», επειδή το ζυμαρένιο φιδάκι έπρεπε να πάρει κάποια κατάλληλη «κλίση», ώστε να γίνει «κλίκ'»: ίσως ακόμα κι απ' το (κυ)κλίκιον, αφού γινόταν στρογγυλό κι έπαιρνε το σχήμα του κύκλου.

«αλ'σάχν'», «ουμπατή», «πλόχειρου»

Θά 'θελα, με πολύ λίγα λόγια, ν' αναφερθώ και στις παραπάνω λέξεις, που είναι τόσο ωραίες και χαρακτηριστικές.

α. «αλ'σάχν'»

Μια απ' τις ωραιότερες παραλιακές τοποθεσίες της περιοχής του χωριού μας είναι η Αλυκή. Διπλό λιμάνι, πνιγμένο στα πεύκα και στις ελιές, με τις λίγες ψαράδικες ή αγροτικές καλύβες, αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα ήρεμης και πανέμορφης ελληνικής φύσης. Διαθέτει μια διάφανη θάλασσα, σαν το νερό της πιο πετυχημένης τεχνικής πισίνας, μπρος στην οποία ωχριά κι ο καλύτερος κρυστάλλινος καθρέφτης της σύγχρονης τεχνολογίας. Ειδικά σήμερα, καμάρι για τον τουρισμό, ασφίχτιά σφηνωμένη μέσα σε εκατοντάδες αυτοκίνητα στο λιοπύρι του καλοκαιριού. Όσοι ξένοι τη γνωρίσουν, τη νιώθουν σειρήνα μυθική που κρατά δέσμια την καρδιά τους για πάντα. Και η Αλυκή φυσικά είναι πηγή κι αιτία τριβής ανάμεσα στους συγχωριανούς μου και στην Αρχαιολογική Ίπηρεσία. Αυτό είναι δυστυχώς απ' τα πράγματα δοσμένο. Απ' τη μια οι χωρικοί βλέπουν να μην ορίζουν, όπως αυτοί θέλουν, το βιό τους, που πάππου προς πάππου νέμονταν, αλλά το ελληνικό κράτος που από τότε που συστήθηκε δεν τακτοποίησε το κτηματολόγιο του νησιού και τώρα πού

να βρεθούν οι τίτλοι; Από την άλλη μεριά η Αρχαιολογική Υπηρεσία πώς ν' αγνοήσει ή να εγκαταλείψει περιοχές τόσο πλούσιες σε κλασσικά και βυζαντινά μνημεία; Είναι ποτέ δυνατόν; Εν πάση περιπτώσει για μας η Αλυκή πιο παλιά δεν ήταν τίποτ' άλλο παρά ο τόπος απ' τον οποίο προμηθευόμασταν αλάτι κι ο τόπος που, παρθένος κι άγνωστος για τους ξένους, μας χόρταινε με πολλά και νόστιμα ψάρια. Ξεκινούσαμε απ' το χωριό παρές παρές, δυόμισυ ώρες ποδαρόδρομο, και πηγαίναμε να κάνουμε αλάτι που θα κουβαλούσαμε στο χωριό, στον ώμο συνήθως, μέσα σε τροβάδες από τρίχες κατσίκας υφασμένης. Το αλάτι που κουβαλούσαμε ήταν φυσικά σε μικρούς βολίσκους, γι' αυτό σε κάθε στίτι υπήρχε πάντα η «πλάκα» κι «ου τρουβιάς». Και τα δυο ήταν βότσαλα της θάλασσας. Η μεν «πλάκα» βότσαλο στρογγυλό σχεδόν διαμέτρου 20-25 εκ. και πάχους 7-8 εκ., λεία πάνω και κάτω. Ο «τρουβιάς», βότσαλο κι αυτό, σχήματος σφαιρικού ή ελλειψοειδούς στερεού, και κατά τον όγκο τέτοιο που να χουφτώνεται με το χέρι. Απλώνουμε τ' αλάτι στην «πλάκα» και το κοπανούσαμε με τον «τρουβιά» ή τον συστρέφαμε κατάλληλα για να το τρίψουμε και να τό 'χουμε έτοιμο για χρήση («τρουβιάς», από το τρίβω). Μόνο όσο θα χρησιμοποιούνταν για «τ'ς αλατουιές» (θρούμπες) έμεινε άτριφτο. Εμένα το φουκαρά δε φτάνει που με φόρτωναν ένα «τάιστρου» αλάτι να το φέρω απ' την Αλυκή, αλλά μ' έβαζαν να το τρίψω κιόλας. Η δουλειά αυτή δεν ξέρω γιατί μου ήταν πολύ βαρετή, και θυμάμαι ένα περιστατικό που θα πω, όχι γι' άλλο λόγο αλλά για ν' αναφερθώ σε κάτι που θά 'θελα να σημειωθεί. Μ' έβαλαν λοιπόν μια μέρα να τρίψω αλάτι κι ως συνήθως αρνιόμουν γκρινιάζοντας. Πάνω στη γκρίνια μου ήλθε μια κοπέλα με τη μάνα της και ζήτησαν μια χάρη. Ξέρετε τι; Να «γαυγίζου» το κριθαράκι της κοπέλας. Κριθαράκι ως γνωστό είναι μια φλεγμονή που παθαίνουμε στα ματοτσίνουρά μας. Στο χωριό μας λοιπόν πίστευαν ότι μπορεί να θεραπευθεί ως εξής: 'Ένα «προυτουπαίδ'», συνήθως αγόρι, έπαιρνε ένα κόκκο κριθαριού μικρόν. Τον έπιανε με τα δαχτυλάκια του και με το μικρό άγανο που είχε ο κόκκος του σιταριού τσιμπούσε το ματοτσίνουρο, που ήταν κόκκινο και πρισμένο, λέγοντας: «γάου γάου (γαβ, γαβ), κριθαράκ', φύγι να μι σι φάου». Έτσι μ' αυτό το «γαύγισμα» πίστευαν ότι η φλεγμονή θα περάσει. Εκείνη τη μέρα λοιπόν, που δεν ήθελα να τρίψω τ' αλάτι, «γαύγιξα» το κριθαράκι της κοπέλας κι έτριψε αυτή με τη μάνα της τ' αλάτι για μένα. Ανάφερα, όπως καταλαβαίνετε, το απλό αυτό περιστατικό για να σημειώσω την παραπάνω πρόληψη. Και να πω με την ευκαιρία ότι τέτοιες προλήψεις είχαμε πολλές. Θυμάμαι πως ο πατέρας μου έβγαζε συχνά «φώκιου», κοκκίνιζαν δηλ. τα μάγουλά του και πονούσαν πολύ. Δεν ξέρω αν είναι το λεγόμενο ανεμοπύρωμα. Πάντως για να γιατρευτεί το «φώκιου» έπρεπε να πάμε στην παραλία να βρούμε οπωσδήποτε «φουκιουκούραδου» (περίττωμα φώκιας;) που ήταν σαν ένα είδος ξερής

«καβαλίνιας» (περίττωμα του γαϊδουριού). Το φέρναμε σπίτι κι αφού έκαigan στο τζάκι 3-4 μεταλλικές βελόνες πλεξίματος, κατακόκκινες τις έπαιρναν και χτυπούσαν μ' αυτές τα κατακόκκινα μάγουλα, νομίζω καπνίζοντας και με το «φουκιουκούραδου». Σε κάθε χτύπημα της κατακόκκινης βελόνας θυμάμαι πολύ καλά ακουγόταν ένα τσακ τσακ, όπως τα ηλεκτροφόρα σύρματα όταν βραχυκυκλώνουν. Έτσι πίστευαν ότι θα περάσει αυτή η αρρώστια. Δε γνωρίζω αν γι' αυτό πράγματι περνούσε· ξέρω όμως πως για αρκετές μέρες ήταν χαρακτηριστικά ευδιάκριτες οι χαρακιές των βελόνων στα μάγουλα του ασθενή. Πάντως πρέπει νά 'ταν σίγουρα τεχνίτης ο θεραπευτής, αφού οι χαρακιές απ' το κάψιμο τελικά δεν παρέμεναν ως ουλές. Ας μην αναφέρω άλλες τέτοιες προλήψεις για θεραπεία, ούτε τα «σταυρώματα» με ξύλα ειδικά «λιφτουκαριάς» για φίδια, τ' «ανάτριχα» για το βάσκαμα, «του νιρό απού μονόκρια» κ.λ.π. Πάντως είχαν ομολογουμένως οι γριές πάμπολλες πραγματικά θεραπευτικές αλοιφές και πρακτικά γιατροσόφια. Εγώ που γέμιζα στο κεφάλι μου όλο «τριχουφά» ή «τριχουφάγου» δε θα ξεχάσω τους πόνους απ' την αλοιφή που ανάμεσα στα συστατικά της είχε μπαρούτι και σκόρδο κι έπρεπε να τριφτεί στο μέρος «του τριχουφά» και να ματώσει η επιδερμίδα καλά, αλλιώς, μ' έλεγαν, δεν περνούσε· ούτε το γεγονός ότι πάντα γέμιζαν τα πόδια μου «πιτροutsακ'σμάδισ» (πετροζουλήματα)—πού παπούτσια για;— κι όλο κάποια πατούσα μου ήταν «μαντ'λουδημένη» (μαντηλοδεμένη). Αυτό γιατί έπρεπε να μπει στη «πιτροutsακ'σμάδα» ψημένο κρεμμύδι με «σαπούν'» κι «ζάχαρ'», ώστε να «ουρ'μάσ'» (να ωριμάσει), να «σπάσ'», κι να βγει «του όμπιου» (το πύον). Κάποτε πάλι που «κάηκι η πέτσα μ' απ' του χέρ' κι βγήκι φ'κάρ'» με πέρασε «μι ασβεσταλοιφή». Αρκετά όμως είπα και στο σημείο αυτό ξεφεύγοντας τελείως από κει πού 'χα ξεκινήσει. Αναμφισβήτητα τέτοιες παρεμβάσεις δεν είναι χαρακτηριστικό του καλού συγγραφέα. Τέλος πάντων να πω για την «αλ'σάχν'». Στην Αλυκή λοιπόν, όπου κάναμε τ' αλάτι, πολλές φορές βρίσκαμε μέσα σε κοιλώματα των βράχων της θάλασσας, στα «κάγκαρα», ένα ίζημα φιλό σαν ζάχαρη, που άφηνε η εξάτμιση του θαλασσινού νερού. Δεν ήταν αλάτι, ούτε και το είχαμε σε υπόληψη. Μερικοί όμως μάζευαν κι απ' αυτό κάμποσες χούφτες. Είχε μια άγρια, φοβερή αρμυράδα. Το ίζημα λοιπόν αυτό ήταν η «αλ'σάχν'» (αλίσάχνη), δηλαδή της θάλασσας η άχνη. Στον Όμηρο, ως γνωστό, αλς—αλ-ός = η θάλασσα, άρα από το αλς+άχνη. Γι' αυτό και αν κάποιος νοικοκυράς της ξεφευγε τ' αλάτι στο φαγητό και δεν τρωγόταν απ' την αρμύρα, θ' ακουγόταν η φράση: «λύσσα τό 'κανις του φαί'» ή «αλ'σάχν' τό 'κανις του φαί'».

β. «ουμπατή»

Στο χωριό μας οι μπαχτσέδες ή και τα χωράφια έπρεπε να περιφραγούν.

Τότε όμως δεν υπήρχαν σύρματα ή άλλες μοντέρνες περιφράξεις. Κάθε χωρικός έκοβε θαμνώδη δέντρα από κοντινούς λόφους ή χέρσες εκτάσεις κι έκανε φράχτη αδιαπέραστο για τα ζώα κυρίως, αλλά και για τους ανθρώπους. Ο φράχτης γινόταν ή με «κλαδούρια» (κλαδιά πουρναριών) ή με «αβατσ'νιές» ή με άλλα αγκαθωτά τσαλιά. Τα καλύτερα ήταν οι «μαυρ'απαλιαρές», γιατί παρείχαν μεγαλύτερη ασφάλεια. Πού να περάσεις φράχτη με «μαυρ'απαλιαρές». Σε κάποιο σημείο λοιπόν του φράχτη, που προσφερόταν από τη διαμόρφωση του εδάφους, έπρεπε ν' αφευθεί ένα άνοιγμα για να μπαينوβγαίνει ο ιδιοκτήτης. Μια είσοδος για τον μπαχτσέ. Η είσοδος λοιπόν αυτή, που διέκοπτε τη συνέχεια του φράχτη, πράγματι αφηνόταν και συνήθως έκλεινε μ' ένα κινητό μεγαλούτσικο πευκάρι ή πουρνάρι, ή με περισσότερα από ένα τσαλιά, που θα μπορούσαν να μετακινηθούν. Σε σπάνιες περιπτώσεις η είσοδος αυτή έκλεινε και με αυτοσχέδιο κάγκελο. Η θέση φυσικά αυτή, αυτό το άνοιγμα, ήταν «βατή» σε σχέση με τον υπόλοιπο φράχτη. Γι' αυτό λοιπόν τούτο το άνοιγμα, η είσοδος αυτή, ήταν η «ουμπατή», μια ωραία λέξη απ' το αρχ. «εν-βαίν-ω». «Εμ-βατή» > «ουμπατή». Αλλά μόνο αν ξεχνούσες την «ουμπατή» ανοιχτή, οπωσδήποτε θά 'μπαινε ζώο μέσα κι άντε να βρεις εκτιμητή και να ξεμπλέξεις. Ας σημειώσω ότι ο θεσμός του εκτιμητή ή του μοιραστή ήταν πολύ σεβαστός στο χωριό μας. Υπήρχαν δηλ. ορισμένοι, συνήθως ηλικιωμένοι άνθρωποι, που τους έλεγαν εκτιμητές. Εκτιμητές λεγόταν, γιατί, όταν γινόταν μια αγροζημία, αυτοί εκτιμούσαν την έκτασή της και τη σοβαρότητά της και υποδείκνυαν τον τρόπο και το μέγεθος της αποζημίωσης. Η εκτίμηση της ζημιάς γινόταν πάντα με πραγματογνωμοσύνη στον τόπο της ζημιάς και ποτέ μακριά απ' αυτόν με έκθεση του περιστατικού π.χ. και προσέλευση μαρτύρων. Εκεί, στο μπαχτσέ ή στο χωράφι θα πήγαινε ο εκτιμητής, θα εξέταζε σπιθαμή προς σπιθαμή το έδαφος που περιέτρεξε το ζώο, θα εξέταζε επίσης τα φυτά ή τα δέντρα που κατέστρεψε το ζώο, μέχρι το τελευταίο φυλλαράκι ή βλασταράκι, και θά 'βγαζε τελεσίδικη απόφαση. Έφεση δεν υπήρχε ποτέ. Φυσικά παρόντες πάντα άλλοι δύο: ο ιδιοκτήτης του μπαχτσέ και παθών, ο ενάγων, και ο ιδιοκτήτης του ζώου, που έκανε τη ζημία, ο εναγόμενος. Περιττό να πω ότι για την προσφορά του αυτή ο εκτιμητής δεν έθετε ποτέ θέμα αμοιβής. Μοναδική του αμοιβή ήταν συνήθως ένα ρακί ή ένας καφές που θα του κερνούσαν οι αντίδικοι στον καφεéné, μετά τη λήξη της διαδικασίας και την έκδοση της απόφασης. Ουσιαστική αμοιβή ήταν η προσωπική ικανοποίηση του εκτιμητή απ' το γεγονός ότι προτιμήθηκε αυτός κι όχι άλλος, απ' το ότι του αναγνωρίστηκε η ευθυκρισία του και ο ξεχωριστός του ρόλος στην αποκατάσταση ζημιών και σχέσεων, που πιθανόν να διασαλευόταν. Ο θεσμός αυτός μάλλον πρέπει να είχε τις ρίζες του στον καιρό της Τουρκοκρατίας, τότε που πιθανόν δεν θα ήθελαν να καταφεύγουν σε Τούρκους δικαστές. Πάντως οι εκτιμητές έ-

χαιραν μεγάλης τιμής και υπόληψης. Η γνώμη τους ήταν πάντα σεβαστή. Αυτό φυσικά γιατί ήταν έμπειροι, πανέξυπνοι και προπάντων φοβερά δίκαιοι. Δε χαριζόταν ούτε σε δικό ούτε σε φίλο. Φυσικά οι ίδιοι το είχαν σε καμάρι να μη δεχθούν μομφή για τις αποφάσεις τους, κι όσο τους σεβόταν, τόσο προσπαθούσαν ν' αποδίδουν άτυπα πραγματική δικαιοσύνη, για να μην αμαυρωθεί στο ελάχιστο η φήμη τους, αλλ' αντίθετα ν' αφήσουν όνομα, όταν πεθάνουν. Σχετικά μου διηγήθηκε κάποιος παλιός συγχωριανός μου το εξής: Είχα παλιά ένα ωραίο κυνηγόσκυλο. Μια μέρα, που τό 'χα λυμένο, συναντήθηκε με το επίσης κυνηγόσκυλο «τη Δ'μήτρη» ... τα δυο σκυλιά λοιπόν μπαίνουν στο μπαχτσέ «τ' Κουσταντή» ... κι αρχίζουν να παίζουν. Ποιος ξέρει πόση ώρα έπαιξαν, ως ότου τα δω' πάντως τον μπαχτσέ τον έκαναν γήπεδο. Δεν έμεινε φυτό για φυτό παρά μόνο χώμα. Όταν το αντιλήφτηκα έδιωξα τα σκυλιά κι έτρεξα «στου Δ'μήτρη» και του λέω: το και το. Τα σκυλιά μας έκαναν αυτή τη ζημιά. Να πάμε «στου Κουσταντή» να μας πει τι θέλει να τον πληρώσουμε για τη ζημιά, γιατί θα βρει τον μπελά του ο... που έχει δεμένη την κατσίκα του έξω απ' το φράχτη. Ο Δημητρός όμως δεν ήταν σύμφωνος. Βρε με τον Κωσταντή θα μπλέξουμε; Καθήκαμε. Μη μιλάς καθόλου. Κι αν βρει τον μπελά του ο... με την κατσίκα, θα τον βρούμε κρυφά να του δώσουμε ό,τι πληρώσει. (Ο Κωσταντής, όπως καταλαβαίνετε, ήταν στραβόξυλο και νευρόσπαστο πρώτης γραμμής. Για κάτι σαν κι αυτόν λεγόταν η παροιμία «ντου καχουσάκου μ' έχασα, ντου καλουσάκου μ' θέλου», που ερμηνεύω παρακάτω). Πράγματι ο Κωσταντής μόλις είδε τον μπαχτσέ αλώνι, λύνει την κατσίκα (δήθεν λύθηκε), ξανοίγει την ουμπατή και με τα δυό του δαχτύλα, το δείχτη και το μέσο, λυγισμένα δημιουργεί πάνω στο φρεσκοσκαμμένο χώμα αχνάρια, όμοια με «τ'ς πατ'μασές» κατσίκας κι αρχίζει τις φωνές. Αυτό φυσικά, διότι από κάπου έπρεπε ν' αποζημιωθεί. Τελικά φωνάζουν τον εκτιμητή, ντου γέρου ο οποίος πάει και βλέπει και βλέπει και ξύνει το κεφάλι και στο τέλος λέει: «Αυτή η ζημιά έγινε επάνωθιν (από πάνω, επάνωθεν). Ποιος σατανάς να ντ' έκανι... Για βάλι, Κουσταντή, λυγ'σμένα τα δαχτύλια σ' ιδώ στου μαλακό χώμα». Κόκαλο ο Κωσταντής. Τσιμουδιά. «Βρες πρώτα, Κουσταντή, τι ζω' κι ποιανού έκανι ντ' ζημιά κι ύστερα τα λέμ'». Πού να πάει το μυαλό τ' ανθρώπου σε σκυλιά που έπαιζαν. Έπρεπε νά 'ταν μάντης. Δικαιοσύνη όμως αποδόθηκε. Ο ιδιοκτήτης της κατσίκας δεν πλήρωσε τίποτε κι ο Κωσταντής στον ουρανό ίσως να διερωτάται ακόμα: «τι ζω' κι ποιανού νά 'κανι ντ' ζημιά».

Αυτοί ήταν οι σεβάσμιοι εκτιμητές, που, όταν πέθαινε κάποιος πατέρας, καλούνταν οι ίδιοι συνήθως για μοιραστές. Εκτιμούσαν ακριβοδίκαια χωράφια, μπαχτσέδες, καλύβες, λιόδενδρα κ.λ.π., το σύνολο δηλ. της περιουσίας τó 'καναν τόσα «μοιρτ'κά» (μερίδια) όσα οι δικαιούχοι, και μετά τους έριχνε «σκαρφί» (κλήρο). Απόλυτα σεβαστή η γνώμη και ταυτόχρονα βασιικός

ο ρόλος της τύχης. Πολλούς άκουσα να λένε με περηφάνια: «Ιμείς δε φαγουθήκαμ' για ντ' κληρουνουριά. Ιμάς μας μοίρασι ου γέρου ...» Κι ήταν τ' όνομα που προφερόταν σήμα κατατεθέν δικαιοσύνης αναμφισβήτητης. Φυσικά, όπως είπα, γι' αυτό τ' όνομα ζούσαν οι εκτιμητές κι οι μοιραστές. Και μη νομίζετε ότι ήταν εύκολο για έναν γεροντάκο να γυρνά σε βουνά και σε κάμπους, να βλέπει και να εκτιμά, να υπολογίζει και να συγκρίνει, να αποφασίζει και κανέναν να μη βαρυγκομά. Η αμοιβή; Ελάχιστη μπρος στον κόπο και την ευθύνη. Και εννοώ αμοιβή κάποιο δώρο των ενδιαφερομένων, που, αν ήθελαν, το πρόσφεραν. Αμοιβή κυρίως ήταν η εκτίμηση κι ο σεβασμός «στον γέρου που τους μοίρασι».

γ. «πλόχειρου»

Νομίζω ότι οι λέξεις σε μια γλώσσα δεν είναι τίποτ' άλλο παρά «σύμβολα», «σημαδάκια», που βρίσκονται σε αμφιμονοσήμαντη αντιστοιχία με το σύνολο των εννοιών και των παραστάσεων που ενυπάρχουν μέσα μας. Με την προφορά μιας λέξης, κατά τρόπο θαυμαστό και ανερμήνευτο, παρουσιάζουμε, εκθέτουμε εκείνο που έχουμε στο νου (εν+νους = εν-νο-α) και μ' αυτό τον τρόπο πετυχαίνουμε «κοινωνία» με τους άλλους. Ένας λαός με φτώχό λεξιλόγιο δεν είναι τίποτ' άλλο παρά λαός άοσμος και άγευστος για πλήθος εννοιών που αποτελούν επιτεύγματα της εξέλιξης και του πολιτισμού του ανθρώπου. Ορισμένες φορές ακούω από μαθητές μου ή άλλους: «δεν ξέρω τι θα πει αυτή η λέξη». Αυτό σημαίνει ότι η έννοια στην οποία αντιστοιχίζεται η λέξη αυτή, το σημαδάκι αυτό, είναι άγνωστη. Άλλοτε πάλι διαβάζουμε κείμενα μεσ' στα οποία αλληλογρονθοκοπούνται τα νοήματα, είτε γιατί χρησιμοποιούνται λέξεις στις οποίες ουσιαστικά δε θέλουμε ν' αναφερθούμε, είτε γιατί κάποια έννοια δεν έχει ξεκαθαριστεί μέσα μας και την μπερδεύουμε μ' άλλες. Νομίζετε ότι είναι μικρή η σύγχυση που προκαλείται απ' το μπερδεμα αυτό; Ή νομίζετε ότι τελικά έχουμε συμφωνήσει στην ουσία και στο περιεχόμενο πάρα πολλών, βασικών για τη ζωή εννοιών. Σκεφτείτε πόσοι μιλούν και σε πόσους τόπους και τόνους για «Δημοκρατία» και πέστε μου αν όλοι εννοούν το ίδιο πράγμα. Σκεφτείτε πόσο μπερδεμα γίνεται και πόση σύγχυση προκαλείται στην επικοινωνία μας με τους νέους, όπου συναντάς χιλιάδες περιπτώσεις στις οποίες η «ελευθερία» ταυτίζεται με την «ασυδοσία» και την «αναρχία», το «θάρρος» με το «θράσος», η «τόλμη» με την «αυθάδεια», η «ειλικρίνεια» με την «ωμότητα», το «ωραίο» με το «κακόγουστο», το «απλό» με το «εξεζητημένο», το «ρεαλιστικό» με το «χυδαίο» κ.λ.π. Φτώχεια λοιπόν στο λελόγιο, ουσιαστικά είναι φτώχεια εννοιών, «σύγχυση» εννοιών, έλλειψη επικοινωνίας, παρεξηγήσεις και προστριβές. Στο χωριό μας λοιπόν η γλώσσα ήταν

τόσο ευέλικτη και τόσο πλούσια σε σχήματα, ώστε μπορούσαν οι απλοί εκείνοι άνθρωποι να κυριολεκτούν και να επικοινωνούν κατά τρόπο θαυμαστό. Και επειδή θέλω να το τονίσω ιδιαίτερα το σημείο αυτό, για τούτο σημείωσα τη λέξη «πλόχειρου», για ν' αναφερθώ στην έννοια, την τόσο γνωστή, που συμβολίζεται με τη λέξη «λίγο».

Στο χωριό μας λοιπόν, όταν επρόκειτο να ζητήσεις λίγο από κάτι που μπορείς να το πάρεις με το χέρι π.χ. φασόλια, ρύζι, στάρι κ.λ.π. χρησιμοποιούσες τη λέξη «μια χούφτα», «μια χιριά» (χειριά, μεσν. χερέα) ή «ένα πλόχειρου» (απλός+χειρ, (α)πλόχειρο). Προκειμένου για τόπο «μια αλιτριγιά» ή «μια αυλακιά» έδιναν την έννοια του «λίγο»: «Σα δε ντρέποντι, αδέρφια να μαλώνουν για μια αλιτριγιά χουράφ'». Ακόμα όμως υπήρχαν και οι εκφράσεις «μια πατ'μασά» ή «μια πουδουβουλή». Κι ακόμα: «μια παραστιά κρουμμύδια έσπ'ρα». Πολύ χαρακτηριστική δε και η έκφραση «μια γαδρουτ'λίχτριγια» = χώρος τόσος όσος χρειάζεται για να τυλιχτεί ένα γαϊδούρι: «Μοιράσαμ' αλλά ιγώ πήρα μια γαδρουτ'λίχτριγια χουράφι, ικεί που κανουνίζουντι οι λαγόι», δηλ. πολύ λίγο και ξέμακρα από κάμπο ή γόνιμο τόπο.

Η έννοια του «λίγο» για κάτι που τρώγεται αποδιδόταν με το «μια χαψά» ή «μια δαγκωματιά», για νερό «μια καταπιά» αλλά για ραχί με το «μια ρουφ'ξά», για γάλα «μια αρμιξιά» και προκειμένου για λίγη ποσότητα τυριού για το τσομπάνη «μια νύχτα» τυρί = όσο πήζεται σε μια νύχτα από το γάλα μιας ημέρας.

Το «λίγο» για κάτι που κόβεται αποδιδόταν με το «ένα κουμμάτ'» ή «κ'μα-τούδ'» ή «κ'ματέλ'» και ειδικά για ψωμί «μια κ'ματιά» κι ακόμα ειδικότερα για κάτι που θα κοπεί από μια ακρούλα «ένα τσίμα». Προκειμένου για τροφή ζώων «μια τά'ή» ή «ένα ταΐν», για φυτά που σπείραμε «καναδυό αράδισ» ή «καναδυό ρίζις» και για να δείξουμε τα λίγα λιόδεντρα και άρα άχρηστη περιουσία «καναδυό κουτσόρια». Για «λίγα» ξύλα: «ούτι ένα τζακ' ξύλα δε μ' έφيري ου καλουγιός μ'», για χώμα: «ούτι φ'κυαριά χώμα δεν έρ'ξι», για ρούχα: «ένα κουρέλ' εχ', αυτό φουρεί» ή «ντ' δώσαν καναδυό καρκάλια προίκα». Το «λίγο» επίσης «μια τ'γανιά» για ψάρια, «μια μαγειριά» π.χ. για φασόλια, «μια αρ'τσά» για κάποιο άρτυμα φαγητού, π.χ. λάδι, αλάτι.

Για τον προσδιορισμό του «λίγου» στο χρόνο: «Να πας στου πι και φι» ή «ώσπου να πω κρουμμύδ'». Ακόμα «ήρτι αστραπή» και η πολύ ωραία έκφραση «ως να συγνώσ' του σάλιου σ'». Γι' αυτό, όταν μικρά παιδιά μας έστελναν κάπου, έλεγαν: «Θα φτύσου», δηλ. ως ότου στεγνώσει το φτύμα πρέπει νά 'χεις γυρίσει.

Για «λίγο» δρόμο: «μια π'δηξά» και το χαρακτηριστικό: «ένα τσιγάρου δρόμους». Για μικρή μέρα «μια χλιαριά» και για λίγα λόγια ή καθόλου «μια

συντ'χιά»: «Για δ(ι)ε καί μ' βγάλ' συντ'χιά του κλειδουμένου τ'», δηλ. λέει τόσα λίγα σαν το στόμα του νά 'ναι κλειδωμένο.

Φυσικά πέρα απ' όλες τις παραπάνω εκφράσεις για την έννοια του «λίγο» υπήρχαν κι άλλες όπως π.χ. «μια σταλιά» ή «μια σταλούδα», «ένα κιχρί» και η πανέμορφη φράση «όσου να χρουνίσου». Όταν δηλ. ερχόταν ο καιρός που κάρπιζαν τα δέντρα, τ' αμπέλι κ.λ.π., εμφανιζόταν π.χ. ένα μισοώριμο σταφύλι ή ένα μισοώριμο ροδάκινο. Όλοι έπαιρναν από μια δυο ρογίτσες σταφύλι, ή από ένα κομματάκι ροδάκινο και τρώγοντάς το έλεγαν με συγκίνηση «και του χρόνου», δηλ. νά 'μαστε γεροί να ξαναδοκιμάσουμε τους καρπούς μας. Έτσι καθένας ακόμα και σε ξένο έδινε να «χρουνίσ'» ένα πρωτόφαντο καρπό, γι' αυτό και «δος μου λίγο ...» = «δόσιμι όσου να χρουνίσου...».

Αναφέρθηκα σ' αυτές τις εκφράσεις για να τονίσω, όπως είπα στην αρχή, πόσο ευέλικτη ήταν η γλώσσα μας, πόσο προσεγμένες ήταν οι εκφράσεις της για να κυριολεκτεί και να αποδίδει όσο το δυνατό πιο πιστά τις έννοιες. Θ' αντιληφθείτε τη σημασία μιας τέτοιας ιδιότητας στη γλώσσα, αν σκεφθείτε τη σύγχυση που προκαλεί η ανεπιτυχής φράση στην καθημερινή μας ζωή. Και ακόμα πόσο φτωχοί είναι στην έκφρασή τους μερικοί σήμερα, που όχι μόνο δε βρίσκουν την κατάλληλη λέξη για κάποια έννοια, αλλ' αντίθετα χρησιμοποιούν μια και μόνο λέξη για εντελώς διαφορετικές έννοιες. Έτσι λένε «κάνω μάθημα» αντί διδάσκω, «έκανε κορίτσι» αντί γέννησε, «κάνει τη μαμή» αντί ασκεί το επάγγελμα της μαμής, «κάνω βόλτα», «κάνω σπίτι», «κάνω σαματά», «κάνω πολιτική», «κάνω φαί», και δεν ξέρω πόσα άλλα «κάνω». Νομίζω ο λαός μας ήταν πολύ πιο πλούσιος στο εκφραστικό και γλωσσικό του βιο από κείνους που έχουν την απαίτηση να πιστέψουμε ότι αγωνίζονται, εκτός απ' όλα τ' άλλα, και για τη γλώσσα του.

ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ

«Τα ψάρια στου γιαλό, του τ'γάν' στ' φουτιά»

(Τα ψάρια στο γιαλό, στη θάλασσα, το τηγάνι στη φωτιά).

Είναι αρκετοί οι απερίσκεπτοι εκείνοι, που καταστρώνουν σχέδια, οριοθετούν σκοπούς για τον εαυτό τους, όχι σπάνια μάλιστα δυσανάλογους προς τις δυνατότητές τους και τις ικανότητές τους, και στη συνέχεια σκέπτονται και συμπεριφέρονται ωσάν οι σκοποί τους αυτοί νά 'χουν επιτευχθεί κι έτσι προκαλούν τα ειρωνικά σχόλια όσων τους ακούν. Υπερόπτες και καυχησιάρηδες για κάτι που ΘΑ κάνουν, μεταβάλλονται σε ανόητους πολυλογάδες για γέλια και για κλάματα. Π.χ. ΘΑ ξανόξουν και ΘΑ περιποιηθούν το χωράφι τους, που τό 'χουν εγκαταλειμμένο, χέρσο και ρουμανιασμένο, ΘΑ το

οργώσουν, ΘΑ σπείρουν, ΘΑ έχουν πλούσιο καρπό, άρα αυτή τη στιγμή μπορούν να διαπραγματεύονται σε ποιον και πόσο θα πουλήσουν την παραγωγή τους και να σχεδιάζουν τι πρόκειται να κάνουν με τα χρήματα που θα πάρουν. Σ' αυτήν την περίπτωση λοιπόν, και σ' άλλες παρόμοιες μ' αυτή, ο θυμόσφορος χωριανός μου θα πει: «τα ψάρια στον γιαλό, του τ' γάν' στ' φουτιά», γιατί οι τέτοιοι άνθρωποι, μην όντας σοβαροί, μοιάζουν στον ψαρά, που πριν ακόμα ξεκινήσει για τη θάλασσα, απ' την οποία είναι αμφίβολο αν και πόσα ψάρια θα βγάλει, εν τούτοις φροντίζει να μπει το τηγάνι στη φωτιά για να τηγανίσει τα ψάρια που πρόκειται να φέρει.

«'Ανθρουπου απού γινιά κι σκύλου απού μάντρα»

(*'Ανθρωπο από γενιά και σκυλί από μαντρί*).

Πολλές φορές στη ζωή μας βρισκόμαστε στην ανάγκη να εκλέξουμε κάποιον συνάνθρωπό μας με τον οποίο θα συνδέσουμε ορισμένα ίσως συμφέροντά μας (συνεταίρο), με τον οποίο θα συνάψουμε στενές και ιδιαίτερες σχέσεις (φίλο), με τον οποίο θα συνδέσουμε όλη μας τη ζωή με γάμο (σύζυγο) κ.ο.κ. Πάντοτε όμως η εκλογή σε τέτοιες περιπτώσεις είναι φοβερά δύσκολη, κι αυτό το γνωρίζουν πολύ καλά όσοι ένωσαν απογοητεύσεις πικρές, όταν διαπίστωσαν πόσο αστόχησαν ή διαψεύστηκαν στους υπολογισμούς και στις προσδοκίες τους, αφού διάλεξαν τον καλύτερο!, σε κάθε περίπτωση, άνθρωπο. Στο χωριό μας λοιπόν θ' ακούσεις πολλές φορές την παροιμία: «'Ανθρουπου απού γινιά κι σκύλου απού μάντρα», πριν δηλ. διαλέξεις άνθρωπο για φίλο, για συνεταίρο και προπάντων για σύζυγο, δες τη γενιά του. Μελέτησε δηλ. το σόι του, την οικογένειά του, όπως, όταν θα διαλέξεις σκυλί, δε θα στρέψεις την προσοχή σου σε κοπρόσκυλα του δρόμου, αλλά σε σκυλί από μαντρί, σε σκυλί δηλ. φύλακα, πιστό σύντροφο και βοηθό στη δουλειά σου. Εδώ θά 'θελα να σημειώσω ότι λέγοντας «'Ανθρουπου απού γινιά» δεν εννοούσαν οι χωριανοί μου, όπως θα μπορούσε κάποιος να υποθέσει, άνθρωπο πλούσιο ή ευγενικής καταγωγής. Ανεξάρτητα απ' το μέγεθος του πλούτου ή τη σχέση της με κάποιο «τζάκι» μια οικογένεια τίμια, δουλευταρού, ήσυχη και νοικοκυρεμένη ήταν «γενιά». Ένας άνθρωπος, που μεγάλωσε σε μια τέτοια οικογένεια, δεν ήταν δυνατό παρά νά 'ναι άξιος εμπιστοσύνης και εκτίμησης. Αυτό το λέω, γιατί τα λίγα «τζάκια» που είχαμε στο χωριό μας δεν ήταν όλα αξιοθαύμαστα απ' το πολύ πλήθος, αντίθετα μάλιστα για αρκετά απ' αυτά μπορούσες ν' ακούσεις τέτοια σχόλια και τέτοιες σκωπτικές προσωινίες, δηλ. για την απληστία τους, για τις αδικίες τους και τη συμπεριφορά τους γενικά, που είναι αδύνατο να φανταστώ ότι τα «τζάκια» αυτά θεωρούνταν «γενιά» σεβαστή και αξιόλογη.

Εν πάση περιπτώσει για να τονίσουν ότι πράγματι από «κακόσουγου» (κακό, ανυπόληπτο σόι) δεν είναι δυνατό να προέλθει άτομο άξιο εκτίμησης και εμπιστοσύνης, είχαν και την παροιμία: «από πού 'σι καρπουζάκ', απ' αυτό του μπουστανάκ'» (από πού είσαι καρπουζάκι, απ' αυτό το μπουστανάκι), μια παροιμία με την ίδια έννοια εκείνης που είναι πανελλήνια γνωστή, «το μήλο κάτω απ' τη μηλιά», ενν. πέφτει.

Εδώ θα σημειώσω μια ακόμη παροιμία που σχετίζεται με το θέμα για το οποίο γίνεται λόγος: «ου σουϊκός άσουγους δε γίνιτι» (Αυτός που είναι από καλό, ευηπόληπτο σόι, δεν είναι δυνατό να χαλάσει και να μοιάσει μ' αυτόν που ρίζωσε σε κακή γενιά), δηλ. ο καλός και χρηστός χαρακτήρας ειν' αδύνατο να επιδείξει ανάρμοστη και μεμπτή διαγωγή ή συμπεριφορά.

Βέβαια, επειδή αναφέρθηκε η λέξη «κακόσουγου», ας πω ακόμη ότι ο χαρακτηρισμός αυτός αναφερόταν και όταν θέλαμε να καυτηριάσουμε μια αγενή και ανάρμοστη συμπεριφορά: «Α, στα κουμμάτια κακόσουγου» (α, να χαθείς, θρασύμι), αλλά και σα στοργικό μάλωμα: «Πού γύρ'εις τόσις ώρις, μαρ' κακόσουγου», (πού γυρνούσες τόσες ώρες, μαρέ κακομαθημένε, έλεγε η μάνα στο παιδί της).

«Απού κουπρουσκύλια λαγουν'κά κι από λαγουν'κά κουπρουσκύλια»

(Από λαγωνικά γεννιούνται πολλές φορές κοπρόσκυλα κι αντίστροφα από κοπρόσκυλα λαγωνικά).

Οι απλοί αυτοί σοφοί άνθρωποι του χωριού μας γνώριζαν ότι η προηγούμενη φράση «άνθρουπου απού γινιά κι σκύλου απού μάντρα» δεν ήταν δυνατό να έχει πάντοτε απόλυτο κύρος και γενική εφαρμογή. Γιατί διαπιστώνουμε ορισμένες φορές στη ζωή ότι από γονείς καλούς μ' όλη τη σημασία της λέξης, από ανθρώπους κατά το δυνατό ολοκληρωμένους, που αποτελούν ωραίες κοινωνικές μονάδες, ξαφνικά γεννιούνται παιδιά που εξελίσσονται σε αντικοινωνικούς τύπους και ανεπρόκοπα στοιχεία. Αντίστροφα πάλι από γονείς ανυπόληπτους, τεμπέληδες ή θρασείς, αγροίκους, μέθυσους ή ποικιλώνυμα εγκληματούντες γεννιούνται παιδιά προκομένα, σώφρονα, ευσυνείδητα και σοβαρά, που αναδεικνύονται δακτυλοδεικτούμενες προσωπικότητες για τα όποια προτερήματά τους. Αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα έχοντας υπόψη η λαϊκή μας σοφία παράλληλα προς το «μήλο κάτω απ' τη μηλιά» έχει και το «απ' το ρόδο βγαίνει αγκάθι κι απ' τ' αγκάθι βγαίνει ρόδο», έτσι και στο χωριό μας παράλληλα προς το «άνθρουπου απού γινιά κι σκύλου απού μάντρα» έχουμε και το «απού κουπρουσκύλια λαγουν'κά κι απού λαγουν'κά κουπρουσκύλια».

«Του καρφί βγαίν', αλλ' η τρύπα μέν'»

(Το καρφί βγαίνει, αλλά η τρύπα που άνοιξε μένει).

Πολλές είναι οι στιγμές στη ζωή μας που κάποιο γεγονός μας κάνει να πονάμε ψυχικά και να υποφέρουμε. Μια άστοχη κουβέντα ή συμπεριφορά ενός αγαπημένου προσώπου, ένα απρόσμενο ατύχημα, που εκτός από πιθανές επιπτώσεις στη σωματική μας ακεραιότητα είναι και όχημα ενός μεγάλου ψυχικού πόνου, μια προσβολή, μια αδικία κ.λ.π. μας συντρίβει κυριολεκτικά και κουρελιάζει κάθε μας όρεξη για τη ζωή. Φυσικά περισσότερο από κάθε άλλο γεγονός ο θάνατος ενός αγαπημένου προσώπου είναι ό,τι πιο οδυνηρό και φοβερό στη ζωή μας, και στο συμβάν αυτό δοκιμάζεται η ψυχική αντοχή του ανθρώπου και ο βαθμός της ολοκλήρωσής του ως φιλοσοφημένης προσωπικότητας. Σ' αυτές λοιπόν τις δύσκολες στιγμές συνήθως γνωστοί, φίλοι ή συγγενείς προσπαθούν να τονώσουν το ψυχικό μας σθένος και κουράγιο με παραμυθητικά λόγια, μες απ' τα οποία αναδύεται πάντα η ίδια κεντρική ιδέα: «θα περάσει, η ζωή συνεχίζεται και θα ξαναβρούμε το ρυθμό μας, την ηρεμία μας και τη χαρά μας». Σ' αυτές όμως τις περιπτώσεις η απάντηση του ψυχικά συντριμμένου και πονεμένου ανθρώπου είναι η παροιμία: «του καρφί βγαίν', αλλ' η τρύπα μέν'». Αν δηλ. ένα καρφί μπηχθεί βαθιά σε κάποιο ξύλο, μπορούμε να το βγάλουμε, μπορούμε ακόμα μετά την εξαγωγή του να «χρίσουμε» με κάποια ουσία την επιφάνεια του ξύλου, ώστε να χαθεί και να μη φαίνεται εξωτερικά το σχίσμα που δημιουργήθηκε· ειν' αδύνατο όμως να επουλώσουμε ή να εξαφανίσουμε την πληγή που ανοίχτηκε βαθιά στο εσωτερικό του ξύλου. Εκεί το ξέσκισμα κι ο τραυματισμός του ξύλου μένει ανεπούλωτος κι αθώρητος. Έτσι λοιπόν κι ο χρόνος αναμφίβολα είναι γιατρός, όλα περνούν. Το «όλα περνούν» όμως δεν είναι πάντα απόλυτο. Για 'κείνον που πληγώθηκε βαθιά με το όποιο «καρφί» στη ζωή, ο πόνος μένει μέσα του βουβός κι ανεπούλωτος, όσο κι αν οι άλλοι δεν τον βλέπουν και δεν τον υποπτεύονται. Γιατί «του καρφί βγαίν', αλλ' η τρύπα μέν'».

Ένα σχετικό παραμυθάκι λέει: Κάποτε ένας ξυλοκόπος χάρθηκε στο δάσος μια νύχτα του χειμώνα. Το αβάσταχτο κρύο μες στο βαθύ σκοτάδι θα τον οδηγούσε στο θάνατο, αν ξαφνικά στο δρόμο του δε βρισκόταν μια μεγαλόσωμη και με πλούσιο τρίχωμα αρκούδα. Η αρκούδα τον λυπήθηκε, τον τύλιξε στην αγκαλιά της και μέσα στη ζεστασιά αποκοιμήθηκε ο ξυλοκόπος μας. Όταν ξημέρωσε, προσανατολίστηκε κι ετοιμάστηκε να φύγει. Πριν φύγει όμως, η αρκούδα τον ρώτησε: «Κοιμήθηκες καλά; Και κείνος απάντησε: «Πολύ καλά και ζεστά, μόνο που τα χνώτα σου μύριζαν αρκετά». Ο λόγος αυτός πίκρανε την καλή αρκούδα, γι' αυτό του λέει: «Πριν φύγεις, κοπάνισέ μου μια με το τσεκούρι σου στο σβέγκο». Ο ξυλοκόπος δεν ήθελε να κάνει κάτι

τέτοιο. «Πώς είναι δυνατό», λέει, «να σε κτυπήσω, συ με έσωσες τη νύχτα». «Κτύπα και μάλιστα δυνατά, γιατί θα σε φάω» του απαντά η αρκούδα. Τι να κάνει ο ξυλοκόπος; Της δίνει μια με το τσεκούρι και το αίμα πηδούσε ποτάμι απ' τη μεγάλη πληγή. Μετά την απρόσμενη αυτή εξέλιξη έφυγε για το χωριό του. Πέρασε πολύς καιρός κι ο ξυλοκόπος ίσως να είχε ξεχάσει το γεγονός, οπότε μια μέρα συναντά ξαφνικά στο δάσος την ίδια αρκούδα. Αφού χαιρετίστηκαν κι αντάλλαξαν αρκετές κουβέντες, η αρκούδα λέει στον ξυλοκόπο: «Για κοίταξε, φαίνεται η πληγή που άνοιξε στο σβέρκο μου η μεγάλη τσεκουριά σου;». «Μπα, χάθηκε», λέει ο ξυλοκόπος, «ούτε που φαίνεται κάτω από το τρίχωμα μετά την επούλωσή της». «Η πληγή έγιανε και ούτε η ουλή της φαίνεται πια», λέει η αρκούδα. «η πληγή όμως, που άνοιξε στην ψυχή μου ο προσβλητικός σου λόγος, δεν έχει επουλωθεί. Σε ζέστανα, σε κοίμησα στην αγκαλιά μου και σε γλίτωσα από βέβαιο θάνατο. Ποιο ήταν το ευχαριστώ σου; Να μου πεις ότι βρωμούσαν τα χνώτα μου. Για την τσεκουριά δε σου κρατώ κακία. Η πληγή γιατρεύτηκε και ξεχάστηκε, η προσβολή σου όμως δεν ξεχνιέται ποτέ. ετοιμάσου λοιπόν να σε φάω». Και τον έφαγε. Έτσι συμβαίνει σ' αυτές τις περιπτώσεις: «του καρφί βγαίν', αλλ' η τρύπα μέν'».

«Γάδαρου λαλείς, πουρδές ακούς»

(Γάδαρο μιλάς, τον προτρέπεις να προχωρήσει, πορδές ακούς).

Πολλές φορές συναντάμε στη ζωή ανθρώπους που δεν μπορούμε να πείσουμε με τίποτα για κάτι το σωστό και πρόδηλο, είτε γιατί είναι «χοντροκέφαλοι» από τη φύση τους και δεν καταλαβαίνουν, είτε γιατί είναι προκατειλημμένοι, είτε γιατί ο φανατισμός για τις απόψεις τους τους τυφλώνει, είτε γιατί είναι αγράμματοι, είτε για πολλούς και διάφορους λόγους δε θέλουν να πειστούν, κι όσα κι αν λες είναι σα να μιλάς σε «ντουβάρ» (σε τοίχο). Είναι άνθρωποι σαν αυτόν για τον οποίο ο Αποστ. Παύλος γράφει «μετά πρώτην και δευτέραν νουθεσίαν παραιτού». Ορισμένες φορές μάλιστα οι κάτι τέτοιοι άνθρωποι όχι μόνο δε θέλουν να πειστούν, αλλά και φωνασκούν με θράσος, προσβάλλουν με θρασύτητα ή ακόμα και σε βρίζουν και σε ταπεινώνουν. Ε, λοιπόν, σ' αυτές τις περιπτώσεις ο χωριανός μας θα πει: «Γάδαρου λαλείς, πουρδές ακούς». Ποιος σου φταίει, αν ασχολείσαι περισσότερο απ' όσο πρέπει μ' έναν άνθρωπο-γαϊδούρι; Αφού επιμένεις να συζητάς μαζί του και να προσπαθείς να του δώσεις να καταλάβει, πρέπει να περιμένεις ότι δε θ' ακούσεις τίποτα το σοβαρό, το σωστό ή κόσμιο απ' αυτόν.

Στην παροιμία αυτή υπάρχει και μια ας την πω κακόχη λέξη, «πορδές». Θα ήθελα λοιπόν να σημειώσω εδώ ότι στο χωριό μας η χρήση κακόχων λέξεων, και μάλιστα λέξεων που σχετίζονται με τα γεννητικά όργανα του ανθρώ-

που ή το σεξ, είναι πολύ συνηθισμένη. Εμάς τα παιδιά μας μάλωναν, όταν λέγαμε «αχρειγιόλουγα» (αχρείος+λόγος): οι μεγάλοι όμως χρησιμοποιούσαν μπροστά μας, με μια πρωτοφανή αφέλεια και φυσικότητα, λέξεις και φράσεις, που, ενώ κάποιοι άλλοι θ' ανατρίχιαζαν στο άκουσμά τους, εμείς όλοι τις θεωρούσαμε πολύ φυσικά συστατικά της γλώσσας μας. Έτσι π.χ. την τόσο γνωστή πανελλήνια παροιμία «έλα παππού να σου δείξω τ' αμπελοχώραφά σου» στο χωριό μας την έλεγαν «έλα μπαμπά να σι δείξουν τ'ς μάνας μ' ντη τρύπα». Την άλλη πάλι γνωστή παροιμία «άρμεγε και κούρευε...» την έλεγαν: «άρμιγι κι κούριβι, χέζι κι τρουβάδιαζει». Πολύ χαρακτηριστικές επίσης παροιμίες, σχετικά με την παρατήρηση που κάνω εδώ, ήταν και οι εξής, ενδεικτικά: «Ποιο γαμεί, κείνου απ' κρέμιτι», δηλ. το μεγαλύτερο απ' τ' ανδρικά γεννητικά όργανα. Την έλεγαν και τη λένε, όταν ήθελαν να τονίσουν ότι οι λογής «μεγάλοι», πλούσιοι, αξιωματούχοι κ.λ.π. συμπεριφέρονται όπως τους συμφέρει και όπως θέλουν, περιφρονώντας και καταπατώντας το δίκαιο των ασθενεστερών κόντρα σε κάθε ηθικό κανόνα και νόμο. Άλλη: πολλές φορές κάποιος που βρίσκεται σ' ανάγκη και θέλει να τελειώσει μια δουλειά του αναγκάζεται ν' απευθυνθεί σ' οποιονδήποτε, προκειμένου να βοηθηθεί, χωρίς να εξετάζει αν αυτός προς τον οποίο απεγνωσμένα απευθύνεται είναι ο κατάλληλος. Σ' αυτές τις περιπτώσεις λοιπόν ακούγεται η παροιμία: «ου γκαβός όποιουν πιάσ' γαμεί». Για τον τσιγκούνη και σφιχτοχέρη, για το σπαγγοραμένο που τρέμει να δώσει και το παραμικρό απ' ό,τι έχει λένε: «φουβάτι να χέσ', να μη φυρνάν'», φοβάται δηλ. και ν' αποπατήσει για να μη χάσει βάρος, να μην έχει φύρα το σώμα του, ή «τα ξηραίν' του καλοκαίρ' για να τα φάει ντου χ' μώνα», ενν. αυτά που κάνει στο αποχωρητήριο. Για κείνον που κάνει κάτι πολύ περισσότερο απ' ό,τι του επιτρέπεις, εκμεταλλευόμενος μια απλή άδειά σου, θα πουν: «Ντουν είπαν να κλάσ' κι χέσ' κει» και κείνος που θέλει να πει πως σε τίποτε δεν μπορεί κάποιος άλλος να τον βλάψει, αντί να χρησιμοποιήσει τη γνωστή φράση «θα μου κόψεις το νερό, να μαραθούν τα πράσα», λέει: «θα μι κάν'ς τα τρίγια δυο», δηλ. απ' τα τρία γεννητικά όργανα θα μου κόψεις το ένα. Για να δείξουν ότι «έχ' ου κηρός γυρίσματα», ότι δηλ. οι καταστάσεις αλλάζουν διαρκώς, τότε προς το καλό, τότε προς το κακό, λένε: «Μ' ένα κόλου γιρνάς (γίνεσαι γέρος), μι μια κατάστασ' δε γιρνάς». Καρκάλια ήταν τα κουρέλια και κατ' επέκταση «καρκάλια» ή «κάρκαλα» φορούσε αυτός που ήταν ντυμένος με τριμμένα, παλιά και λιωμένα ρούχα. Σ' αυτόν μπορούσες να δεις ξαφνικά να βγαίνουν έξω απ' το παντελόνι του οι «αμαρτίες του» (τα γεννητικά του όργανα). Έτσι αν κάποιος, χωρίς να ρωτηθεί ή χωρίς να έχει λόγους να επέμβει, πετάγεται και λέει κάτι που μας χαλά μια δουλειά στην κρίσιμη στιγμή, λέμε: «πιτάχ' κι σα ψουλή απ' τα κάρκαλα». Συνήθως οι γιοι είχαν πάντα παράπονα ότι οι μάνες αγαπούν περισσότερο τις θυγατέρες

και κατά συνέπεια και τους γαμπρούς. Πράγματι οι μάνες είχαν ιδιαίτερη αδυναμία στις κόρες τους. Εξάλλου το σπίτι της θυγατέρας ήταν σπίτι «τους», ενώ της νύφης...γι' αυτό έλεγαν «καλύτιρα τ' γιον μ' του μάτ' παρά ντ' γαμπρού μ' τ' αρχίδ'», ενν. να πάθει κακό. Γιατί, αν πάθαινε του γαμπρού... πώς θα ικανοποιούνταν η θυγατέρα; Ο γιός και μ' ένα μάτι θά 'βλεπε. 'Αλλες πάλι παροιμίες χωρίς νά 'χουν τέτοιες λέξεις εξυπονούν «το πονηρό». Π.χ. όταν κάποιος κάνει πολλές εξυπηρετήσεις στους άλλους από καλοσύνη και παραλείπει τις δικές του τις δουλειές, κάποτε αγανακτεί με τη γαϊδουροσύνη των άλλων, που θέλουν συνεχώς να εξυπηρετούνται, και λέει: «*Μι ντουν έναν χατήρ, μι ντουν άλλουν χατήρ, μι ντουν άντρα μ' πιδί δεν πρόκανα να κάνου*». Κι όταν τρέχει ο οποιοσδήποτε απίθανος να εξυπηρετηθεί απ' «το κορόιδο», τότε θα φωνάζει: «*έμαθα, κυρά μ', απ' του κάν'ς, έτριξα κι γω ου καημένους*».

Είχαν τη συνήθεια κοντά στο επώνυμο του καθενός να κολλούν κι ένα «παρανόμ'» (παρατσούκλι) πού 'χε πάντα σχέση με μια ιδιότητά του, μ' ένα γνώρισμα σωματικό ή άλλο, με μια συνήθειά του κ.λ.π. Ε, λοιπόν ανάμεσα στα ποικίλα παρατσούκλια θ' άκουγες και τέτοια: «ου Πουτσαριός», «ου Γαμίκους», «ου Κατ'βαρχίδ'ς», «ου Καλουμούν'ς», «ου Γαδρουγάμ'ς» «ου γαβανάς» (γαβάνια = αυνανισμός) κ.ά. Η γιαγιά δεν προσφωνούσε τον εγγονό της π.χ. «αγοράκι μου», αλλά τον προσφωνούσε «ας'μόπ'τσα μ'» (ασημένια μου πούτσα), ο σύζυγος που φοβόταν κι έτρεμε τη γυναίκα του ήταν «μ'νί-κακας», αφού τον «έβαλε στο βρακί της», κι αυτός που όλο τριγυρνούσε μήπως πετύχει κάποια εύκολη και παρδαλή, γιατί ήταν γυναικάς, ήταν «γυρευουμνής». Το βράδυ της παραμονής της 1ης Αυγούστου συνήθιζαν μεσ' στους δρόμους ν' ανάβουν φωτιές. Φεγγοβολούσε το χωριό, γιατί ανά 20-30 μέτρα ήταν αναμμένη φωτιά με εύφλεκτα, λεπτά και ξερά ξύλα, που τα μάζευαν από νωρίς και τα σώριαζαν τα παιδιά. Πάνω απ' τις φωτιές έπρεπε για το καλό να πηδήξει ο καθένας τουλάχιστο τρεις φορές. Τα παιδιά φυσικά και οι νέοι χίλιες τρεις. Κι ήταν ένα είδος αθλήματος, γιατί συναγωνιζόταν ποιος θα πηδήσει τη φωτιά με τη μεγαλύτερη και ψηλότερη «μπουμπούνα» (φλόγα). Το πήδημα γινόταν με γέλια, φωνές και πειράγματα «σόκιν», π.χ. «*Μη π'δας Μαρίγια τώρα: η μπουμπούνα εν' μιγάλ' κι θα του άφεις κι τι θα κάν' ου Δ'μήτρης*». Τα παιδιά πηδώντας τραγουδούσαν: «*Αύγουστους κυρ Αύγουστους μι σύκα μι καρύδια κι τ' μυλονά τ' αρχίδια*» κ.λ.π.

Εκεί όμως που η αθυροστομία ήταν σε ημερησία διάταξη ήταν κατά τις αποκριές και ιδίως στ' αποκριάτικα τραγούδια, που τα χαρακτήριζαν πραγματικοί διονυσιακοί στίχοι κι Αριστοφανική ορολογία. Να δυο στροφές ενδεικτικές από δυο διαφορετικά τραγούδια:

«Τις μιγάλις απουκρές
 φέραν δυο καϊκές ψουλές,
 μα μια χήρα παπαδιά
 δεν επρόκανι καμιά.
 Πάει κι τ'νάζει τα τσουβάλια,
 πέφτει μια μι δυο κιφάλια».

Και απ' το δεύτερο:

«Βρε κιαχαγιά πιρίφани,
 πώχεις τα χίλια γίδια
 μεσ' τα πιτρουτά
 μια πέρδικα πιτά
 κι τ'ς μάνα σας του μ'νι γιλά».

Εν πάση περιπτώσει δε θα επεκταθώ περισσότερο εδώ και γι' αυτό που έχω ήδη αναφέρει ελπίζω να συγχωρηθώ απ' τους αυστηρούς ή σοβαρούς ή σεμνότυπους αναγνώστες· νομίζω όμως ότι έπρεπε ενδεικτικά ν' αναφέρω τα παραπάνω, γιατί ήταν κι είναι βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της ομιλούμενης γλώσσας στο χωριό μου. Μόνο που, πάλι τονίζω και υπογραμμίζω ιδιαιτέρως, η χρήση τέτοιων λέξεων ή εννοιών και εκφράσεων γινόταν με τέτοια φυσικότητα, που πραγματικά δε γεννιόταν ίχνος πονηριάς ή βρωμιάς στη σκέψη ακόμα και των μικρών παιδιών, που με πολλή αφέλεια και εντελώς φυσικά θα σου 'λεγαν: «έχουν να πάουν κι ντ' κατσίκια στου μπούρτσου (τράγο, απ' το [μ]πούτσος) να λαστεί» ή «θα πάουν ως τ' Ποντσαριού κι θα γυρίσουν». Ίσως ήταν κι αυτός ένας σοφός τρόπος σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης για μας τα παιδιά, ίσως και νά 'ταν ένδειξη ενός πηγαίου Αριστοφανικού πνεύματος γεμάτου ειρωνεία, που δεν πληγώνει, και σοφία που διδάσκει έξυπνα και πετυχημένα.

«Φούρνου έχου, φουρνουκόνταρου δεν έχου»

(Έχω φούρνο αλλά δεν έχω κοντάρι για το φούρνο).

Σημείωσα πιο πάνω ότι σε πολλά σπίτια του χωριού μας υπήρχε και φούρνος, αφού παλιότερα ήταν αδιανόητο να τρώει κανείς «αγοραστό» ψωμί, και πού να τό 'βρισκε εξάλλου. Ένα λοιπόν από τα σύνεργα για το φούρνο ήταν και το «φουρνουκόνταρου», δηλ. κυλινδρικό ξύλινο κοντάρι διαμέτρου 4-5 εκατοστών και μήκος 2-3 μέτρων. Η χρήση του «φουρνουκόνταρου» ήταν η εξής: Αφού έκαιγαν το φούρνο με ξύλα ή τσαλιά, συνήθως με «κλαδούρια», μ' ένα κοντόχοντρο κοντάρι, το «σύνταυλο» (συν+δαυλίζω), έτριβαν το δάπεδο του φούρνου. Στη συνέχεια με το «γκιλμπερί» (τουρκ. λ.) τραβούσαν προς τα έξω τα κάρβουνα ή τ' απομεινάρια των άκαυτων ξύλων· ήταν δε το

«γκιλμπερί ένα είδος τσάπας με μακρύ στειλιάρι της οποίας όμως το μεταλλικό μέρος είχε σχήμα ορθογωνίου παρ/μμου. Μετ' απ' αυτό έπαιρναν το «φουρνουκόνταρου» που στη μια του άκρη είχε μια «πάνα» και συστρέφοντας την «πάνα» καθάριζαν το φούρνο πολύ καλά, ώστε να μη μένει το παραμικρό καρβουνάκι ή στάχτη. Καθαρίζοντας με το «φουρνουκόνταρου» το φούρνο πολλές φορές η πάνα έπιανε φωτιά, γι' αυτό έξω είχαν πάντα ένα τενεκέ με νερό, ολάνοιχτο από πάνω, και κάθε φορά που έπιανε η «πάνα» την τραβούσαν έξω και τη βάφτιζαν μέσα στο νερό για να σβήσει. Ήθελε μαεστρία αυτό το τελευταίο καθάρισμα και επιδεξιότητα, γιατί, αν το δάπεδο του φούρνου ως την τελευταία γωνιά δε γινόταν γιαλί, τα ψωμιά γέμιζαν από κάτω καρβουνάκια ή στάχτη. Το ν' αποκτήσεις λοιπόν και να έχεις φούρνο ήταν σοβαρό και σημαντικό σε σχέση με το ν' αποκτήσεις «φουρνουκόνταρου», που ήταν απλό και μηδαμινό από άποψη εξόδων. Δεν είχε παρά να πεταχτεί ο σύζυγος στο δάσος και να διαλέξει ένα ίσιο και κατάλληλο κονταράκι ή να το παραγγείλει σ' ένα μαραγκό. Σκεφθείτε λοιπόν: να διαθέτεις το φούρνο μ' όλα τα σύνεργά του (το άπαν) και να μην μπορεί να γίνει η δουλειά σου (το ψήσιμο του ψωμιού), γιατί σου λείπει το ευτελές κατά κάποιο τρόπο εργαλείο, το «φουρνουκόνταρου». Στη ζωή λοιπόν σταματά πολλές φορές κάποια σημαντική δουλειά, σου δένονται κυριολεκτικά τα χέρια, παρά το γεγονός ότι υπάρχουν όλες οι βασικές και σημαντικότερες προϋποθέσεις, αλλά λείπει κάτι το ασήμαντο μεν, πλην όμως απαραίτητο αντικείμενο, μικρό ή μεγάλο. Θυμάμαι κάποτε ερχόμουν από τη Θάσο στην Καβάλα μ' ένα καΐκι, την «Ελένη», του θείου μου Κ. Κρητικού. Ήταν η εποχή γύρω στο '49, δε θυμάμαι ακριβώς, που η «Ελένη» είχε σταματήσει να εκτελεί τη συγκοινωνία και τώρα ήταν φορτηγό κουβαλώντας ως επί το πλείστον ξύλα. Μεσοπέλαγα Θάσου-Καβάλας μας έσβησε ξαφνικά η μηχανή από κάποια όχι ιδιαίτερα σοβαρή βλάβη. Όταν φτιάχτηκε η βλάβη, για να ξαναπάρει μπρος η μηχανή έπρεπε να προθερμανθεί μ' ένα «μαραφέτι». Ξέρετε τι διαπιστώσαμε; Κανένας απ' το ολιγομελές πλήρωμα, νομίζω ήταν 3, δεν είχε σπέρτα ή τσακμάκι για ν' ανάψουμε το «μαραφέτι». Για ένα σπέρτο λοιπόν μείναμε «ξ'λάρμενοι» πάνω από 5-6 ώρες στο πέλαγος, ενώ το καΐκι ήταν φορτωμένο με ξύλα ως τη μέση του καταρτιού, και μόνο όταν πέρασε κάποιιο άλλο καΐκι, κι ύστερα από σινιάλο μας πλησίασε, μπορέσαμε να ξαναξεκινήσουμε, αφού έγινε η δουλειά μας μ' ένα σπέρτο. Σ' αυτές συνεπώς τις περιπτώσεις ο χωριανός μας θα πει: «Φούρνου έχουν, φουρνουκόνταρου δεν έχουν».

«Πάντα πάντα ου πουταμός αξ'νάρια δεν κατ'βάζ'»

(Δεν κατεβάζει πάντοτε το ποτάμι ρίζες δένδρων που έχουν ξεριζωθεί).

Ορισμένες φορές στη ζωή μας ευνοεί η τύχη και σπάνια ίσως κει που δεν

το περιμένουμε, έχουμε κάποια οικονομική ωφέλεια ή κάποια επαγγελματική επιτυχία ή κάποια απρόσμενη συγκομιδή κ.ο.κ. και μάλιστα χωρίς να έχει καταβληθεί από μας ιδιαίτερη προσπάθεια ή αξιόλογος κόπος. Βέβαια οι περιπτώσεις αυτές δεν αποτελούν τον κανόνα· συνήθως τ' αγαθά τ' αποκτά κανείς με κόπο και ιδρώτα, αλλ' είναι μια συρροή ευτυχών συμπτώσεων προς όφελός μας. Γι' αυτό λοιπόν οι ευχάριστες αυτές καταστάσεις δεν πρέπει ν' αποπροσανατολίζουν τον άνθρωπο, ώστε να πιστέψει τελικά πως στη ζωή όλα πάντοτε έρχονται βολικά και πως δε χρειάζεται επίπονη φροντίδα και δουλειά για την επίτευξη οποιουδήποτε σκοπού ή τον πορισμό οποιουδήποτε οφέλους. Ο άνθρωπος πρέπει να ξέρει πως «πάντα πάντα ου ποταμός αξ'νάριαν δεν κατ'βάζ'». Μ' άλλα λόγια το ποτάμι συνήθως και κατά κανόνα κυλά συνέχεια ήρεμα ή όχι τα νερά του και μόνο αν συμβεί κάποια σφοδρή καταιγίδα ή θύελλα είναι δυνατό, σε σπάνιες περιπτώσεις, να ξεριζώσει δέντρα και να κατεβάζει τις τεράστιες ρίζες τους προς τη θάλασσα (αξ'νάριαν = μεγάλες ρίζες που βγαίνουν από το έδαφος με το τσαπί = αξίνη, κασμάς όχι τσάπα).

«Μιγαλώνιν τα πιδιά, μιγαλώνιν τα καρφιά»

(Μεγαλώνουν τα παιδιά, μεγαλώνουν κι οι πίκρες που προκαλούν στους γονείς).

«Πιδιά εν κι πιδεύν» (παιδιά είναι και παιδεύουν, ενν. τους γονείς τους). Μ' αυτά τα λόγια θέλουν να τονίσουν οι χωριανοί μου ότι είναι νόμος απαράβατος της ζωής, όποιος ανατρέφει και μεγαλώνει παιδιά παιδεύεται και υποφέρει. Πράγματι μόνο εκείνοι που γέννησαν ένα ακόκαλο κομματάκι κρέας, που φοβάσαι και να το πιάσεις ακόμα, μόνο εκείνοι που τράνεψαν ένα τέτοιο ζωντανό κρεατάκι με ξενύχτια και δάκρυα, ως ότου μετά από χρόνια το καμαρώσουν αυτοδύναμη ύπαρξη και ξεχωριστή προσωπικότητα, μόνο αυτοί μπορούν να νιώσουν τι σημαίνει να παραδώσεις στο κοινωνικό σύνολο ένα παλικάρι ή μια κοπέλα, δηλ. τη συνέχεια της ζωής και την ελπίδα του κόσμου. Υλικές ανάγκες που πρέπει να ικανοποιηθούν, αρρώστιες ποικίλες που πρέπει ν' αντιμετωπισθούν, κίνδυνοι πολλοί που πρέπει ν' αποτραπούν, πνευματικές ανάγκες που πρέπει να εκπληρωθούν και τόσα άλλα απαιτούν θυσίες ανεπμήνευτες λογικά. Λάθη και σφάλματα ίσως να κάνουν πολλά οι γονείς κατά την ανατροφή των παιδιών τους, γιατί δεν ειν' εύκολο κάθε γονιός νά 'ναι ταυτόχρονα και φορέας όλων των κανόνων της παιδαγωγικής και φορέας όλων των κανόνων της υγιεινής και φιλοσοφικά κατάρτισμένος και ηθικά ολοκληρωμένος και ικανός πάντα να ορθοφρονεί στην πολιτική και άξιος πάντα να ορθοτομεί την αλήθεια κ.λ.π. Κανένας όμως δεν μπορεί ν' αμφισβητήσει την αγάπη του γονιού προς το παιδί. Οι εξαιρέσεις υπογραμμίζουν απλώς τον κανόνα. Ένα

παραμύθι λέει: Κάποτε ένα αντρόγυνο αντί για παιδί γέννησε ένα φίδι, μια οχιά. Το γεγονός αυτό δεν τους εμπόδισε να τ' αγαπούν, ήταν το παιδί τους. Μεγαλώνοντας όμως άρχισε να προκαλεί την αγανάκτηση όλου του χωριού, που δεν ήθελε να βλέπει να κυκλοφορεί μεσ' στα πόδια όλων μια τεράστια οχιά. Αναγκάστηκαν λοιπόν οι γονείς να το πάρουν και να πάνε να το εγκαταλείψουν μέσα στο δάσος. Κάποια μέρα όμως άναψε φοβερή πυρκαγιά στο δάσος, που πλησίαζε και στα σπίτια του χωριού, γι' αυτό αλλόφρονες όλοι εγκατέλειπαν το χωριό για να σωθούν. Μόνο οι δυο γονείς έτρεχαν σ' αντίθετη κατεύθυνση, προς το φλεγόμενο δάσος, φωνάζοντας με απόγνωση: «Το παιδί μας». Κι ήταν το παιδί τους οχιά.

Εν πάση περιπτώσει στο χωριό μας βλέποντας, συνήθως οι γεροντότεροι, ένα γονιό να κανακεύει το παιδί του, έλεγαν με άκακη και τρυφερή ειρωνεία: «*μιγάλουνι του κουρακούδ' να σι βγάλ' τα μάτια*» (μεγάλωνε το μικρό κοράκι για να σου βγάλει αργότερα τα μάτια) υπονοώντας ότι τα παιδιά δεν περιθάλπουν, όταν μεγαλώσουν, τους γέρους γονείς με την ίδια στοργή που αυτοί τ' ανάθρεψαν. Άλλοτε πάλι στην ίδια περίπτωση έλεγαν: «*Θα σι πάρ' απ' τον ίσκιου να σι πάει στουν ήλιου*» (θα σε πάρει απ' τη σκιά να σε πάει στον ήλιο), θα κάνει δηλ. τ' ανάποδο από κείνο που πρέπει. Ίσως με τις φράσεις αυτές νά 'θελαν να προετοιμάσουν ψυχικά το γονιό για μια πιθανή αγνωμοσύνη. Πάντως τις φράσεις αυτές, πάλι το τονίζω, τις έλεγαν με πολλή ειρωνεία, γεμάτη όμως από αγάπη και καλοσύνη. Και θα πρέπει να σημειώσω μ' αυτή την ευκαιρία ότι η τέτοια ειρωνεία στο χωριό μας ήταν πανταχού παρούσα σε πολλές περιστάσεις. Θυμάμαι πως κάποτε, πολύ μικρός, πήρα ένα μπαλταδάκι και τραβούσα για «του σκιστήρ'» (χοντρό ξύλο πάνω στο οποίο τοποθετούσαν κι έσκιζαν άλλα ξύλα). Προσπάθησα να σηκώσω το μπαλταδάκι, οπότε με πήρε το μάτι της γιαγιάς μου που, αφού έτρεξε τρομαγμένη και το πήρε απ' τα χέρια μου, μου είπε για να καλμάρει το κλάμα μου: «*Αχ! παλ'καρούδι μ', διντροφ'τητή μ', που πατείς τις ρίγανις κι βιργουλογούν*» (= Αχ! μικρό μου παλικάρι, δεντροφυτευτή μου, που πατάς τις ρίγανες και βεργολογούν), ήμουν δηλ. τόσο δυνατό παλικάρι, μια κι ήθελα να κόψω ξύλα, αλλά τα κοτσανάκια της όρθιας ρίγανης, που σπάζουν με το παραμικρό, όταν τα πατούσα, δεν κατάφερνα να τα σπάσω, απλώς βεργολογούσαν. Μη μου πείτε πως τέτοια ειρωνεία, ζυμωμένη με στοργή, θα μπορούσε να εκφραστεί με ωραιότερο στίχο. Τέλος πάντων για να τελειώνω, ας το ξαναπώ, στο χωριό μας πίστευαν ακράδαντα πως η ανατροφή και το μέγαλωμα των παιδιών συνοδεύονταν πάντα από πίκρες και πόνους. Κι ήταν οι πίκρες αυτές κι οι πόνοι αυτοί καρφιά στην καρδιά του γονιού. Ήξερε όμως η λαϊκή μας σοφία ότι όσο πιο μικρά είναι τα παιδιά τόσο μικρότερα είναι και τα βάσανα που δίνουν, γιατί, καθώς μεγαλώνουν, έχουν περισσότερες απαιτήσεις, κάνουν σοβαρότε-

ρες παρεκτροπές, εκδηλώνουν σημαντικότερες διαφωνίες κ.λ.π. Γι' αυτό και τονιζόταν πως «μυγαλώνιν τα παιδιά, μυγαλώνιν τα καρφιά».

«Ντου κακουσάκου μ' έχασα, ντου καλουσάκου μ' θέλου»

(Το παλιό μου χοντρό σακάκι έχασα, το καινούργιο μου χοντρό σακάκι ζητώ).

Υπάρχουν περιπτώσεις που κάποιος μας βλάπτει και μας ζημιώνει. Υπάρχουν όμως ζημιές και ζημιές. Άλλες δηλ. είναι μικρές κι ασήμαντες, άλλες σοβαρές και μεγάλες κι ανάμεσα σ' αυτές υπάρχει μια ολόκληρη κλίμακα από ζημιές με διαφορετικό βαθμό βλαπτικότητας η κάθε μια. Φυσικά, αφού ο άνθρωπος είναι «ζώο κοινωνικό» και δεν μπορεί να ζήσει μόνος, δεν είναι παράξενο να παθαίνει ζημιές απ' τους άλλους, μαζί με τους οποίους αποτελεί κοινωνική ομάδα και συμβιώνει. Και ο ίδιος κάπου θα βλάψει το διπλανό του και κάπου απ' αυτόν θα βλαφτεί, κάπου θα ζημιώσει και κάπου θα ζημιωθεί. Το αφύσικο και ανήθικο είναι η ζημιά που προκαλείς ή παθαίνεις να πηγάζει από εκούσια και διεστραμμένη πρόθεση. Εν πάση περιπτώσει στο χωριό μας στην ημερήσια διάταξη ήταν οι αγροζημιές. Κι ήταν επόμενο. Αφού σπάνια ένα σπίτι να μην είχε το γαϊδούρι ή το μούλარი του, τις κόττες του, τις δυο-τρεις κατσίκες του ή άλλα ζώα. Οι αγροζημιές λοιπόν δεν προκαλούνταν μόνο από τσομπάνηδες με τα μεγάλα κοπάδια γίδια ή πρόβατα. Κάπου η κατσίκια του α' θά 'κοβε την «τριχιά» με την οποία ήταν δεμένη, κάπου το γαϊδούρι του β' θά 'κοβε τη «διμπούτσα» με την οποία ήταν «διπτσούμενου», κάπου θα λυνόταν η «σάγλα» με την οποία είχε «μακρουσκ'νίσ'» το ζώο του ο γ' κ.ο.κ., οπότε προκαλούνταν ζημιές στον «μπαχτσέ» ή στο χωράφι κάποιου άλλου. Ήταν δυνατό βέβαια να μπει σ' ένα κήπο ένα ζώο και να τα κάνει όλα «γης Μαδιάμ», δηλ. να προκαλέσει μεγάλη ζημιά· ήταν δυνατό όμως, είτε γιατί δεν πρόφτασε είτε για άλλο λόγο, το ζώο απλώς να «κουρφουλόγ'σι» λίγο μερικά φυτά, κάτι δηλ. το ασήμαντο. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση, αν ο ιδιοκτήτης του κήπου ή του χωραφιού ήταν πονηρός και συμφεροντολόγος, δεν έχανε την ευκαιρία να ζητήσει υπερβολική και παράλογη αποζημίωση. Άρα πράγματι ζημιωσε, έχασε το παλιόσακάκι του, είχε την απαίτηση όμως να επωφεληθεί και κακόβουλα ν' αποκτήσει αγαθά που δεν δικαιούνταν, καινούργιο σακάκι. Όσοι λοιπόν γίνονται μάρτυρες τέτοιων καταστάσεων, στις οποίες κακοί και συμφεροντολόγοι απαιτούν να επωφεληθούν από μια μικροζημιά που τους προκάλεσαν οι άλλοι, κινούν επιτιμητικά το κεφάλι και μονολογούν: «Ντου κακουσάκου μ' έχασα, ντου καλουσάκου μ' θέλου».

Ορισμένες φράσεις στο χωριό μας συνδέονται με κάποιο μύθο, με κάποια ιστοριούλα πλαστή ή όχι, που απ' τα μικρά του χρόνια την είχε ακούσει κα-

θένας από κάποιο μεγαλύτερό του. Έτσι η φράση που συνδέεται με την ιστοριούλα αυτή, σε χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι φορέας μιας συγκεκριμένης κρίσης και ενός συγκεκριμένου συναισθήματος που εξωτερικεύεται πολύ πετυχημένα και παραστατικά. Για να καταλάβει κανείς τι ακριβώς εννοώ αναφέρω τις εξής δυο παροιμίες.

Η πρώτη: «*Εν ιλές δεν εν ιλές, ας εν κι πουδαρουτές*»

(*Είναι δεν είναι ελιές, εγώ θα τις φάω, ας έχουν και πόδια*).

Οι περισσότεροι της ηλικίας μου από μικροί ακούσαμε ότι ήταν κάποτε μια γυναίκα καλοφαγού και μοναχοφαγού, που φρόντιζε να κατεβάζει τον περίδρομο, να τρώει δηλ. πολύ και μάλιστα καλά και διαλεχτά φαγητά. Αυτό όμως το έκανε κρυφά από τον άνδρα της, τον οποίο και εξαπατούσε παρουσιάζοντας τον εαυτό της σαν λιτοδίαιτο ή ανήμπορο. Έτσι πρωί-πρωί δεν έβαζε μπουκιά στο στόμα της λέγοντας «δε θα φάω», ώστε ο άνδρας της να νομίζει είτε πως πήρε λιτοδίαιτη και οικονόμα γυναίκα είτε πως ήταν αδιάθετη. Μόλις όμως αυτός έφευγε για το χωράφι παίρνοντας μαζί του το φτωχικό φαγητό του, αυτή φρόντιζε να τρώει ό,τι καλύτερο κι ωραίο. Φυσικά κι όταν γύριζε κατάκοπος ο άνδρας της απ' το χωράφι κι έτρωγε πάλι λιτά, η γυναίκα του απλώς τσιμπολογούσε, αφού είχε φροντίσει πριν απ' την επιστροφή του να έχει χορτάσει κατάλληλα. Φαίνεται όμως ότι κάτι τελικά υποπτεύτηκε ο σύζυγος, γι' αυτό κι ένα πρωινό, αφού και πάλι «κολάτσει» μόνος, όπως πάντα, της είπε πως τη χρειαζόταν οπωσδήποτε για κείνη τη μέρα κι έτσι την πήρε μαζί του στο χωράφι. Εκεί, αφού εργάστηκαν κι ήρθε το μεσημέρι, κάθισαν να φάνε το φαγητό, που είχαν για «κουμπάνια» μαζί τους. Η σύζυγος, παρά την πείνα της, δεν ήθελε να δείξει πως συνηθίζει να τρώει, γι' αυτό πίεσε τον εαυτό της κι απλώς τσιμπολόγησε, όπως συνήθως. Όταν όμως άρχισε να γέρνει η μέρα, προς το απόγευμα, τη θέρισε η πείνα. Σαν πήγε λοιπόν «προς νερού της» πίσω από κάτι πουρνάρια, βλέπει κάτω στη γη ένα κοπάδι «σκατομπάμπουρες», που καθένας κυλούσε μεσ' στα χόρτα έναν μικρό βόλο κοπριάς κατά τη συνήθειά του. Η πείνα που θέριζε τη γυναίκα είχε θολώσει το βλέμμα της και παρά το γεγονός ότι οι ελιές θεωρούνταν το πιο ευτελές έδεσμα, εν τούτοις όρμησε κατά πάνω στους «σκατομπάμπουρες» και χούφτες χούφτες άρχισε να τους τρώει, νομίζοντας πως είναι ελιές. Τρώγοντας βέβαια, ορισμένες στιγμές υποπτευόταν ότι κάτι δεν πήγαινε καλά. Οι ελιές που έτρωγε είχαν πόδια. Η πείνα της όμως ήταν τέτοια, που αυτό, καίτοι τόσο παράξενο, θεωρούνταν λεπτομέρεια, γι' αυτό συνέχιζε να τρώει με βουλιμία μονολογώντας: «*εν ιλές δεν εν ιλές, ας εν κι πουδαρουτές*», δηλ. είναι δεν είναι ελιές, εγώ θα τις φάω, δε πάει νά 'χουν και πόδια. Έτσι λοιπόν, αν κάποια είναι ψηλομύτα στις διάφορες επιλογές της, είτε ως προς το φαγητό είτε ως προς το ντύσιμο

είτε ως προς ο,τιδήποτε άλλο, από ανάγκη όμως κάποτε είναι υποχρεωμένη να επιλέξει ό,τι το χειρότερο σε κάθε περίπτωση, θ' ακούσει απ' τους άλλους: Εμ, τώρα «εν ιλές δεν εν ιλές, ας εν κι πονδαρουτές».

Η δεύτερη: «**Η πέτσα στον ώμου, φάν'κε του βόδ'»**»

(Το δέρμα του βοδιού στον ώμο μου και συ ρωτάς αν φάνηκε το βόδι).

Κάποιος έχασε το βόδι του κι ήταν μεσ' στη στενοχώρια. Όσο κι αν έψαχνε, δεν κατόρθωνε να το βρει. Το ψάξιμο παρατράβηξε, όλοι είχαν πληροφορηθεί την εξαφάνιση του ζώου και συμμετείχαν στη θλίψη του συγχωριανού τους. Στο δρόμο που τον συναντούσαν μαζί με την καλημέρα τους ήταν κολλητή κι η ερώτηση: «φάν'κι του βόδ'» (Φάνηκε, βρέθηκε το βόδι;). Κάποια μέρα, λοιπόν, βρήκε ο φουκαράς το βόδι του σε μια ρεματιά, αλλά ψόφιο. Μην έχοντας τι άλλο να κάνει, θεώρησε καλό να μη χάσει τουλάχιστο το δέρμα, γι' αυτό έβγαλε το μαχαίρι του και τό'γδαρε. Στη συνέχεια έριξε την «πέτσα» (το βοϊδοτόμαρο) στον ώμο του και κίνησε για το χωριό. Κατά την επιστροφή συνάντησε στο δρόμο κάποιο συγχωριανό του, που δε διακρινόταν για την εξυπνάδα του, ο οποίος, καίτοι έβλεπε ολόκληρο βοϊδοτόμαρο στον ώμο του, απηύθυνε πάλι βλακωδώς την ερώτηση: «φάν'κι του βόδ'»», οπότε πήρε την απάντηση, επιτιμητικά κι αγανακτισμένα: «η πέτσα στον ώμου, φάν'κι του βόδ'!». Ορισμένες φορές λοιπόν, όταν κάποιοι αφελείς ή ανόητοι κάνουν ερωτήσεις για πράγματα γνωστά και προφανή, ερωτήσεις δηλ. στις οποίες η απάντηση είναι πρόδηλη και γίνονται ή για ν' αποδειχτεί πόση χαζομάρα τους δέρνει ή έτσι σε λόγια να βρισκόμαστε, θ' ακούσεις επιτιμητικά: «η πέτσα στον ώμου, φάν'κι του βόδ'!». Στις ίδιες βέβαια περιπτώσεις είναι δυνατό ν' ακουστεί σαν απάντηση και μια άλλη παροιμία, η εξής: «λέου μνούχους είμι, πόσα πιδιά έχ'ς!» (εγώ σου λέω πως είμαι ευνουχισμένος, άρα έχω χάσει κάθε δυνατότητα γονιμότητας, εσύ επιμένεις να ρωτάς πόσα παιδιά έχω). Αυτή όμως η δεύτερη ακούγεται κυρίως στις περιπτώσεις που έχεις χιλιοεξηγήσει σε κάποιον ένα ζήτημα, αλλ' αυτός επιμένει να ρωτά εκνευριστικά για ό,τι του έχεις κατά τον καλύτερο τρόπο αναλύσει και διευκρινίσει. Εδώ σημειώνω ακόμη ότι για αφελείς κι ανόητους ανθρώπους είχαμε αρκετές διηγήσεις, απ' τις οποίες έμειναν χαρακτηριστικές φράσεις και λεγόταν σε κατάλληλες στιγμές σαν παροιμίες. Να, ακόμα μια τέτοια ιστοριούλα με δυο λόγια: Κάποιος πατέρας που χαζόφερνε έχασε το μουλάρι του κι έστειλε το γιο του Γιάννη για να το βρει. Επειδή όμως η ώρα περνούσε κι ήθελε να επιστρέψει το παιδί, ανεξάρτητα αν βρήκε το ζώο ή όχι, τού 'βαλε δυνατή φωνή και το καλούσε λέγοντας: «Ε, Γιάνν', τού 'βρεις του μ'λάρ'; Τού 'βρεις δεν τού 'βρεις καβαλικά του κι έλα». (Γιάννη το βρήκες το μουλάρι; Είτε το βρήκες είτε δεν το βρήκες καβαλίκεψέ το κι έλα). Τώρα πώς θα το καβαλίκευε,

αν δεν «τού'βρι», αυτό δεν τον απασχολούσε. Έτσι λοιπόν στις περιπτώσεις που μερικοί ανόητοι μας προτρέπουν να κάνουμε κάτι, χωρίς να εξετάζουν αν μπορούμε, αν έχουμε τη δυνατότητα ή οι συνθήκες μας επιτρέπουν να το κάνουμε, εμείς απαντούμε ειρωνικά: «Γιάνν' τού'βρις του μ'λάρ'; Τού'βρις δεν τού'βρις καβαλικά του κι έλα».

Κι άλλες χαρακτηριστικές παροιμίες

Σημείωσα ως εδώ λίγες από τις παροιμίες του χωριού μας και έδωσα κάπως αναλυτικά το νόημά τους, αν όμως συνέχιζα κατά τον ίδιο τρόπο, ο χώρος που θα χρειαζόμουν θα 'ταν υπερβολικά μεγάλος, γι' αυτό θ' αναφερθώ, πολύ σύντομα, σε μερικές ακόμα παροιμιώδεις φράσεις, απ' τις πολλές που μπορεί να συγκεντρώσει κανείς.

1) Για κάποιον νευρικό κι αγέλαστο, για κάποιον στραβόβυλο που και τα ρούχα του τον πειράζουν και που τελικά με τη συνεχή ψυχική του αναστάτωση τον εαυτό του κυρίως βλάφτει, λένε: «Τ' αφύ του ξύδ' τ' αγγειό τ' χαλνά» (το ξύδι πού 'ναι δυνατό κι αφύ τελικά χαλά το δοχείο μεσ' στο οποίο είναι κλεισμένο).

2) Θέλοντας να τονίσουν ότι κάποιος πρέπει να βοηθιέται ποικιλότροπα από τους άλλους, μόνο όταν τ' αξίζει, γιατί κι αυτός δηλ. βοηθά, όταν μπορεί, λένε: «Διέ μι μι τό 'να, να σι διω μι τα δυο» (δες μου με το ένα μάτι, να σε ιδώ και γω με τα δυο μου μάτια), δηλ. αν θες να σου κάνω μια οποιαδήποτε εκδούλευση ή χάρη, πρέπει κι εσύ όταν, όπου και όσο μπορείς να κάνεις το ίδιο για μένα.

3) Κάποια λαϊκή παροιμία λέει: «καθένας όπως στρώνει έτσι και κοιμάται» θέλοντας να τονίσει ότι καθένας δημιουργεί μόνος του τη μοίρα του, καθένας είναι υπεύθυνος για την ευτυχία του ή τη δυστυχία του. Κάτι παράλληλο λέγεται και στο χωριό μας με τη φράση: «Κάθι πουλάκ' απ' του πουδαράκι τ' κρέμιτι» (κάθε πουλάκι απ' το δικό του ποδαράκι κρέμεται), αφού μόνο του, εννοείται, σπεύδει πάνω στην «ζόβεργα» ή «στου δουζάρ'» (ειδικές παγίδες), όπου και πιάνεται από το πόδι και κρέμεται προς τα κάτω.

4) Σε μια αγαπημένη οικογένεια ο γονιός έπρεπε με κάθε θυσία να ετοιμάσει σπίτι για κάθε γιο του, ώστε, όταν αυτός παντρευόταν, να έχει τη δική του «γωνιά» (το δικό του σπίτι). Αν λοιπόν ο γιος δεν άκουε, αν μάλωνε κι έφευγε από το σπίτι το πατρικό ή θά 'τρεχε να βρει ξένο σπίτι να κατοικήσει ή θα γινόταν «σώγαμπρος», πάλι δηλ. σε ξένο σπίτι (στων πεθερικών), και ξένο σπίτι ποτέ δε σου χαρίζει την ιδιαίτερη ζεστασιά του δικού σου. Η παροιμία λοιπόν «όποιους δεν ακούει ντον γουνιό τ' παραγουνιά πέφτ'» (όποιος δεν ακούει τους γονείς του σε ξένο σπίτι πλαγιάζει) ήθελε να υπενθυμίσει

στους νέους ότι όχι μόνο δεν είναι σωστό αλλά ούτε και προς το συμφέρον τους να μην υπακούν στους γονείς τους.

5) Για κείνον που δεν ενδιαφερόταν παρά μόνο για τα δικά του στενά οικονομικά ή άλλα συμφέροντα, αδιαφορώντας για το τι γίνεται πέρα από τον εαυτό του, έλεγαν πως είχε ως έμβλημα στη ζωή του το «απ' όξου απ' τ'ν αυλή μ', ας εν κι στ'ν αδιρφή μ'» (έξω από την αυλή μου, ας είναι και στην αδιρφή μου), αρκεί δηλ. ότι κάτι κακό δε συνέβη σε μένα, από κει και πέρα δε μ' ενδιαφέρει, έστω κι αν αυτό έχει συμβεί στην αδιρφή μου. Παράλληλη έκφραση και η: «'Οξου απ' ντη φ'στάνα μ', ας εν κι στ' μάνα μ'» (έξω απ' το μεγάλο παλιό μου φουστάνι, ας είναι και στη μάνα μου).

6) Για κάποιον που έχει την απαίτηση να του δανείσουμε ή και να του δώσουμε για δικό του κάτι που είναι απαραίτητο και σε μας π.χ. ένα εργαλείο, το ζώο μας κ.λ.π. λέμε: «Δομ', κυρά μ', ντουν άντρας κι συ κράτα ντου κόπανου», είναι δηλ. σαν να ζητά κάποια γυναίκα το σύζυγο μιας άλλης, κι αυτή που υποτίθεται ότι θα δώσει το σύζυγό της να μείνει με τον «κόπανο» (κυλινδρικό ή όχι ξύλο, χοντρότερο αρκετά απ' το στείλιάρι με το οποίο «κοπάνιζαν» τα πανιά, όταν τά 'πλεναν στο λάκο). Η παροιμία αυτή αναφέρεται και ως εξής: «Δομ', κυρά μ', ντουν άντρας κι συ τρέχα γύρευε».

7) Όταν κάποιος ζητά να δουλέψουμε γι' αυτόν αλλά κατά τρόπο που δείχνει φως φανάρι ότι θα μας εκμεταλλευτεί οικονομικά και θα μας συμπεριφερθεί σα δούλους, αρνούμαστε με ειρωνικό χαμόγελο λέγοντας: «Δούλενί μι, βρε φτωνχέ, να μη γίνου σα κι σε» (δούλευε για μένα συ πού 'σαι φτωχός, να μη γίνω κι εγώ σαν κι εσένα). Με την ειρωνεία αυτή ίσως να εξυπακούεται ότι πεποίθηση των φτωχοτέρων ήταν πως η φτώχεια τους οφειλόταν στο ότι οι πλούσιοι τους εκμεταλλευόταν κι αυτοί δούλευαν κοροϊδίστικα και δουλικά.

8) Σε κείνον που αδιαφορεί ή και χαίρεται για κάποιο, μικρό ή μεγάλο, κακό που μας βρήκε θα πούμε: «Σήμωρα χουρεύ' στη θ'κή μ' ντ'ν αυλή, αύριου θα χουρέψ' στη θ'κή σ'» (σήμερα χορεύει το κακό στη δική μου αυλή, αύριο θα χορέψει στη δική σου), «κοινή γαρ η τύχη και το μέλλον αόρατον».

9) Όταν κάποιος κάνει κάτι αστόχαστα ή όχι, που τελικά ζημιώνει τον ίδιο και μόνον αυτόν, όταν π.χ. κάποιος ξοδεύει άσκοπα κι ασυλλόγιστα χρήματα ή τροφές που του ανήκουν, θα πούμε: «Παπά γαδούρ', παπά χουράφ'» (του παπά είναι το γαϊδούρι που έκανε την αγροζήμια, του παπά είναι και το χωράφι στο οποίο έγινε), συνεπώς δεν μας ενδιαφέρει το γεγονός και δεν μας πέφτει λόγος.

10) Βλέποντας ένα χωράφι, ένα σπίτι, ένα κήπο περιποιημένο και νοικοκυρεμένο τον θαυμάζουμε κι αμέσως αντιλαμβανόμαστε πόσο εργατικός και νοικοκύρης είναι ο ιδιοκτήτης. Αντίθετα, φυσικά, δεν είναι δύσκολο να συμπεράνουμε σε τι χάλια θά 'χει κάθε τόπο δικό του ένας ανεπρόκοπος και τεμπέ-

λης, γι' αυτό και «παρ' ντουν άνθρωπου κι διε ντου τόπου» (πάρε, εξήτασε τον άνθρωπο και δες την όποια του ιδιοκτησία).

11) Για να δείξουμε ότι είναι άσκοπο νά 'χεις οικονομικές απαιτήσεις, έστω και πολύ δίκαιες, από κείνον που είναι πάμφτωχος, ή ότι είναι εξίσου άσκοπο να έχεις οικονομικές δοσοληψίες, και να ελπίζεις σε κέρδος, με κάποιον που δεν έχει στον ήλιο μοίρα, λέμε: «Πιάσ' ντουν αζ' πόλ' του κι πάρ' τα τσιρβούλια» (πιάσε τον ξυπόλυτο και πάρε τα τσερβούλια του), αφού δηλ. δε φορεί τίποτε στα πόδια του, τίποτε δε θα πάρει, «ουκ αν λάβης παρά του μη έχοντος».

12) Όταν ένα αντικείμενο, ένα χωράφι, ένα σπίτι, ένα ζώο κ.λ.π. αξίζει αρκετά, αλλά μένει απεριποίητο κι εγκαταλειμμένο, γιατί ο νοικοκύρης του είναι ανεπρόκοπος και τεμπέλης, θα πουν στο χωριό μας: αυτό είναι «παρატ' μένου καράβ' σ' αγαθό λιμάν'» (εγκαταλειμμένο καράβι σε καλό λιμάνι).

13) Θέλοντας να τονίσουμε πως η γνώμη των νέων για τους γονείς δεν είναι πάντα δίκαιη κι αντικειμενική, αλλ' εξαρτάται απ' τις απαιτήσεις που έχουν οι γονείς απ' τα παιδιά, λέμε: «Εύλα, λάχανα καλή μου μάνα, ρόκα, πλέξιμο κακή μου μάνα». Όταν δηλ. η μάνα στέλνει την κόρη της στα ξύλα ή στα λάχανα, που σημαίνει μακριά απ' το σπίτι, στο βουνό με την ωραία ελευθερία κινήσεων, η μάνα είναι καλή· όταν όμως την κρατά κλεισμένη στο σπίτι και τη βάζει να κλώθει ή να πλέκει, είναι κακή.

14) Όταν θέλουμε να πούμε πως είναι αδύνατο ν' αλλάξει ο κακός και στραβός χαρακτήρας ενός ανθρώπου, θα πούμε: «Του γρουν' αρνί δε γίνιτι» (το γουρούνι δε γίνεται ποτέ αρνί), «φύσιν πονηράν μεταβαλείν ου ράδιον», κατά τους αρχαίους.

15) Σ' αυτόν που καυχιέται κι υπεραίρεται με λόγια παχιά και μεγάλα πως μπορεί να κατορθώσει κάτι, λέμε: «Θα π'δήξον μπαμπά, θα σι διω πιδί μ'» (θα πηδήξω πατέρα, θα σε ιδώ παιδί μ'), κάνε δηλ. αυτό που λες και θα δεχτώ ότι το μπορείς, «ιδού η ρόδος, ιδού και το πήδημα», κατά τους αρχαίους.

16) Όταν οι δουλειές και οι υποθέσεις κάποιου δεν πάνε καθόλου καλά κι αυτό οφείλεται αποκλειστικά και μόνο στη δική του σκνηρία, γιατί δηλ. εργάζεται ελάχιστα και χωρίς «τσαχανό», θα πούμε: «Μι ντουν ήλιου τα μαντρίζουμ', μι ντουν ήλιου τα ξιμαντρίζουμ', τι έχουν τα έρμα κι ψουφούν», δηλ. με τον ήλιο βάζουμε τα πρόβατα ή τα γίδια στο μαντρί, πολύ νωρίς, πριν ο ήλιος βασιλέψει, με τον ήλιο τα βγάζουμε από το μαντρί, αφού μεσημεριάσει, άραγε τι έχουν τα έρμα και μας ψοφούν;

17) Όταν οι απαιτήσεις μας για ο,τιδήποτε είναι μεγάλες, ενώ οι οικονομικές ή άλλες δυνατότητές μας μας επιτρέπουν πολύ μικρότερες απαιτήσεις ή και καμιά, τότε λέμε: «ψουμί δεν έχουμ', τυρί γυρεύουμ'» (ψωμί δεν έχου-

με, τυρί ζητάμε) ή ακόμη «βάρκα δεν έχουμε, κάρκα γυρεύουμε» (βάρκα δεν έχουμε, κατίκι τρανό ζητάμε).

18) Το ν' αρρωστήσει κάποτε ή να πάθει ένα οποιοδήποτε ατύχημα αρκεί και μια μόνο στιγμή, ελάχιστος χρόνος, το ν' αρρωστήσει όμως μετά την αρρώστια ή το ατύχημα απαιτεί πάντα χρόνο πολύ κι υπομονή μεγάλη, γι' αυτό λέμε: «Μι του τσ'βάλ' μπαίν', μι του βιλόν' βγαίν'» (με το τσουβάλι μπαίνει, με το βελονάκι βγαίνει, ενν. στο σώμα μας το κακό).

19) 'Όταν κάποιος διαμαρτύρεται και βαρυγομά για κάτι που κάποιος άλλος θά 'πρεπε να διαμαρτύρεται και να παραπονιέται, γιατί μόνο αυτός ο κάποιος άλλος ζορίζεται και υποφέρει, θα πούμε: «Αντί να τρίζ' η γιάμαξα, τρίζ' ου γιαμαξάς» (αντί να τρίζει η άμαξα, τρίζει ο αμαξάς).

20) Θέλοντας να τονίσουμε ότι πολλές φορές, μη μπορώντας να τιμωρήσουμε κάποιον αίτιο και φταίχτη, τιμωρούμε έναν αθώο, που είναι του χειριού μας και τον καταπονούμε, λέμε: «φταίγ' ου γάδαρους κι δέρονυμ' του σαμάρ'».

21) Δυο οικογένειες δημιούργησαν στενές και οικείες σχέσεις με γάμο. Αν λοιπόν ξαφνικά πέθαινε ένας απ' τους συζύγους και αν η οικογένεια στην οποία ανήκε αυτός που χάθηκε έκοβε κάθε σχέση με την άλλη, τότε αυτή η άλλη έλεγε με παράπονο: «ψόφ'σι του βόδ' μας, πάει η συντροφιιά μας». Αυτό γιατί παλιότερα, αν δυο συγχωριανοί είχαν από ένα βόδι, συντρόφευαν, ώστε νά 'χουν ζευγάρι με το οποίο όργωναν, τραβούσαν ξύλα κ.λ.π., οπότε, αν ένα απ' τα δυο ψοφούσε, αυτόματα διαλυόταν ο συνεταιρισμός.

22) Κάποια που έλειπε ο άνδρας της, ο Γιάννης, και οι άλλες τη λυπόταν και τη συμπονούσαν γι' αυτό, έκανε τάχατις πως δεν της ένοιαζε και τόσο κι έλεγε: «Λείπ' ου Γιάνν'ς, λείπ' κι γ' έννοια τ'», δηλ. δεν πειράζει, γιατί ναι μεν λείπει ο άνδρας μου, αλλά δεν έχω και την έννοια του, δηλ. τις φροντίδες και περιποιήσεις που θέλει ο σύζυγος. Έτσι λοιπόν αν κάποιος δικός μας ή φίλος μας περιφρονεί ή δεν μας συναναστρέφεται, κι ενώ ουσιαστικά αυτό μας πληγώνει, μη θέλοντας να δείξουμε τα αληθινά συναισθήματά μας λέμε: «Δεν πειράζ', λείπ' ου Γιάνν'ς, λείπ' κι γ' έννοια τ'».

23) Αν η οικονομική μας κατάσταση δεν είναι καθόλου καλή, αν χρωστούμε και δεν έχουμε φράγκο, καλούμαστε όμως να ξοδέψουμε χρήματα π.χ. για τη συμμετοχή μας σε κάποια διασκέδαση ή για ο,τιδήποτε άλλο, αποφασίζουμε αυτό το έξοδο και ρίχνοντάς του έξω λέμε: «Κι μι τα πιντακόσια φυλακή κι μι τα χίλια μέσα», δηλ. τι πεντακόσια, τι χίλια, αφού οπωσδήποτε θα κλειστούμε στη φυλακή.

24) Πολλές φορές κάποιον όσο ζει δεν τον χωνεύουμε: για τα συμφέροντά μας συνήθως τον πικραίνουμε και τον στενοχωρούμε: όταν όμως πεθαίνει ξελιγωνόμαστε σε επαίνους γι' αυτόν και πλέκουμε ύμνους για τον καλό

του χαρακτήρα και την ωραία του συμπεριφορά. Σ' αυτή την περίπτωση λένε οι χωριανοί μου με σκεπτικισμό ή ειρωνεία: «Πέθανι να σ' αγαπώ, να ζεις να σ' έχου αμάχη» (πέθανε να σ' αγαπώ, ζήσε να σ' εχθρεύομαι και να σε πολεμώ).

25) Για κείνον που είναι πάμφτωχος και δεν έχει τίποτ' άλλο παρά μόνο την κάπα του, φυσικά ούτε σπίτι να κοιμηθεί, λέγεται: «Κρέμιτι η καπότα στην αλυγαριά», δηλ. κοιμάται στο ύπαιθρο και το μοναδικό του «έχει» (την καπότα του) την κρεμά σε μια λυγαριά κοντά του.

26) Για το σπίτι πάλι κάποιου φτωχού ή ανεπρόκοπου που πεινά θα πουν: «μπουντ' κός να πέσ', θα ψουφίσ'», δηλ. είναι τόσο άδαιο από κάθε φαγώσιμο, ώστε ούτε τα ποντίκια δεν καταδέχονται να το επισκεφτούν· αν δε κατά λάθος πέσει μέσα σ' αυτό ένας ποντικός, θα ψοφίσει, αφού δεν πρόκειται να βρει τίποτε για να φάει.

27) Για κείνον που έχει πολλά ελαττώματα, για κείνον που παραβιάζει πολλές ηθικές ή κοινωνικές αρχές στις σχέσεις του με τους άλλους λέγεται: «απ' οπ' να ντου πιά(ι)σ' θα λιρουθείς» ή «απ' οπ' να ντου πιά(ι)σ' βρουμά».

28) Για κείνον που είναι υγιέστατος, δυνατός και σφριγηλός, και άρα δε χρειάζεται καμιά δίαιτα, καμιά προφύλαξη από τροφές, αφού το στομάχι του τετράγερο μπορεί να χωνεύει ό,τι κι αν το τάϊσει, λένε: «ου καλός ου μύλους ο,τ' βρει τ' αλέθ'» (ο καλός ο μύλος ό,τι βρει το αλέθει).

29) Όταν κάποια ενέργειά σου ωφελεί κάποιον που θέλεις ή πρέπει να εξυπηρετήσεις, αναπόφευκτα όμως κατ' αυτόν τον τρόπο ωφελείται κι ένας άλλος που δε θέλεις ή δεν πρέπει ή δεν τ' αξίζει να ωφεληθεί, τότε θα πεις: «Κοντά στον βασιλ' κό ποντίζιτι κι η γλάστρα».

30) Δεν μπορεί κάποιος να είναι φίλος σου, ενώ ποικιλότροπα σε ζημιώνει, γι' αυτό λένε: «φίλους επιζήμιους ουχτρός επικαλείται».

31) Σε πολλές περιπτώσεις πολύς συνωστισμός ανθρώπων όχι μόνο δεν ωφελεί αλλά ενοχλεί ή εμποδίζει την πραγματοποίηση κάποιας δουλειάς, γι' αυτό λένε: «Όσον αργιά τα σκόρδα, χουντραίνουν τα κιφάλια» (όσο πιο αραιά σπείρονται τα σκόρδα, τόσο χονδρότερα γίνονται).

32) Για κείνον που συμπεριφέρεται αστόχαστα και από δικές του αποκλειστικά ανόητες ενέργειες παθαίνει κάτι κακό ή αντιμετωπίζει μιαν όχι ευχάριστη συμπεριφορά των άλλων θα πουν: «Τέτοιον κιφάλ', τέτοια ξουράφια».

33) Για να φτιάξουν τ' αλώνι τους οι γεωργοί έπρεπε να διαλέξουν ένα ομαλό έδαφος, χωρίς την παραμικρή έξαρση (μια ουμαλιά). συνεπώς σ' ένα τέτοιο έδαφος μπορούσε να κινείται κανείς ελεύθερα και με κλειστά μάτια, χωρίς δηλ. να προσέχει μήπως και σκοντάψει κάπου. Για κείνον λοιπόν που στη ζωή του συμπεριφέρεται χωρίς καμιά προσοχή, για κείνον που λέει και

κάνει ό,τι του κατέβει αδιαφορώντας για όλα, βασικά γιατί «λαφροφέρνει», θα πουν: «ουμαλιά τ' αλώνια» (ομαλό έδαφος τ' αλώνια), κι αυτός σαν τέτοιο έδαφος βλέπει τη ζωή.

34) Για κάποιον όμως που δεν έχει να δώσει λόγο σε κανέναν για ό,τι κάνει κι όχι γιατί «λαφροφέρνει», για κείνον δηλ. που ενεργεί όπως θέλει, διότι δεν έχει το φόβο κάποιου ελέγχου ή ακόμα διότι η συμπεριφορά ενός άλλου τον έχει απαλλάξει από κάποια ηθική ή άλλη υποχρέωση, θα πούμε: «ου γι άντρας ιμ' στ' Αγιόρους, να κι γω η καημέν'», αφού δηλ. ο άνδρας μου, στον οποίο είχα υποχρέωση νά 'μαι πιστή ή να δώσω λόγο, έφυγε στο 'Άγιον Όρος για να καλογερέψει και ν' αγιάσει, μπορώ κι εγώ η καημένη να κάνω ό,τι θέλω στα ζητήματα της σεξουαλικής μου συμπεριφοράς.

35) Για ορισμένα σόγια ή για ορισμένες κοινωνικές ομάδες πιθανόν να μην έχουμε ιδιαίτερη εκτίμηση και υπόληψη· αν λοιπόν κάποιος που ανήκει σ' αυτό το σόι ή σ' αυτήν την κοινωνική ομάδα κάνει κάτι που δεν εγκρίνουμε, ανεξάρτητα απ' τη δική του προσωπικότητα, θα πούμε: «Ούλ' οι γιούφτ' μια γυνιά» (όλοι οι γύφτοι είναι γύφτοι, η ίδια γενιά), άρα δεν μπορεί ν' αποτελεί εξαίρεση αυτός για τον οποίο συζητάμε.

36) Όταν κάποιος αργήσει να πάει εκεί που τον περιμένουν, ή αργήσει να κάνει κάτι που πρέπει, ή καθυστερήσει να πει εκείνο που όφειλε έγκαιρα να πει, τότε λέμε: «Καληνύχτα κι έφιξι», δηλ. τι μας λες τώρα καληνύχτα, ενώ ήδη έχει φέξει, έχει ξημερώσει.

37) Επίσης όταν κάποιος λόγος ή κάποια ενέργεια έρχεται τόσο καθυστερημένα, με συνέπεια η καθυστέρηση αυτή να έχει δυσάρεστες επιπτώσεις στη δουλειά ή στη ζωή κάποιου άλλου, λέγεται: «ώσπου να πάει ου κριτής, αλί στον κρινάμινον» (ως ότου έλθει ο δικαστής, αλίμονο σ' αυτόν που περιμένει να δικαστεί).

38) Γι' αυτόν στον οποίο δεν τολμάς να εμπιστευθείς και το παραμικρό μυστικό, επειδή είναι φλύαρος και μην μπορώντας να κρατήσει τη γλώσσα του, οπωσδήποτε θα το διαδώσει παντού, λέμε: «Ιγώ κι συ κι ούλου του χουριό», δηλ. μια και το έμαθε αυτός τώρα, το ξέρει κι εγώ και συ αλλά και όλο το χωριό.

39) Για κείνον που συνηθίζει να παραμονεύει, να κατασκοπεύει και να κρυφακούει τις συζητήσεις των άλλων λέμε: «'Οποιους φκρυγιέτι τ'ς μπουμπές τ' ακούει» (όποιος κρυφακούει τις συζητήσεις των άλλων, θ' ακούσει και τις δικές του πομπές, κατηγορίες).

40) Για τη γυναίκα που για αρκετό καιρό ήταν του γλυκού νερού και παρδαλή, ξαφνικά όμως ύστερα από κάποιο γεγονός, π.χ. είτε γιατί παντρεύτηκε είτε γιατί παραμεγάλωσε στην ηλικία, εγκατέλειψε την άτακτη σεξουαλική ζωή και κάνει πια την τρηνή και σοβαρή νοικοκυρά, θα πουν: «Κριμα-

στήκαν οι ποδιές μας, σκιπαστήκαν οι πουμπές μας» (φορέσαμε και κρεμάσαμε ως κάτω τις ποδιές μας, κρύφτηκαν, αφού σκεπάστηκαν, οι πομπές μας, οι κατηγορίες μας).

41) Για να τονιστεί ότι καθένας ενεργεί ανάλογα με το μυαλό που διαθέτει, κι άρα δεν είναι δυνατό να περιμένεις π.χ. λόγους ορθούς ή πράξεις σωστές από έναν ανόητο και χαζό λέμε: «Ου λουλός λουλούδια κι ου τριλός τραγούδια».

42) Για κείνον που είναι κακορίζικος και γρουσουζης θα πούμε: «Απ' οπ' πιράσ' χορτάρ' δε φ'τρών'» (απ' όπου περάσει χορτάρι δε φυτρώνει).

43) Για να δηλώσουμε ότι η μοναδικότητα ενός απαραίτητου αγαθού δημιουργεί πάντοτε αβεβαιότητα, λέμε: «Ένα και κανένα» (το να έχεις μόνο ένα είναι σαν να μην έχεις κανένα). Το να έχεις π.χ. ένα μόνο παιδί είναι σαν να μην έχεις καθόλου παιδιά, αφού μπορεί να πεθάνει, μπορεί να ξενιτευτεί για πάντα, μπορεί να μη βγει καλός άνθρωπος και να σ' εγκαταλείψει στα γηρατειά σου κ.λ.π.

44) Πάνω στην αγανάκτησή του κάποιος, και κυρίως όταν αδικείται ή δυστυχεί και του υπόσχονται πως στο μέλλον όλα θα διορθωθούν, κι ας είναι τώρα «κακά, ψυχρά και μαύρα», θα πει: «σα πιθάνου ιγώ, χορτάρ' ας μη φ'τρώσ'» (όταν εγώ πεθάνω, χορτάρι ας μη φυτρώσει).

45) Επειδή γνωρίζουμε ή μπορούμε να κάνουμε μια δουλειά, μας καλούν συνήθως να δουλέψουμε για λίγο ή να κάνουμε μια μικρή εξυπηρέτηση, εκμεταλλευόμενοι όμως την παρουσία μας μας βάζουν, μ' αυτήν την ευκαιρία, να φτιάξουμε όχι ένα αλλά δέκα έργα. Και μάλιστα ορισμένες φορές όχι μόνο αυτοί που μας κάλεσαν, αλλά και οι γείτονες ή όλο τους το σουρλόδι, οπότε αναπόφευκτα θα πούμε: «Τώρα που βρήκαμ' ντον παπά, ας θάψουμ' πέντι δέκα».

46) Όταν κοπάσει, όταν σταματήσει μια καταιγίδα, μια δυνατή βροχή, ακούγεται η φράση: «'Οποιους πνίγ' κι του μιτάνιουσι», δηλ. αυτός που απελπίστηκε μέσα σ' αυτό το μπουρίνι και, νομίζοντας ότι δε θα σταματήσει ποτέ, αφέθηκε να πνιγεί, αντί ν' αγωνιστεί για την προφύλαξη και σωτηρία του, το μετάνιωσε. Να που ησύχασαν και ηρέμησαν τα πάντα.

47) Γι' αυτόν που προβαίνει σε ανταλλαγές εντελώς επιπόλαια, χωρίς δηλ. να υπολογίζει την αξία εκείνου που δίνει κι εκείνου που παίρνει, με αποτέλεσμα φυσικά να τον κοροϊδεύουν, λένε: «δόμ' τυρί, παρ' τσιτσιί» (δος μου τυρί, πάρε κρέας), το πόσο; βλακωδώς δεν τον απασχολεί.

48) Γι' αυτόν που αργεί να διαλέξει ο,τιδήποτε, γι' αυτόν που μένει συνεχώς αναποφάσιστος στην επιλογή ενός αντικειμένου, που δικαιούται από πολλά, ακόμα και στην εκλογή συζύγου π.χ., λένε: «'Οποιους πουλυδιαλέγ' τα πουδιαλόγια παίρν'», τα πιο άχρηστα, εκείνα που μένουν μετά το διάλεγμα.

49) Θέλοντας να δηλώσουν ότι πρέπει να προσαρμοζόμαστε στις διάφορες περιστάσεις και συνθήκες που συναντάμε στη ζωή, θα πουν: «Όπους ντου βρει ντου κιρό ντουν αρμινί(ι)ζ'».

50) Αν κάποιος μας προκαλέσει ένα κακό ή μας πληγώσει με κάποιο λόγο του, με κάποια συμπεριφορά του, και μετά προσπαθεί να επανορθώσει τ' ανεπανόρθωτο, θ' ακούσει: «Θα σι κάψου Γιάν', θα σ' αλείφου μύξα να γιάν'», δηλ. αφού σε κάψω, θα προσπαθήσω να σε θεραπεύσω με αλοιφή που έχει την αξία της μύξας.

51) Γι' αυτόν που δεν έχει δική του προσωπικότητα, δική του κρίση και θέληση, αλλά άγεται και φέρεται απ' τους άλλους, λένε: «όπους ντου λαλούν χουρέβ'».

52) Για κείνον που έχει λεφτά, είναι πλούσιος, και μπορεί να ξοδεύει χωρίς να στενοχωριέται, θα πουν: «χέρ' από 'χ', καρδιά δε (ν)τρέμ'» (χέρι που έχει, καρδιά δεν τρέμει).

53) Για να δείξουν ότι όποιος κάνει τον ξύπνιο και πονηρό τελικά την παθαίνει χειρότερα από κάθε άλλον, λένε: «Του έξυπνου του π'λί απ' τα δυο πονδάρια πιάνιτι».

54) Θέλοντας να τονίσουν την εντελώς διαφορετική αντίληψη για την οικονομία ανάμεσα στον άνδρα και στη γυναίκα, λένε: «Ου άντρας μι του τσ'βάλ' κι η γ'ναίκα μι του κουτάλ'», δηλ. με το τσουβάλι να κουβαλά ο άνδρας, με το κουτάλι (κατά τη γνώμη της) να ξοδεύει η γυναίκα, δε φτάνουν.

55) Εκμεταλλευόμενοι τη χαρακτηριστική κίνηση του κεφαλιού της κότας, όταν πίνει νερό, και θέλοντας να τονίσουν ότι ο αχάριστος είναι χειρότερος κι απ' το ζώο, λένε: «η όρνιθα πίν' νιρό, βλέπ' κι ντου Θιό».

56) Για κείνον που έχει πλούτη και πολλά αγαθά αλλά είναι εντελώς ακοινωνήτος και κανένα δε δέχεται σπίτι του, κανένα δε συναναστρέφεται κ.λ.π., λένε: «Μπουντ'κός κ'δούνια φουρεί, κι αν τα φουρεί, ποιος τα θουρεί;», δηλ. ποντικός κουδούνια φορά, κι αν τα φορά ποιος τα βλέπει;

Θα μπορούσα ν' απαριθμήσω κι άλλες παροιμίες ή παροιμιακές προτάσεις· εδώ όμως σταματώ. Αργότερα πάλι θα συνεχίσω ίσως. Θά 'θελα όμως ακόμα να παρατηρήσω ότι ορισμένες φορές οι χωριανοί μου (οι παλιότεροι πάντα) χρησιμοποιούν ορισμένες εκφράσεις που εγώ τουλάχιστο τις θαυμάζω και μόνο που τις θυμάμαι. Ίσως φυσικά ο θαυμασμός μου αυτός να κρύβει μέσα του κάποιο χωριάτικο σωβινισμό, ίσως να είναι αποτέλεσμα του ότι σχεδόν κάθε Ρωμιάς νιώθει πάντα κάτι ανέκφραστα συγκινητικό για το χωριό του· δεν ξέρω. Μη μου πείτε όμως ότι εκφράσεις, όπως οι παρακάτω, δεν κρύβουν μέσα τους και ποίηση και σοφία:

α) Θέλοντας να τονίσουν ότι οι άλλοι δεν μπορούν να σηκώσουν το βάρος της αλήθειας, κι αν τους την πεις, θα σε κακιώσουν, θα μαλώσουν μαζί

σου, λένε πως «η αλήθεια εν μαλότριγια» (η αλήθεια προκαλεί μάλωμα).

β) Θέλοντας να πουν μετά κάποιον καυγά πρόσκαιρο ή μετά από μια μακροπερίοδο έχθρα το γνωστό: «'Αντε, περασμένα ξεχασμένα», λένε: «άλας κι νιρό», δηλ. ότι κι αν έγινε μεταξύ μας ας θεωρηθεί αλάτι στο νερό, που λιώνει δηλ. κι εξαφανίζεται.

γ) Θέλοντας να πουν πόσο στενά συνδεδεμένοι κι αγαπημένοι είναι δυο φίλοι, δυο σύζυγοι κ.λ.π., λένε πως αυτοί «εν νύχ' κι κριγιάς» (όπως το νύχι με το κρέας) και συνεπώς, όπως πονά κανείς αν αποσπάσεις το νύχι από τη σάρκα του, έτσι θα πονέσουν κι αυτοί αν αποχωρήσεις τον έναν από τον άλλον.

δ) Θέλοντας να συμβουλέψουν δυο τσακωμένους να μονοιάσουν, τους υπενθυμίζουν ότι «η κ'λια μι τ' άντιρα μαλών'» (η κοιλιά με τα έντερά της μαλώνει, δε γουργουρίζει;), δηλ. αφού ανάμεσα σε δυο τόσο αναπόσπαστα συνδεδεμένα στοιχεία, όπως η κοιλιά και τα έντερά της, έρχονται στιγμές που έχουμε τσακωμούς, άρα είναι πολύ φυσικό και άνθρωποι που συζούν είτε στο ίδιο σπίτι, είτε στην ίδια κοινωνία, να δημιουργούν παρεξηγήσεις και τσακωμούς. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι πρέπει να οδηγούνται σε μίση και να μη μονοιάζουν ποτέ.

ε) Θέλοντας να τονίσουν ότι πρέπει να 'μαστε αισιόδοξοι, γιατί κάποια τωρινή μας στενοχώρια ίσως να μην υπάρχει αύριο, λένε: «οι νύχτις είνι γκα-στρομένες» (οι νύχτες είναι σ' ενδιαφέρουσα, πρόκειται να γεννήσουν) κι άρα με τον ερχομό της μέρας μπορεί να γεννηθεί κάτι καλό για μας. Φυσικά το ίδιο θα πουν και για τον ανόητα υπεραισιόδοξο που περιμένει κάτι καλό να συμβεί οπωσδήποτε την επομένη. 'Ολ' αυτά βέβαια, γιατί κανένας δεν ξέρει «τι τέξεται η επιούσα».

στ) Θέλοντας ν' αναφερθούν σε μια πολύ μεγάλη ποσότητα ή σε μεγάλο αριθμό ανθρώπων, χρησιμοποιούν την έκφραση «ένα βιο». «Φέτους κánaμ' ένα βιο φασούλια, ποιος θα τα φάει;» ή «ένα βιο κόσμους ήρτι στου γάμου, πώς να τ'ς πιριποιηθείς;».

ζ) Θέλοντας να πουν πως κάποιος είναι τεμπέλης και συνήθως κάθεται κάτω από ίσκιους τις ώρες της καλοκαιρινής δουλειάς ή κάτω από το πάπλωμα τις ώρες της χειμωνιάτικης δουλειάς, λένε: «τα πλακών'» (τα πλακώνει, τα σκεπάζει) δηλ. μένει ακίνητος κι αδρανής όπως η κότα όταν κλωσά (πλακώνει) τ' αυγά της. Πάρα πολλές φορές η φράση αυτή θ' ακουστεί κυρίως απ' τη φαρμακόγλωσση πεθερά για τη νύφη. Π.χ. αν τη ρωτήσει κάποια γειτόνισσα ή επισκέπτρια πολύ πρωί που είναι η νύφη της, που δεν έχει ξυπνήσει, θ' απαντήσει: «Τα πλακών'», εννοώντας ότι κοιμάται ακόμη η κακομαθημένη κι η τεμπέλα.

η) «Μαύρ'» (μαύρη) λέμε το μεγάλο σπειρί (δοθιήν) που είναι φοβερά επώδυνο, όταν το βγάζει κανείς. Φυσικά εμείς, όταν βγάζαμε μια «μαύρη»,

γεμίζαμε σ' όλο μας το σώμα, είτε γιατί, αφού το ξύναμε με τ' άκοπα και λερωμένα νύχια μας, ξυνόμασταν κι αλλού, είτε γιατί, όταν έσπαζε, δεν καθαρίζαμε, όπως έπρεπε, το πύο (όμπιον), κι έτσι μολύναμε διαδοχικά πολλά μέρη του σώματός μας. Αν λοιπόν σε κάποια προσπάθειά μας για τη διεκπεραίωση μιας δουλειάς ή την επίτευξη κάποιου έργου, που έπρεπε να γίνει από κοινού με κάποιον άλλον, κι αυτός ο άλλος μας εγκατέλειπε να βασανιζόμαστε και να ταλαιπωρούμαστε μόνοι, λέγαμε: «μας άφ'σι να βγάζουμ' μαύρις» (μας εγκατέλειψε να βγάζουμε μαύρες).

θ) «Ντουν ουργίσι» έλεγαν για το συνετό και μυαλωμένο που ξαφνικά έκανε μια απερισκεψία. «Εχ'ς να φας πουλλά ψουμιά» έλεγαν γι' αυτόν που θεωρούσαμε ανίκανο για κάποια δουλειά, είτε λόγω ηλικίας, είτε λόγω έλλειψης ικανοτήτων, δηλ. θα περάσει πολύς καιρός ως ότου εσύ θα τα καταφέρεις.

ια) 'Όταν απευθυνόταν σε κάποιον αμοραλιστή, σε κάποιον που αγνούσε κάθε ηθική αρχή στις ενέργειές του και στη συμπεριφορά του χρησιμοποιούσαν τη φράση: «Δε φουβάσι ντου Θιό, δεν (α)ντρέπισι ντου κόσμου;», δηλ. καλά δε φοβάσαι το Θεό, τουλάχιστο δεν ντρέπεσαι τον κόσμο;

ιβ) Αν ήθελαν ν' απειλήσουν κάποιον με την έννοια ότι θα τον τιμωρούσαν αυστηρά, αν δεν έκανε κάτι ή αν παρέλειπε κάτι, έλεγαν: «Να κάν'ς καράβ' να καραβώ(ι)σ'», δηλ. να μη σε δω, να εξαφανιστείς. «Κακονμοίρη μ' δ(ι)έ να διαβά(ι)σ', γιατί, αν πουμείν'ς, να κάν'ς καράβ' να καραβώ(ι)σ'» (κακομοίρη μου, κοίτα να διαβάξεις, γιατί, αν μείνεις στην ίδια τάξη, να κάνεις καράβι και να εξαφανιστείς μ' αυτό απ' το νησί).

ιγ) Η γιαγιά ή ο παππούς δίνοντας την ευχή τους χρησιμοποιούσαν την ωραία φράση: «Να έ(ι)χ'ς ντ'ν ιφκή μ' κι τα μαλλιιά μ' χρόνια» (να έχεις την ευχή μου και να ζήσεις τόσα χρόνια όσες οι τρίχες των μαλλιών μου). Οι γριές μάλιστα χρησιμοποιούσαν και φράσεις που είχαν την αρχή τους σε κάποια πρόληψη. Π.χ. πάνω στα νεύρα της για κάποια ζαβολιά μου φώναζε η γιαγιά μου: «φύγι, μαρέ, πριν σι καταρ'στώ κι δεν είμι ζουσμέν'» (φύγε, μαρέ, πριν σε καταραστώ και δεν είμαι ζωσμένη), γιατί, αν ήταν ζωσμένη, οι κατάρες που θά 'πεφταν απ' το στόμα της θα σκάλωναν «στου ζ'νάρ'» της (στο ζουνάρι της) και δε θά 'πιαναν.

Υπάρχουν και φράσεις που ακούγονται σ' ορισμένες περιπτώσεις και που εγώ προσωπικά δε γνωρίζω πού οφείλουν την προέλευσή τους. Να μερικά παραδείγματα:

1) «Να τα όψιτι» ή «να τα όψισι», που λέγεται σαν κατάρα, όταν κάποιος μας αδικεί ή μας πικραίνει μ' οποιοδήποτε τρόπο, οπότε παρακαλούμε να πάθει τα ίδια κι αυτός στο μέλλον, αφού είναι μοναδικός αίτιος κι υπεύθυνος για όσα τραβάμε. Υποπεύομαι πως έχει την αρχή της στη φράση που είπαν οι αρχιερείς κι οι πρεσβύτεροι στον Ιούδα, όταν επέστρεψε τα τριάκοντα αργύρια λέγοντας: «ήμαρτον παραδούς αίμα αθώου. Οι δε είπον τι προς ημάς;

συ όψει» (Ματθ. κζ, 3-4).

2) «Του γουνιό τ'», που σημαίνει ότι κάτι γίνεται πολύ έντονα και ασταμάτητα. «Ιψέ έρρ'ξι βρουχή του γουνιό τ'» (έβρεξε χθές πάρα πολύ και για πολλή ώρα). Υποπτεύομαι ότι προέρχεται από τη φράση του παπά στην εκκλησία, όταν μνημόνευε ονόματα και συνεχώς επανελάμβανε: «και των γονέων» (ή και των τέκνων).

3) «Καλόμαθι η γριγιά στα σύκα» (καλόμαθε η γριά στα σύκα) λέμε για κάποιον που συνήθισε σε ορισμένες εξυπηρετήσεις ή εκδουλεύσεις που του έγιναν κι όλο τις απαιτεί, ή για κείνον που είχε κάποια εύνοια της τύχης και διαρκώς την αναμένει μετά σε κάθε περίπτωση. Υποπτεύομαι πως θά'χει την αρχή της σε κάποια διήγηση που δε γνωρίζω.

4) «Μπουφ τα τσ'κάλια» (μπουφ τα τσουκάλια), άντε να βρεις πού οφείλεται η φράση αυτή. Πάντως λέγεται όταν συμβαίνει κάτι εις βάρος μας κι εμείς, επειδή το αγνοούμε, συμπεριφερόμαστε σαν όλα να πηγαίνουν καλά: «Ντ'ν ώρα που η κατσίκια έκανι αλών' τ'ς φασ'λές, ιγώ χαχάν'ζα κι μπουφ τα τσ'κάλια» (την ώρα που η κατσίκια κατέστρεφε τις φασουλίες κι ο κήπος, απ' το ποδοπάτημά της, γινόταν αλώνι, εγώ αμέριμνος χαμογελούσα). «Αυτός μ' έσυρνι όσα σέρν' η σκούπα κ' ιγώ μπουφ τα τσ'κάλια. Ντουν είχα κι για φίλου κι ντουν προυσκόνομαν» (αυτός με κακολογούσε λέγοντας εναντίον μου όσα σέρνει η σκούπα κι εγώ αγνοούσα τα πάντα. Τον θεωρούσα και φίλο μου και τον υποληπτόμουν).

Θα μπορούσα ν' αναφερθώ σε πάμπολλες ακόμα παροιμιακές φράσεις του χωριού μας, που διακρίνονται για το σπινθηροβόλο πνεύμα τους και είναι χαρακτηριστικές της λαϊκής σοφίας· εδώ όμως σταματώ. Ίσως βέβαια πολλές κι απ' όσες ανάφερα παραπάνω να μην είναι αποκλειστικές παροιμιακές φράσεις του χωριού μας, αλλ' ίσως να λέγονται με τις ίδιες λέξεις ή με παραλλαγές και σε πολλά άλλα μέρη. Δεν είμαι ειδικός για να κάνω το σχετικό κοσκίνισμα· κάποιος ειδικός μελετητής μπορεί να τα ξεδιαλέξει. Εγώ απλώς κατέγραψα «παροιμίες» απ' όσες θυμάμαι κι όχι όλες, και τις νιώθω δικές μας. Φυσικά, επειδή το νιώθω εγώ, δε σημαίνει ότι κι έτσι είναι. Θα μπορούσα όμως να προσθέσω ότι λέμε κι άλλες πάμπολλες παροιμίες που απ' ό,τι γνωρίζω, γιατί είναι «φως φανάρ'», λέγονται πανελλήνια: Π.χ. «θα μι κόψεις του νιρό να μαραθούν τα πράσα», «κάθε μπόδιου σι καλό», «απ' όζου απ' ντου χουρό πουλλά τραχούδια λέν'», «ξέν' πόν', ξένα γέλια», «καθαρός ουρανός αστραπές δε φοιβάτι», «του πουλύ του κυριαλέησον του βαριέτι κι ου παπάς», «κάποιουν χαρίζαν γάδαρου ντου κοίταζι κι στα δόντια», «κάλισέ τουν στου γάμους να σι πει κι του χρόν'», «φούρνους να μην καπνίσ', ψουμί να μη μας λείψ'», «όποιους δεν έχ' δ'λειά, δ'λειά γυρεύ'», «του ψάρ' απ' του κεφάλ' βρουμά», «μουνό δε φτάν', διπλό φτάν' κι πιρσεύ'», «ου καλός ου καπιτάνιους στη φουρτούνα φαίνιτι» κ.λ.π.